

ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS
2008 METŲ VEIKLOS ATASKAITA

IR

2007-2008 METŲ ANALITINĖ
APŽVALGA
„DEMOKRATINĖS VISUOMENĖS
INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS
GAIRĖS“

TURINYS

I. Įvadas	3
II. Visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės	4
1. Privatumo apsauga	4
1.1. Asmens privatumas – ne vertybė?	4
1.2. Pokalbis telefonu: kodėl viešas ir kada privatus?	12
2. Žurnalistinio statuso problemos	15
2.1. Žurnalistų akreditacija – nuo „belaisvio“ žurnalistinio teisės iki laisvojo žurnalistinio ignoravimo	15
2.2. Laisvojo žurnalistinio dilema. Kodėl už jį geresnis „bloggeris“?	19
3. Žiniasklaidą kurstanti „nuomonės“ sąvoka	23
4. Žiniasklaidos savitvarkos problemos: idėja ir realybė	26
4.1. „Kapituliuojanti“ žiniasklaidos savitvarka	26
4.2. Interneto savitvarka – medaus šaukštas deguto statinėje	29
5. Žalingos informacijos internete kontrolė	32
5.1. Interneto turinio kontrolė ir savikontrolė	32
5.2. „Kuo daugiau – tuo mažiau!“ arba privatumas socialiniuose tinkluose	34
6. Viešoji informacija ir nepilnamečių apsauga	39
6.1. Nepilnamečių aukų informacinio privatumo apsauga	39
6.2. Teismų praktikos apžvalga nepilnamečių apsaugos srityje	45
6.3. Įstatymo taikymo ypatumai transliavimo srityje	47
6.4. Visuomenės informavimo įstatyme numatytų išimčių (ne)taikymas nepilnamečių apsaugos srityje	51
7. Nepasiekiamos žiniasklaidos vertybės – objektyvumas ir skaidrumas	52
7.1. Užsakomosios informacijos kaina	58
7.2. „Pridėtinė vertė“ visuomenės informavimo kultūrai	66
7.3. Žurnalų vaikams ir paaugliams turinio problemos	72
III. Išvados ir pasiūlymai	76

IVADAS

Ši analitinė apžvalga apima viešosios informacijos plėtrą, raidos tendencijas, atskirų reiškinių vertinimą Lietuvos žiniasklaidos srityje 2007-2008 metų laikotarpiu. Ji pateikiama kartu su žurnalistų etikos inspektoriaus 2008 metų veiklos ataskaita.

Žurnalistų etikos inspektorius nuosekliai pasisako už žiniasklaidos laisvę bei efektyvios žiniasklaidos savireguliacijos (savitvarkos) principą. Valstybė ir jos institucijos negali ir neturi reguliuoti visuomenės informavimo sferos, veikti jos turinį ar kryptingumą, nurodinėti dėl turinio ar problematikos. Tokia politika Lietuvoje paprasčiausiai nėra perspektyvi. Šią poziciją būtina akcentuoti, kadangi analitinių apžvalgų ar metinių ataskaitų proga vis dar dažni mėginimai spekuliuoti šia tema, skleisti prasimanymus dėl cenzūros, kurios Lietuvoje nėra ir negali būti.

Analitinė žurnalistų etikos inspektoriaus apžvalga kartu su ataskaita už 2008 metus, kaip ir anksčiau, teikiama Seimui, o kartu – visuomenei ir profesionalams, besidomintiems žiniasklaidos turiniu, etika, kultūra bei raidos tendencijomis. Šios analitinės apžvalgos tikslas pateikti išsamią ataskaitą apie skundų dėl garbės, orumo, privatumo, asmens duomenų apsaugos visuomenės informavimo srityje tyrimą, nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo poveikio ir administracinių priemonių taikymo problemas, tarnybos darbą, susiklosčiusią ir naujais precedентаis nuolatos pasipildančią teisminę praktiką, metodologinius ir praktinius ekspertinių grupių veiklos klausimus ir pan. – visa tai, kas sudaro tiek žurnalistų etikos inspektoriaus, tiek ir jo vadovaujamos tarnybos kasdienio darbo turinį ir esmę. Ataskaitoje toliau bus ieškoma pusiausvyros tarp to, kas vieša ir privatu, ženklinama riba, kuria baigiasi asmens kritika ir prasideda jo žeminimas.

Ši analizė nebūtų pilna be plačios visuomenės informavimo panoramos, visų jos reiškinių, rūšių, žanrų įvairovės, plėtros aktualijų, žurnalistų profesinio meistriškumo, santykio su politika, kultūra, moralinėmis ir etinėmis vertybėmis. Todėl žurnalistų etikos inspektorius gilinasi į šią panoramą, vertina joje vykstančius reiškinius. Turinys ir kryptingumas, paskirtis ir auditorija glaudžiai susiję su nuosavybės santykiais, interesais, pokyčiais ir procesais žiniasklaidos rinkoje.

Laisvosios žiniasklaidos misija – sąžininga, teisinga, objektyvia, nešališka informacija tarnauti žmogui, prisidėti prie pilietinės visuomenės ugdymo, demokratinių, dorovės ir moralės vertybių išsaugojimo.

Šių svarbiausių idealų atsisakymas ar nepaisymas dažniausiai išvirsta į žmogaus teisių pažeidimus, informacijos tendencingumą, siekimą manipuluoti auditorija ir žmogumi, skatina žiniasklaidą nusižengti savo laisvės ir nešališkumo principams, tarnauti vienam ar kitam interesui ar grupei. Tai kenkia pasitikėjimui žiniasklaida, smukdo jos prestižą.

Žurnalistų etikos inspektorius pabrėžia savo nepriklausomumą nuo bet kurių politinių jėgų ar verslo grupių ir vadovaujasi įstatymais nustatytais funkcijomis, atsižvelgia į susiklosčiusį žiniasklaidos modelį, jos savireguliaciją. Pagal tradiciją žurnalistų etikos inspektorius pateikia išvadas ir pasiūlymus dėl teisės aktų tobulinimo, kitų aktualių žiniasklaidai klausimų.

Siekime šių tikslų drauge. Matykime reiškinius ir asmenybes, pastebėkime ir įvertinkime tai, kas atitinka šiuos idealus. Diskutuokime. Susitarkime dėl vieno dalyko: žiniasklaidos kultūrą kuria žurnalistai, kūrėjai, visi, kas naudojami teise į informacijos, žodžio laisvę. Todėl ir apžvalga turi pasitarnauti problemų ir santykių aptarimui, atskleisti žiniasklaidos vaidmenį valstybės, visuomenės, atskiro žmogaus gyvenime, jos atsakomybę už demokratiją ir pilietiškumą.

Juk demokratinė žiniasklaidos kultūra kuriama žurnalistų, kūrėjų, visų, kam brangi informacijos tiesa ir su ja susijusios vertybės, pastangomis. Remkimės šios kultūros principais, išvelkime perspektyvą, grįskime savo santykius tolerancija, pagarba skaitytojui, žiūrovui ir klausytojui.

II. VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS

1. PRIVATUMO APSAUGA

1.1. ASMENS PRIVATUMAS – NE VERTYBĖ?

2007 m. pristatydamas analitinę apžvalgą „Visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės“ žurnalistų etikos inspektorius atkreipė dėmesį į žiniasklaidoje išplitusį asmens sekimą ir naują žurnalisto-seklio vaidmenį žurnalistikoje, taip pat į vis dažnesnius asmens teisės į privatų gyvenimą pažeidimus.¹

Viena iš žurnalistų etikos inspektoriaus funkcijų, nustatytų Visuomenės informavimo įstatyme – suinteresuotų asmenų skundų ir pareiškimų dėl jų teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimo visuomenės informavimo priemonėse nagrinėjimas. Kaip rodo skundų tyrimo statistiniai duomenys, teisės į privatų gyvenimą pažeidimų skaičius 2007-2008 m. nedidėjo ir buvo tolygus (žr. 1 diagramą, 5 psl.). Tačiau šių pažeidimų grubumas – skiriamasis šio laikotarpio privatumo pažeidimų bruožas.

Teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą – neturtinė asmens teisė. Tačiau, ar tai, kad ši teisė yra „neturtinė“ iš tiesų reiškia, jog ji nėra vertybė, turinti ekonominę vertę?

Inspektorius ne kartą yra pabrėžęs, kad tais atvejais, kai neteisminis žiniasklaidoje pažeistų asmens teisių gynimo būdas yra neveiksmingas, didesnę veiksmingumą kovojant su visuomenės informavimo priemonėse daromais žmogaus teisių (garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisės į atvaizdą) pažeidimais užtikrina teisminis pažeistų teisių gynimo būdas, numatantis neturtinės žalos atlyginimo galimybę – galimybę asmens patirtą neturtinę žalą paversti piniginiu ekvivalentu ir tokiu būdu ją atlyginti. Todėl civilinės atsakomybės taikymas laikytinas kone vieninteliu efektyvesniu būdu siekiant kovoti su viešosios informacijos rengėjų sąmoningais, piktybiškais ir sistemingais žmogaus teisių pažeidinėjimais. Ženklios ekonominio pobūdžio pasekmės, pasireiškiančios viešosios informacijos rengėjo finansiniais nuostoliais, kartais yra vienintelis ir pagrindinis veiksnys, skatinantis sąmoningų privatumo pažeidimų prevenciją.

Būdamą Europos Sąjungos nare ir daugybės tarptautinių sutarčių dalyve Lietuva turi pozityvią pareigą efektyviai užtikrinti, kad asmens teisė į privatų gyvenimą būtų gerbiama. Tačiau atsižvelgdamas į ataskaitiniu laikotarpiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) formuotą praktiką, žurnalistų etikos inspektorius daro išvadą, kad teismuose kol kas prieinama tik simbolinė žmogaus neturtinių teisių gynyba, paremta teismo sprendimo satisfakcija, bet ne realiu poveikiu, užtikrinančiu, jog asmens privatumas ateityje būtų gerbiamas.

2007-2008 m. teismų sukurti precedentai, užuot užkirtę kelią šiurkštiems asmens teisės į privatumą pažeidimams, ne tik netapo prielaidomis gerbti asmens teisę į privatų gyvenimą, bet priešingai – toliau skatina žmogaus teisių pažeidimus viešojoje erdvėje. Tokią išvadą vaizdžiai iliustruoja dvi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) bylos ir jose priimtos nutartys, kuriose neturtinės žalos kompensavimas pasireiškė ne realių neigiamų ekonominių pasekmių sukūrimu pažeidėjams, o tik simboliu civilinės atsakomybės pritaikymu.²

Teismų nutarčių analizei ir bendrosios kompetencijos teismų praktikai žurnalistų etikos inspektorius savo apžvalgoje neteiktų tiek dėmesio, jei šių pažeidimų nebūtų tyręs pats gavęs pareiškėjų skundus. Vis dėlto abejose civilinėse bylose žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai buvo pripažinti ir įvertinti kaip neginčijami rašytiniai įrodymai, kadangi buvo priimti vykdam

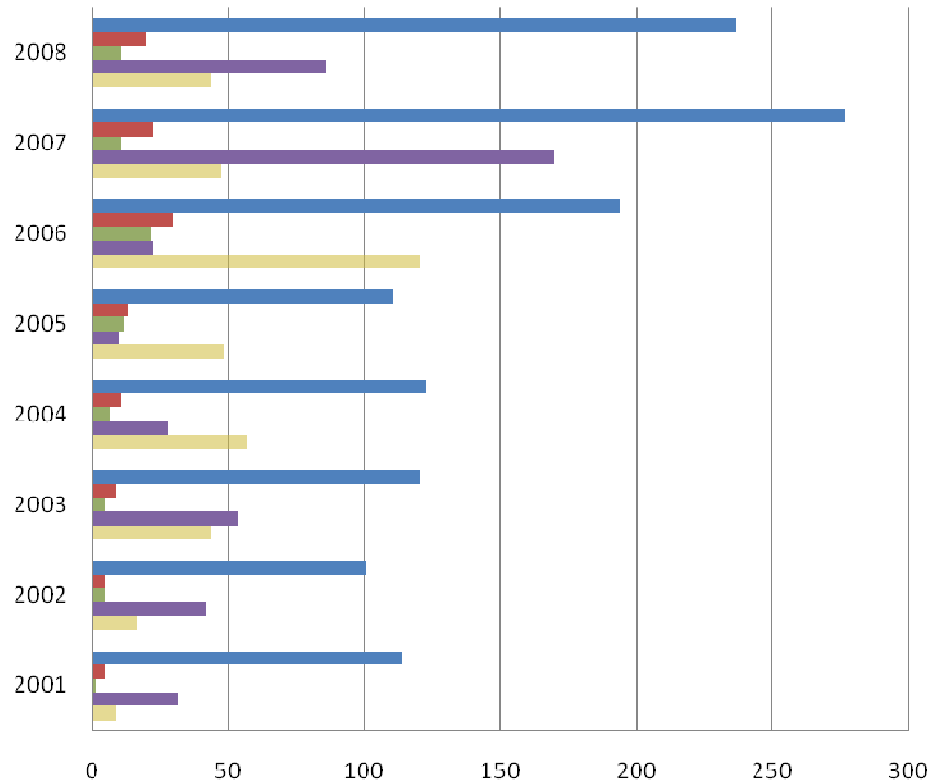
¹ Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005-2006 metų analitinė apžvalga „Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės“ ir 2006 metų veikos ataskaita, www.zeit.lrs.lt.

² LAT Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2008-08-14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008, Ž. Ž. v. UAB „Ekstra žinios“ ir LAT Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2009-02-13 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009, D. M. ir L. M. v. UAB „Ekstra žinios“.

Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, t.y. išnagrinėjus pareiškėjų skundus dėl teisės į privatumą ir teisės į atvaizdą pažeidimų. Abiem atvejais buvo konstatuoti šurkštūs pareiškėjų teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą pažeidimai. Todėl teisminis procesas pateikiant civilinius ieškinius buvo pasirinktas kaip logiška tąsa, turėjusi užtikrinti veiksmingesnį pažeistos teisės apgynimą pritaikant civilinę atsakomybę viešosios informacijos rengėjui. Tačiau, kaip rodo galutiniai ir neskundžiami LAT sprendimai minėtose bylose, taip neatsitiko.

1 diagrama

2001-2008 m. skundų statistika

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
■ Pateikti (gauti) skundai	114	101	121	123	111	194	277	237
■ Garbės ir orumo pažeidimai	5	5	9	11	13	30	23	20
■ Privatumo pažeidimai	2	5	5	7	12	22	11	11
■ Kiti pažeidimai (informacijos objektyvumo, nekaltumo prezumpcijos, nuomonių įvairovės ir pan.)	32	42	54	28	10	23	170	86
■ Nenustatyta pažeidimų	9	17	44	57	49	121	48	44

Pirmoji civilinė byla (LAT 2008-08-14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008) susijusi su tuo, kad viešosios informacijos rengėjas laikraštįje „L.T.“ išspausdino net tris publikacijas, kuriose pažeidė pareiškėjo teisę į privatumą (laikraštįje paskelbta, kad pareiškėjas turi nesantuokinį sūnų, pareiškėjas buvo neteisėtai stebimas, neteisėtai įrašytas jo telefoninis pokalbis ir renkama

informacija apie jo privatą gyvenimą). Pareiškėjas iš anksto informavo viešosios informacijos rengėją, jog nesutinka su minėtų publikacijų spausdinimu. Svarbi aplinkybė nagrinėjamu atveju yra ta, kad viešosios informacijos rengėjas paskelbė informaciją apie pareiškėjo privatą gyvenimą tyčia, nes nevykdė teismo nutarties dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, apie kurią jam buvo žinoma iki duomenų apie pareiškėjo privatą gyvenimą viešo paskelbimo. LAT konstatavo, kad informacijos apie pareiškėją rinkimo būdas ir jos pateikimas rodo, jog sensacingumo interesas šiuo atveju buvo svarbesnis už konkretaus asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, paskleista informacija yra išimtinai asmeninio pobūdžio, jos paskelbimas nėra susijęs su teisėtu ir pagrįstu visuomenės interesu žinoti tam tikrą informaciją apie kitą asmenį. Pareiškėjo teisė į privatą gyvenimą ir jo slaptumą, paskleidžiant asmeninio pobūdžio informaciją be jo sutikimo, buvo pažeista. Tačiau nepaisant konstatuoto kompleksinio privatumo pažeidimo (neteisėtas asmens stebėjimas, informacijos rinkimas, telefoninio pokalbio įrašymas ir tokiu būdu surinktos privačios informacijos viešas paskelbimas), teismo nutarties dėl laikinųjų apsaugos priemonių pritaikymo ignoravimo, pareiškėjui buvo priteista 10 tūkst. litų neturtinei žalai atlyginti, o atskaičius bylinėjimosi išlaidas bei išlaidas advokato pagalbai apmokėti reali pareiškėjui atitekusi kompensacija siekė tik apie 5000 litų. Žurnalistų etikos inspektoriaus manymu, toks neturtinės žalos dydis yra neadekvatus pažeidimo rimtumui ir žalą padariusio asmens kaltei.

Antroji civilinė byla (LAT 2009-02-13 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009) susijusi su tuo, kad žurnalistai slapta fotografavo nuogus pareiškėjus nudistų plaže, ir šią neteisėtai surinktą bei nuotraukose užfiksuotą informaciją išspausdino laikraštyje „L.T.“ be jų sutikimo. Iš viso buvo padaryta ir viešai laikraščio 1-ame bei 4-ame puslapiuose išspausdinta net dešimt nuotraukų, kuriose pareiškėjai vaizduojami nuogi. Pažymėtina, jog pirmajame laikraščio puslapyje išspausdintos viso puslapio dydžio nuogų pareiškėjų nuotraukos, kuriose jie slapta nufotografuoti specifinėje vietoje, t.y. nudistų plaže. Pačią laikraščio publikaciją lydėjo nekorektiškos antraštės. Taip pat svarbu ir tai, kad nuogų pareiškėjų nuotraukos buvo išspausdintos šeštadienio numerio pirmajame puslapyje kaip didžiausia pikantiška savaitės naujiena ir paskleistos plačiai, nes laikraštis buvo platinamas visoje Lietuvoje. Tokia publikacija taip pat buvo paskelbta atsakovo interneto svetainėje, po publikacijos pateikimo buvo anonsuojama televizijos laida, kurioje buvo remiamasi atsakovo paskelbtomis nuotraukomis. LAT konstatavo, kad atsakovas, nufotografuodamas pareiškėjus neoficialiai veikiančiame nudistų paplūdimyje, nedėvinčius maudymosi kostiumų, ir be jų sutikimo išspausdindamas ginčo nuotraukas savo leidžiamame dienraštyje, be kita ko, komerciniais interesais ir skaitytojų smalsumo patenkinimo tikslais pasitelkdamas etiškumo reikalavimų neatitinkantį informacijos apie pareiškėjų privatą gyvenimą paviešinimo būdą (pareiškėjų orumą įžeidžiančias, garbę žeminančias antraštes ir nekorektišką kartu su dešimtimi nuotraukų išspausdintos publikacijos tekstą), pažeidė pareiškėjų teisę į atvaizdą ir kartu teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Tačiau konstatavęs minėtą šiurkštų konstitucinės žmogaus teisės pažeidimą, LAT neturtinės žalos atlyginimo sumą sumažino iki 15 tūkst. litų kiekvienam iš pareiškėjų (apeliacinės instancijos teismas ją buvo įvertinęs 75 tūkst. litų). Atskaičius teismo priteistas bylinėjimosi išlaidas bei išlaidas advokatų teisinei pagalbai apmokėti, kiekvienam iš pareiškėjų realiai atiteko tik po 3000 litų. Įdomu tai, jog priteistą piniginę kompensaciją LAT įvertino kaip adekvačią pareiškėjų patirtai neturtinei žalai, pakankamą pareiškėjų teisei į jų privataus gyvenimo neliečiamumą apginti ir kartu keliui piktnaudžiavimams spaudos (saviraiškos) laisve užkirsti.

Diskutuojant apie pusiausvyrą tarp pažeistų teisių ir neturtinės žalos atlyginimo dydžio itin svarbu pažymėti, kad 2008 m. lapkričio 25 d. Lietuva pralaimėjo pirmąsias bylas Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT), kuriose teismas pripažino, jog valstybė neįvykdė pareigos tinkamai

apsaugoti, kad būtų gerbiamas asmens privatus gyvenimas, todėl buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis.³

EŽTT pažeidimą konstatavo dėl to, kad Lietuvos teisės aktuose (t.y. 2001 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio 1 dalyje) buvo nustatyta riba, neproporcingai apribojusi neturtinės žalos, kylančios dėl neteisėto informacijos apie asmens privatą gyvenimą atskleidimo visuomenės informavimo priemonėje, dydį. EŽTT pabrėžė, kad tuo metu Lietuvos teismuose priteista neturtinė žala (t.y. 10 tūkst. litų) buvo neproporcinga privatumo pažeidimui, kuomet dienraštyje „Lietuvos rytas“ buvo neteisėtai paskelbta informacija apie pareiškėjų privatą gyvenimą, be jų sutikimo atskleisti asmens sveikatos duomenys. EŽTT nuomone, tokie nacionalinės teisės instrumentai negalėjo užtikrinti efektyvios asmens teisės į privatą gyvenimą apsaugos.

Nors pagal šiuo metu galiojančius Visuomenės informavimo įstatymą ir Civilinį kodeksą neturtinės žalos dydis nebėra ribojamas įstatymo nuostatomis, teismų praktika aukščiau aptartose bylose rodo, jog net ir po EŽTT sprendimų prieš Lietuvą mūsų šalies teismai neišdrįso pakeisti netinkamo precedento, kurį LAT suformavo 2008-08-14 nutartimi, bet priešingai, juo remtasi nagrinėjant naują ginčą. Tokioje situacijoje EŽTT sprendimai, priimti bylose prieš Lietuvą, vertintini kaip valstybės neišklaudyta pastaba apie tai, jog asmenų neturtinės teisės (tarp jų ir teisė į privatą gyvenimą) turi būti labiau gerbiamos, o teismų praktika nustatant neturtinės žalos dydį – keičiama. Todėl LAT 2009-02-13 nutartyje išsakytas pastebėjimas: „<...> kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama, vienas iš faktorių, reikšmingų neturtinės žalos atlyginimo dydžiui nustatyti ir teisingai atlyginti, yra teisinis gėris, į kurį kėsintasi <...>“ – konkrečiu atveju atrodo ironiškas.

Taip pat peršasi išvada, kad asmens teisė į privatą gyvenimą ir, bendrai, asmens privatumas – ne toks svarbus teisinis gėris, kokį deklaruoja teisinės nuostatos, žinomų teisininkų komentarai; dar daugiau – neturėdamas realios materialinės išraiškos, šis gėris, anot teismų praktikos pavyzdžių, pačių pareiškėjų yra dažnai pervertinamas. Tačiau, ar iš tikrųjų pažeista neturtinė vertybė neturėtų būti atlyginama adekvačiai – tokiu pat ekvivalentiniu dydžiu, kiek jos pažeidimas atnešė naudos pažeidėjui? Juk tai, kas privatu, žiniasklaidoje visada bus populiaru, o jei populiaru – pažeisti privatumą visuomet bus pelninga. Pelninga tol, kol nebus tinkamo precedento.

Žurnalistų etikos inspektorius nuomone, minėtose bylose LAT ne tik sukūrė netinkamą precedentą ir neužtikrino konkuruojančių konstitucinių vertybių – teisės į privataus gyvenimo apsaugą bei teisės skleisti informaciją – protingos ir sąžiningos pusiausvyros, bet ir turėjęs progą pakeisti šį netinkamą precedentą, ją praleido.

Būtina pastebėti, kad ne tik LAT nutartys, bet ir EŽTT sprendimai formuoja precedentus, tik pastarosiose bylose atsakovas – nebe žiniasklaidos bendrovė, pažeidusi asmens teisę į privatumą, o Lietuvos valstybė, iki šiol nesugebanti tinkamai įvykdyti savo pozityvios pareigos – efektyviai užtikrinti, kad asmens teisė į privatą gyvenimą būtų gerbiama ir kad šis gerbimas būtų realus.

Kad asmens privatumas yra nuvertinamas, atskleidžia ir kiti ataskaitinio laikotarpio įvykiai.

Teisėjų taryba 2007 m. balandžio 27 d. nutarimu patvirtino Informacijos apie teismų veiklą teikimo visuomenei ir visuomenės informavimo priemonėms taisyklės.⁴ Šių taisyklių 18 punkte nustatyta, kad Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus nustatyta tvarka visuomenės informavimo priemonėms ir jų atstovams pagal sudarytas duomenų teikimo sutartis suteikiama galimybė prisijungti prie Nacionalinės teismų administracijos valdomos ir tvarkomos saugios informacijos perdavimo sąsajos ir specialaus serverio, kuriame būtų suteikiama galimybė atlikti *visu*

³ EŽTT 2008-11-25 sprendimas byloje *A. v. Lithuania* (pareiškimo Nr. 36919/02) ir EŽTT 2008-11-25 sprendimas byloje *B. v. Lithuania* (pareiškimo Nr. 23373/03), www.echr.coe.int.

⁴ Teisėjų tarybos 2007 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. 13P-60 „Dėl Informacijos apie teismų veiklą teikimo visuomenei ir visuomenės informavimo priemonėms taisyklių“, http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp.

Lietuvos Respublikos teismų 7 (septynių) kalendorinių dienų teismo posėdžių tvarkaraščių su proceso dalyvių vardais ir pavardėmis paiešką.

Rengiant Teismo posėdžių tvarkaraščių teikimo visuomenės informavimo priemonių atstovams taisyklės Nacionalinės teismų administracijos darbe taip pat buvo pakviesti dalyvauti Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos bei Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnybos atstovai.

Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus 2008 m. vasario 25 d. įsakymu patvirtintose Teismo posėdžių tvarkaraščių teikimo visuomenės informavimo priemonių atstovams taisyklėse numatyta, kad visuomenės informavimo priemonių atstovams teismo posėdžių tvarkaraščiai teikiami elektroniniu būdu, užpildžius Nacionalinės teismų administracijos interneto svetainėje pateiktoje teismo posėdžių tvarkaraščių paieškos formoje nurodytus užklausos duomenis.⁵ Nepaisant Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnybos atstovų pozicijos, jog viešosios informacijos rengėjams neturėtų būti teikiami išsamūs asmens duomenys, taisyklėse numatyta, kad teikiami 1-7 (vienos – septynių) kalendorinių dienų teismo posėdžių tvarkaraščiai su proceso dalyvių vardais ir pavardėmis (uždarame posėdyje nagrinėjamų bylų proceso dalyvių vardai ir pavardės bei nepilnamečių proceso dalyvių vardai ir pavardės tvarkaraščiuose nenurodomi).

Neabejotina, kad aukščiau minėtų Informacijos apie teismų veiklą teikimo visuomenei ir visuomenės informavimo priemonėms taisyklių tikslas – geriant žmogaus teises ir laisves užtikrinti teismų veiklos viešumą ir sudaryti visuomenės informavimo priemonių atstovams sąlygas operatyviai gauti informaciją apie teismo posėdžių tvarkaraščius. Tačiau asmens teisės į privatumą užtikrinimo požiūriu abejonių kelia visuomenės informavimo priemonių galimybė gauti itin išsamius duomenis apie teismo posėdžius, t.y. informaciją apie teismo posėdžio datą, laiką, vietą, bylos numerį, proceso dalyvių vardus, pavardes (juridinių asmenų kodus ir pavadinimus), bylos esmę. Nekyla abejonių, kad tam tikrais atvejais asmens vardas, pavardė ir bylos esmė (pvz., dėl santuokos nutraukimo, išlaikymo vaikui priteisimo, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir pan.) yra pakankami, kad būtų atskleista informacija apie asmens privatų gyvenimą ir taip būtų pažeistas jo slaptumas.⁶

Pažymėtina, kad Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 3 punktas įtvirtina žurnalistų etikos inspektoriatu kompetenciją nagrinėti suinteresuotų asmenų skundus ir pareiškimus dėl jų asmens duomenų tvarkymo pažeidimo visuomenės informavimo priemonėse. Kiekvienu konkrečiu atveju būtina rasti racionalų informacijos laisvės ir žmogaus privataus gyvenimo apsaugos santykį. Nagrinėdamas tokio pobūdžio skundus, inspektorius vadovaujasi Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme įtvirtintomis nuostatomis.

Lietuvos Respublikos Seimas 2008 m. vasario 1 d. priėmė Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymą (įstatymas įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d.). Nors įstatyme išsamiau reglamentuotas asmens duomenų tvarkymas vykdant vaizdo stebėjimą, tiesioginės rinkodaros ir mokumo vertinimo tikslais, sveikatos apsaugos srityje ir kt., žurnalistų etikos inspektoriatu veikloje svarbus minėto įstatymo 8 straipsnio, reglamentuojančio asmens duomenų tvarkymą ir visuomenės informavimo laisvės derinimą, pakeitimas, kurio esmė ta, jog asmens duomenų tvarkymui visuomenės informavimo priemonėse žurnalistikos, meninės ir literatūrinės raiškos bei kitais tikslais, kuri pagal kompetenciją prižiūri inspektorius, nuo šiol bus taikomos ir šio įstatymo 5 straipsnio nuostatos. Tai reiškia, jog viešosios informacijos rengėjai, informuodami visuomenę, nuo šiol privalės laikytis Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 5 straipsnyje įtvirtintų asmens duomenų teisėto tvarkymo kriterijų. Tokiu būdu buvo ne tik sustiprinta duomenų

⁵ Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus 2008 m. vasario 25 d. įsakymas NR. 6P-10-(1.1) „Dėl Teismo posėdžių tvarkaraščių teikimo visuomenės informavimo priemonių atstovams taisyklių patvirtinimo“, <http://www.teismai.lt/administracija/aktai.asp>.

⁶ D. Sinkevičius. „Teismų sistema atskleidžia išžagintųjų pavardes“, www.delfi.lt, 2007-02-13.

subjektų informacinio privatumo apsauga, bet kartu adekvačiai praplėstos žurnalistų etikos inspektoriatas atliekamos priežiūros ribos ir galimybės.

Ataskaitiniu laikotarpiu pažeidimų tendencijos šioje srityje nesikeitė. Pagrindiniai pažeidimai, susiję su asmens duomenų tvarkymu visuomenės informavimo priemonėse, yra policijos suvestinėse užfiksuotų duomenų apie teisės pažeidimus ar nusikaltimus padariusius asmenis viešas paskelbimas. Dažniausiai tai būna informacija apie Kelių eismo taisyklių pažeidėjus, neblaivius vairuotojus, eismo įvykius, asmenis, pristatytus į policijos komisariatą išblaivinti ir pan. Asmens duomenų tvarkymo pažeidimas konstatuojamas tuo atveju, jei nesant pagrįsto viešojo intereso, visuomenės informavimo priemonė paskelbia teisės pažeidimą ar nusikaltimą padariusio asmens duomenis, kurie leidžia identifikuoti jo asmens tapatybę.

Visuomenės informavimą apie nelaimės, nelaimingus atsitikimus, kitus pažeidimus paprastai lydi viešasis interesas. Neretai ši informacija pasitarnauja visuomenės saugumui ar tolesnių pažeidimų prevencijai. Tačiau informavimas apie kelių eismo taisyklių pažeidimus (t.y. administracinius teisės pažeidimus) ne visada tenkina visuomenės interesą žinoti eismo įvykio detales, informaciją apie administracinę atsakomybę patrauktą asmenį ar kitus asmens duomenis, nesusijusius su pačiu eismo įvykiu ar visuomenės saugumu. Apie kokią eismo nelaimę skelbtų žiniasklaida, kaip taisyklė, beveik visuomet pabrėžiamas asmens, vairavusio transporto priemonę, girtumas (neblaivumas).

Svarbu pažymėti, kad atsižvelgiant į Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos pateiktą konsultaciją, žurnalistų etikos inspektorius formavo skundų nagrinėjimo praktiką, kurios esmė – privačių asmenų, padariusių administracinius teisės pažeidimus, asmens duomenys, pagal kuriuos būtų identifikuota jų tapatybė, viešai neskelbiami. Nagrinėjamu atveju pateisinamas galėjo būti tik pažeidėjo (duomenų subjekto) inicialų nurodymas.

Vis dėlto per ataskaitinį laikotarpį žurnalistų etikos inspektoriatas formuota praktika kito. Esminis veiksnys, turėjęs įtakos šiems pokyčiams – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – ir LVAT) 2008 m. balandžio 24 d. nutartyje suformuotas precedentas.

Iki 2008-04-24 bandydami gauti šią informaciją (t.y. informaciją apie transporto priemonę vairavusio asmens girtumą) viešosios informacijos rengėjai turėjo išsijausti į eismo įvykio tyrėjo vaidmenį, nes tokia informacija nebuvo viešai prieinama. Tačiau nuo 2008 m. balandžio pabaigos informavimo apie neblaivius transporto priemonę vairavusius asmenis ėmėsi patys miestų ir rajonų policijos komisariatų, šią informaciją pateikdami savo interneto svetainėse.

Netrukus kilo teisminis ginčas dėl teisėsaugos institucijų teikiamų duomenų apie neblaivius (apsvaigusius) vairuotojus skleidimo teisėtumo. Ginčas kilo po to, kai Valstybinės duomenų apsaugos inspekcija (toliau – VDAI) 2007 m. vasario 22 d. priėmė sprendimą, jog duomenys Vilniaus miesto vyriausiajame policijos komisariato (Vilniaus m. VPK) buvo tvarkomi (skelbiami viešai) tikslais, nesuderinamais su tais tikslais, kuriais šie duomenys buvo surinkti ir toliau tvarkomi registre. Ginčijamu VDAI nurodymu Vilniaus m. VPK buvo įpareigotas nutraukti asmenų, baustų už Kelių eismo taisyklių pažeidimus, asmens duomenų (vardo, pavardės, gimimo metų, įvykdyto administracinio teisės pažeidimo laiko ir vietos, nustatyto neblaivumo (girtumo) laipsnio, Administracinių teisės pažeidimų kodekso (ATPK) straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą administracinį teisės pažeidimą, už šį pažeidimą taikytą sankciją) skelbimą įstaigos interneto tinklalapyje visuomenės informavimo, auklėjamaisiais ir administracinių teisės pažeidimų prevencijos tikslais. Nesutikdamas su Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos sprendimu (nurodymu) Vilniaus m. VPK kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą, prašydamas jį panaikinti.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 24 d. nutartimi teisėjų kolegija pripažino, kad duomenų apie neblaivius (apsvaigusius) vairuotojus: vardas, pavardė, gimimo metai, administracinio teisės pažeidimo pobūdis, vieta ir laikas, nustatytas apsvaigimo

laipsnis, pritaikyta administracinio poveikio priemonė (sankcija) skelbimas Vilniaus m. VPK interneto tinklalapyje buvo teisėtas.⁷

Minėtoje nutartyje buvo išaiškintas Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 6 punkto, numatančio, kad asmens duomenys gali būti tvarkomi, jeigu juos reikia tvarkyti dėl teisėto intereso, kurio siekia duomenų valdytojas arba trečiasis asmuo, kuriam teikiami asmens duomenys, ir jei duomenų subjekto interesai nėra svarbesni, turinys. Taigi Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas leidžia tvarkyti asmens duomenis esant dvejoms sąlygoms: jei šie duomenys tvarkomi dėl teisėto intereso ir jei duomenų subjekto interesai nėra svarbesni. Minėtoje byloje teismas konstatavo, kad administracinių teisės pažeidimų prevencija yra vienas iš galimų ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 6 punkte numatytų teisėtų interesų, dėl kurių galimas asmens duomenų tvarkymas. Tačiau prevencijos tikslu pateisinamas tik tų asmenų, kurie padarė pažeidimus, susijusius su transporto priemonių vairavimu esant neblaiviam arba apsvaigusiam nuo narkotikų, vaistų ar kitų svaigiųjų medžiagų.

LVAT teisėjų kolegijos nuomone, teisminėje praktikoje transporto priemonių vairavimas esant neblaiviam arba apsvaigusiam nuo narkotikų, vaistų ar kitų svaigiųjų medžiagų, vertinamas kaip itin šiurkštus Kelių eismo taisyklių bei ATPK pažeidimas, už kurio padarymą taikomos vienos iš griežčiausių ATPK numatytų sankcijų, nes minimi pažeidimai sukelia didelę ir tiesioginę grėsmę eismo dalyvių gyvybei, sveikatai ir saugumui. Nagrinėjamoje byloje įvertinusi interesų pusiausvyrą, kur iš vienos pusės yra asmens, padariusio šiurkštų administracinį teisės pažeidimą, asmens duomenų trumpalaikis paskelbimas, o iš kitos pusės – grėsmės kitų eismo dalyvių gyvybei, sveikatai ir saugumui prevencija, kolegija padarė išvadą, kad šiuo atveju asmens teisė į privatumą neatsveria visuomenės intereso vykdyti šiurkščių Kelių eismo taisyklių pažeidimų prevenciją. Todėl visuomenės interesas žinoti informacija apie nubaustus neblaivius (apsvaigusius) asmenis, vairavusius transporto priemones, yra svarbesnis nei duomenų subjekto interesas, jog tokie duomenys nebūtų atskleidžiami viešai.

Todėl nuo šiol esant situacijai, kai visuomenės informavimo priemonė paskelbia neblaivių vairuotojų asmens duomenis, jų (duomenų subjektų) interesai nelaikomi svarbesniais nei teisėtas administracinių teisės pažeidimų prevencijos interesas ir viešosios informacijos rengėjas turi pagrįstą teisę tokius duomenis viešai skelbti. Žurnalistų etikos inspektorius įsitikinimu, tai yra svarbiausia ataskaitiniu laikotarpiu išryškėjusi asmens duomenų tvarkymo visuomenės informavimo priemonėse ypatybė ir dar viena svarbi interesų pusiausvyros iliustracija.

Iš kitos pusės, nagrinėjamo atveju diskusijos nusipelno ne tik teismo argumentai dėl interesų pusiausvyros ir duomenų paskelbimo tikslo, bet ir precedentu įteisintas asmens duomenų paskelbimo išsamumas. Pripažindamas visuomenės teisės gauti informaciją viršenybę prieš asmens duomenų apsaugą teismas nenagrino ir nepasisakė dėl tokių klausimų, kurie žmogaus teisės į privatumą požiūriu yra ne mažiau svarbūs: 1) ar skelbiami duomenys nėra pertekliniai siekiant užtikrinti pažeidimų prevenciją; 2) ar paskelbus tokius duomenis, tačiau vėliau pripažinus, kad pažeidimo nebuvo (pvz., teismui panaikinus nutarimą skirti administracinę sankciją), nebūtų pažeistos duomenų subjekto teisės ir teisėti interesai visuomenės informavimo srityje.

Ilgą laiką informacija apie valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų darbuotojų darbo užmokestį buvo paslapyje.⁸

2008 m. liepos 31 d. įsigaliojus Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų įstatymo pataisoms⁹, informacija apie valstybės ir savivaldybių institucijos ar

⁷ LVAT 2008 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-689-08, *Vilniaus miesto Vyriausiasis policijos komisariatas v. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija*.

⁸ „Valdininkų atlyginimai laikomi paslapyje“, www.balsas.lt, 2008-10-04 (pirminis informacijos šaltinis BNS).

⁹ žr. Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo 1 ir 2 straipsnių pakeitimo įstatymą (Žin., 2008, Nr. 87-3473).

įstaigos darbuotojo darbo užmokestį prilyginta informacijai apie šių įstaigų veiklą, todėl nebelaikytina privataus pobūdžio. Nepaisant to, jog išgaliojus įstatymui paaiškėjo, kad jame nėra pakankamai apibrėžta valstybės ar savivaldybės institucijos ar įstaigos pareiga teikti (skelbti) informaciją apie darbuotojų darbo užmokestį¹⁰, jis vertintinas nevienareikšmiškai. Atlyginimo viešumo principo taikymas visų asmenų, dirbančių valstybės ar savivaldybių institucijose bei įstaigose, atžvilgiu ne visuomet gali būti pateisinamas viešuoju interesu. Žurnalistų etikos inspektorius neabejoja, kad vieši turėtų būti atlyginimai tų valstybės sistemoje dirbančių asmenų, kurie turi viešojo sprendimo galią – vykdo viešojo administravimo įgaliojimus, administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jų nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams. Kitų žemesnių valstybės tarnautojų atlyginimų viešinimas ne visada gali pateisinti viešąjį interesą.

Aukščiau aptarti atvejai parodo, kad valstybinės institucijos 2007-2008 m. ne tik ėmė keisti požiūrį į informacijos apie asmens privatą gyvenimą turinį, bet ir savotiškai nustojo rūpintis tokios informacijos apsauga. Sudarydamos palankesnes sąlygas viešosios informacijos rengėjams gauti informaciją apie asmens privatą gyvenimą valstybės institucijos ne tik įteikia žiniasklaidai naują valdymo įrankį, bet ir pačios netenka galimybės kontroliuoti tokios informacijos sklaidos.

Visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos privalo Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymo bei kitų įstatymų nustatyta tvarka teikti viešąją informaciją, *taip pat turimą privačią informaciją*, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus, kai privati informacija neteikiama. Tokia įstatymo nuostata iš pirmo žvilgsnio tarsi nedraudžia valstybės ir savivaldybių įstaigoms teikti privačią informaciją, tačiau norinčius ją teikti nukreipia į kitą teisės aktą – Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymą. Šio įstatymo 7 straipsnyje jau imperatyviai nurodyta, kad valstybės ir savivaldybių įstaigos tokią informaciją gali teikti tik tiems asmenims, apie kuriuos tokia informacija yra sukaupta. Be to, Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad rengiant ir platinant viešąją informaciją, privaloma užtikrinti žmogaus teisę į privataus pobūdžio informacijos apsaugą. Todėl valstybės institucijai, neteisėtai atskleidusiai viešosios informacijos rengėjui privataus pobūdžio informaciją, o šiam ją paskelbus – atsakomybė tenka ne vien už informacijos paskelbimą ir ne tik informaciją paskleidusiam asmeniui, bet ir tam, kuris tokią informaciją pateikė, t.y. valstybės institucijai. Reikėtų pabrėžti, kad kreipdamasis į valstybės instituciją dėl privataus pobūdžio informacijos pateikimo žurnalistas ar viešosios informacijos rengėjas nenusižengia įstatymų reikalavimams. Viešosios informacijos rengėjas gali būti atsakingas tik už privataus pobūdžio informacijos viešą paskleidimą ir jo veiklą konkrečiu atveju vertins žurnalistų etikos inspektorius. Tuo tarpu valstybės institucijai atsakomybė kils už tokios informacijos atskleidimą viešosios informacijos rengėjui. Pastarosios veiklą vertinti turėtų jau kita institucija – Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. Taigi įstatymo reikalavimus dėl privataus gyvenimo apsaugos pirmiausia pažeidžia tas, kas tokią informaciją, neįvertinęs jos turinio, pateikia viešosios informacijos rengėjui.

Kaip rodo žurnalistų etikos inspektoriaus skundų nagrinėjimo pavyzdžiai bei įvairūs valstybės institucijų užklausimai, valstybės institucijos vis dar tinkamai nesuvokia, kad žurnalistas ar viešosios informacijos rengėjas turi išskirtinę teisę operatyviau gauti informaciją, tačiau ši teisė jokių būdu neapima privilegijos gauti informaciją apie asmens privatą gyvenimą.

Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad informacija apie privatą gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai ji padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, taip pat kai informacija yra pateikiama viešai nagrinėjant bylą. Pastaroji išimtis, leidžianti atskleisti informaciją apie asmens privatą gyvenimą be jo sutikimo, kai yra nagrinėjama byla, vertintina kaip neadekvati, kadangi ne visa viešame teismo

¹⁰ „Valdininkų atlyginimo viešumo problema išspręsta svetimais pavyzdžiais“, www.balsas.lt, 2008-10-04 (pirminis informacijos šaltinis „Respublika“).

posėdyje susižinota (gauta) informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti paskelbta be šio asmens sutikimo. Tokios informacijos susižinojimas, nepaisant teismo posėdžio viešumo ar kitų byloje asmenų teisės susipažinti ir žinoti bylos medžiagą, nesuteikia teisės kitiems asmenims, tarp jų ir žiniasklaidai, ją pavišinti.¹¹ Todėl teisėtas žurnalisto informacijos gavimas ar susižinojimas jam dalyvaujant viešame teismo posėdyje nereiškia ir negarantuoja, kad bus teisėtas ir tokios informacijos paskelbimas visuomenės informavimo priemonėje. Atsižvelgiant į tai Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje esanti išimtis nėra suderinta su CK 2.23 straipsnio nuostatomis, todėl jos taikymas turi būti sprendžiamas taikant specialiųjų įstatymų nuostatas.

Remiantis aukščiau paminėtais atvejais peršasi išvada, kad valstybė, kad ir nenorėdama, pati sukuria taisykles ir precedentes, kuriais privataus gyvenimo dalimi esantys asmens duomenys paverčiami įprasta informacija, nuvertinant ypatingą jų turinį. Paprastindamos informacijos apie savo veiklą teikimo visuomenės informavimo priemonėms taisykles, kurdamos automatizuotas informacines duomenų tvarkymo sistemas, valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos turėtų įvertinti ne tik tokių sistemų patrauklumą bei patogumą, bet ir riziką, susijusią su asmens duomenų atskleidimu, imtis tinkamos šių duomenų apsaugos. Esamos ir veikiančios informacijos teikimo sistemos turi būti peržiūrėtos atsižvelgiant į tai, ar visuomenės informavimo priemonėms nėra sudarytos galimybės gauti privataus pobūdžio informaciją ar asmens duomenis, kai juos pateikiant nėra užtikrinamas viešasis interesas.

Kadangi ATPK 214¹⁴ straipsnyje numatytas draudimas tvarkyti asmens duomenis pažeidžiant Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą yra bendrasis, svarstyti galimybė šiame kodekse nustatyti ir specialųjį draudimą valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms savo iniciatyva skleisti ir (ar) teikti privataus pobūdžio informaciją apie asmenis, įskaitant jų asmens duomenis, kai yra pažeidžiamas šių duomenų konfidencialumas.

1.2. POKALBIS TELEFONU: KODĖL VIEŠAS IR KADA PRIVATUS?

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje numatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas yra neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, *pokalbiai telefonu*, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie asmens asmeninį gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimos gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.

2008 m. keli skundai, pateikti žurnalistų etikos inspektoriui dėl privatumo pažeidimų, buvo susiję su minėto Konstitucijoje įtvirtinto telefoninių pokalbių konfidencialumo principo užtikrinimu. Šiems skundams būdinga ir sykiu bendra tai, kad žurnalistams informaciją telefonu teikė patys viešieji asmenys, žinodami su kuo kalba, tačiau nežinodami (neįspėti) apie daromus šių pokalbių įrašus.

Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 40 dalyje privatus gyvenimas apibrėžiamas kaip asmeninis žmogaus, jo šeimos gyvenimas, gyvenamoji aplinka, kurią sudaro asmens gyvenamoji patalpa, jai priklausanti privati teritorija ir kitos privačios patalpos, kurias asmuo naudoja savo ūkinei, komercinei ar profesinei veiklai, taip pat asmens psichinė ir fizinė neliečiamybė, garbė ir reputacija, slapti asmeniniai faktai, asmens fotonuotraukos ar kiti atvaizdai, asmens sveikatos informacija, privatus susirašinėjimas ar kitoks susižinojimas, asmens pažiūros, įsitikinimai, įpročiai ir kiti duomenys, kuriuos galima naudoti tik jam sutikus. Privataus pobūdžio informacija laikoma žmogaus teisės į privataus gyvenimo apsaugą užtikrinimo požiūriu neskelbtina

¹¹ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-90/2007, V. P. v. UAB „Lietuvos rytas“.

informacija apie žmogaus asmeninį ir jo šeimos gyvenimą, jo sveikatą ir kt. (Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 39 dalis).

Atsižvelgiant į minėtas teisės normas, asmens bendravimas su kitais asmenimis laikytinas savarankiška teisės į privatumą dalimi, kurios apsaugos objektas yra privataus pobūdžio informacija.

Privatumo pažeidimas žurnalistui įrašant jo ir jam informaciją teikiančio asmens pokalbį bei jį viešai paskelbiant galimas tik nustačius tokio pokalbio turinio pobūdį, pokalbio konfidencialumo pažeidimą bei šio pokalbio įrašo neteisėtumą.

Tokios nuomonės žurnalistų etikos inspektorius laikėsi nagrinėdamas ir viešųjų asmenų skundus. Viename jų buvo keliamas klausimas dėl komercinio transliuotojo laidoje paskelbto pareiškėjo ir žurnalistės pokalbio įrašo. Pareiškėjas skunde nurodė, jog nebūdamas informuotas apie techninių garso įrašymo priemonių naudojimą, negalėjo nei duoti leidimo, nei drausti daryti garso įrašą.

Vertinant pokalbio įrašo neteisėtumą Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų taikymo požiūriu, viena svarbesnių aplinkybių – asmens, iš kurio viešosios informacijos rengėjas gauna informaciją telefoninio pokalbio metu, statusas. Įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 9 punkte numatytas reikalavimas žurnalistams nenaudoti garso ir vaizdo įrašymo priemonių, jeigu to nenori informaciją teikiantis privatus asmuo. Tai reiškia, kad naudoti garso ir vaizdo įrašymo priemones nepaisydamas asmens sutikimo arba neinformuodamas jo apie tokį informacijos rinkimo būdą žurnalistas gali tik siekdamas gauti (gaudamas) informaciją iš viešojo asmens. Šių priemonių naudojimas taikomas ir pokalbių telefonu metu gaunami informacijai. Kadangi viešojo asmens privatumo apsaugos ribos yra siauresnės nei privataus asmens, tai pasakytina apie visas viešojo asmens privataus gyvenimo sferas, įskaitant ir pokalbius telefonu. Tuo tarpu rinkdamas informaciją iš privataus asmens žurnalistas, viešosios informacijos rengėjas turi paisyti jo sutikimo.

Ištyręs pareiškėjo skundą inspektorius nustatė, kad konkrečiu atveju pokalbio turinį sudarė išimtinai su pareiškėjo darbu susiję klausimai. Pokalbio metu nebuvo atskleistos jokios pareiškėjo privataus gyvenimo aplinkybės. Todėl atvejis, kuomet žinių tarnybos žurnalistė, nurodžiusi savo pareigas, telefonu kalbino pareiškėją dėl Seimo valdybos priimtų žurnalistų darbo apribojimų, negalėjo būti prilygintas pareiškėjo privataus pobūdžio informacijos susižinojimui, o pašnekovo atsakymai į žurnalistės klausimą dėl tvarkos Seimo rūmuose nepriskirtini privataus pobūdžio informacijos kategorijai. Pareiškėjas, užimantis aukštas pareigas, yra *ex officio* viešasis asmuo, todėl visuomenė turi teisėtą interesą būti informuota apie pareiškėjo, kaip valstybės pareigūno, veiklą, taip pat žinoti pareiškėjo nuomonę šiais klausimais, o viešosios informacijos rengėjas turi teisę tokią informaciją viešai skelbti. Konkrečioje situacijoje pareiškėjas turėjo suvokti ir galėjo tikėtis didesnio visuomenės informavimo priemonių atstovų dėmesio, įvairaus pobūdžio vertinimų, klausimų bei atsiliepimų, susijusių su jo veikla. Kadangi Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 9 punkto reikalavimas viešojo asmens atveju nebuvo nustatytas, žurnalistas turėjo teisę daryti savo ir pareiškėjo pokalbio įrašą. Pareiškėjo sutikimas (leidimas) daryti įrašą konkrečiu atveju nebuvo būtinas. Kadangi nagrinėjamu atveju nebuvo paskleista privataus pobūdžio informacija apie pareiškėją, nenustatytas pokalbio konfidencialumas, o draudimas žurnalistui daryti pokalbio įrašą Visuomenės informavimo įstatyme nenumatytas, nuspręsta, kad pareiškėjo teisė į privataus gyvenimo apsaugą konkrečiu atveju nebuvo pažeista.

Pažymėtina ir tai, kad ne visa informacija apie viešojo asmens privatų gyvenimą laikytina neskelbtina. Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad informacija apie viešojo asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes. Spręsdamas šios Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos konstitucingumo klausimą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai, taip pat kad iš Konstitucijos kyla žiniasklaidos laisvė. Pripažindamas, kad minėta nuostata neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog

visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų asmeninės savybės, jų elgesys bei kai kurios privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams. Visuomenės interesas apie šiuos asmenis žinoti daugiau negu apie kitus yra konstituciškai pagrįstas. Minėtas interesas nebūtų užtikrintas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju skelbiant visuomeninę reikšmę turinčią informaciją apie visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančio asmens privatų gyvenimą būtų reikalingas šio asmens sutikimas.

Remiantis Konstitucinio Teismo išaiškinimu, žiniasklaida gali be asmens sutikimo informuoti visuomenę apie tokio asmens privatų gyvenimą tokiu mastu, koku to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę. Visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantis asmuo negali nesitikėti didesnio visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; Žin., 2002, Nr. 104-4675).

Kiekvieno asmens teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti, skleisti informaciją bei idėjas įvirtinta ir Visuomenės informavimo įstatymo 4 straipsnyje. Laisvė rinkti, gauti, skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę. Kiekvienas asmuo turi teisę viešai kritikuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų, taip pat pareigūnų veiklą. Lietuvos Respublikoje draudžiama persekioti už kritiką (Visuomenės informavimo įstatymo 9 straipsnis). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bei Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra pabrėžę ypatingą viešųjų asmenų statusą lyginant su privačiais asmenimis jų santykiu su žiniasklaida atžvilgiu. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Basthold prieš Vokietiją* (1985 m. kovo 25 d. sprendimas, serija A Nr. 90) nurodė, jog spaudos laisvė suteikia visuomenei vieną geriausių būdų susidaryti nuomonę apie politinių lyderių idėjas ir požiūrius, todėl, teismo nuomone, politikams priimtinos kritikos ribos yra gerokai platesnės nei privatiems asmenims.

Aukščiau aptartas pavyzdys jokių būdų nereiškia, kad paviešintas žurnalisto ir viešojo asmens pokalbio turinys visais atvejais tenkins viešąjį interesą ir todėl toks pokalbio turinio atskleidimas bus visuomet pateisinamas. Atkreiptinas dėmesys, kad pažeidimas bus tada, kai žurnalistas pažeis pokalbio konfidencialumą, o tokio pokalbio metu paskelbta kad ir privataus turinio informacija neturės reikšmės viešiesiems reikalams.

2. ŽURNALISTO TEISINIO STATUSO PROBLEMOS

2.1. ŽURNALISTŲ AKREDITACIJA – NUO „BELAISVIO“ ŽURNALISTO TEISĖS IKI LAISVOJO ŽURNALISTO IGNORAVIMO

Pasikeitus valdančiosioms politinėms jėgoms turėjo iš naujo susiklostyti šios valdžios santykiai su „ketvirtąja“. Santykių „tvirtumas“ pirmiausia patikrintas Seimo pirmininku paskyrus nemažai laiko žiniasklaidoje išdirbusį A. Valinską. Netrukus prasidėję konkretesni veiksmai ėmė keisti Seime nusistovėjusį viešosios informacijos rengėjų ir žurnalistų „status quo“.

2008 m. pabaigoje ne kartą buvo peržiūrėtos ir keičiamos 2007 m. spalio 24 d. Seimo valdybos sprendimu „Dėl tvarkos Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose“ patvirtintų *Lietuvos Respublikos Seimo rūmų vidaus tvarkos reglamento* ir *Viešosios informacijos rengėjų atstovų akreditavimo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje tvarkos aprašo* nuostatos. Tiesa, žurnalistų etikos inspektoriaus nuomonės dėl naujos žiniasklaidos darbo tvarkos Seimo rūmuose paprašyta kiek vėliau, galima sakyti, po visko – kai vienašališkai buvo priimti minėtos tvarkos pataisymai, kai kilo žurnalistų bendruomenės nepasitenkinimas, kai už „triukšmingą“ darbą vienos komercinės televizijos žurnalistui buvo panaikinta akreditacija.¹²

Pateikdamas savo nuomonę Seimo kanceliarijos Komunikacijos departamento Ryšių su visuomene skyriui žurnalistų etikos inspektorius pažymėjo, kad teisė akredituoti (būti akredituotam) yra viena iš specialiųjų žurnalistų teisių. Šią teisę reglamentuoja tik Visuomenės informavimo įstatymo 12 straipsnis, kuriame nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas ir (ar) skleidėjas turi teisę akredituoti savo žurnalistus prie valstybės institucijų, politinių partijų, politinių organizacijų ir asociacijų, taip pat kitų institucijų *šalių susitarimu*.

Žurnalistų akreditavimo esmė – nustatyti paprastesnes (technines) sąlygas žurnalistui gauti informaciją apie įstaigas, kurioje jis akredituotas, veiklą, priimtus dokumentus, kitą informaciją. Todėl teisė į akreditaciją negali būti suvokiama kaip akredituoto žurnalistų privilegija informacijos gavimo požiūriu, nes teisė operatyviai gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų yra visų – tiek akredituotų, tiek neakredituotų – žurnalistų teisė (Visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalis).

Visuomenės informavimo įstatymo 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas numato, kad teisė akredituoti žurnalistą turi būti įgyvendinama šalių – visuomenės informavimo priemonės (viešosios informacijos rengėjo), kuriai atstovauja akredituojamas žurnalistas, ir institucijos, prie kurios žurnalistas yra akredituojamas – susitarimu. Tai reiškia, kad dėl akreditavimo taisyklių turinio (sąlygų) ir jų taikymo turi būti pasiektas abipusis viešosios informacijos rengėjo ir institucijos susitarimas. Kadangi *Viešosios informacijos rengėjų atstovų akreditavimo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje tvarkos aprašas* (toliau – Aprašas) parengtas vadovaujantis Visuomenės informavimo įstatymu (Aprašo 2 punktą), šalių susitarimo principo turėjo būti laikomasi tiek keičiant, tiek ir papildant Aprašo nuostatas.

Suprantama, kad Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, siekdama užtikrinti Seimo darbą, negali ir neturėtų akreditavimo taisyklių derinti su kiekvienu viešosios informacijos rengėju, kurio atstovas yra akredituojamas prie Seimo. Tačiau tokiu atveju šalių susitarimo principas gali būti įgyvendinamas ir kitokiais būdais, pavyzdžiui pakeitimus derinant su žurnalistų profesinėmis organizacijomis arba su jau akredituotais žurnalistais (tiesiogiai ar per jų išrinktą atstovą). Atsižvelgiant į tai Aprašo pakeitimai turėjo būti derinami laikantis Visuomenės informavimo įstatymo 12 straipsnyje nustatyto šalių susitarimo principo, o vienašališkas akreditavimo taisyklių nustatymas arba jų keitimas vertintinas kaip prieštaraujantis Visuomenės informavimo įstatyme nustatytam principui.

¹² R. Lukaitytė, E. Samoškaitė. „Žurnalistą nori „išspirti“ iš Seimo už pernelyg garsų darbą“, www.delfi.lt, 2008-12-10.

Daug ginčų sukėlė 2008-12-19 redakcijos *Aprašo 4 punktas*, kuriame buvo nustatyta, kad darbui Seime kiekvienas viešosios informacijos rengėjas – įstaiga savo nuožiūra akredituoti teikia po 3 reporterius (korespondentus, redaktorius), operatorius, fotografus. Nepaisant to, kad tokia nuostata reiškė, jog kiekvienas viešosios informacijos rengėjas savo nuožiūra prie Seimo gali akredituoti po 3 reporterius, 3 operatorius ir 3 fotografus (iš viso 9 visuomenės informavimo priemonės atstovus), negalima objektyviai įvertinti, ar tokio viešosios informacijos rengėjų skaičiaus užtenka tam, kad būtų tinkamai įgyvendinta žurnalistų akreditavimo teisė. Vis dėlto turėtų būti suprantama, kad akredituotų žurnalistų skaičius Seime negali būti nebaigtinis ir neproporcingai didelis (arba neproporcingai mažas), kadangi, iš vienos pusės, Seimas turi pareigą užtikrinti tam tikrą akredituotų žurnalistų aptarnavimą, darbo vietas, medžiagos ruošimą, iš kitos pusės – garantuoti tinkamą ir operatyvų informacijos apie Seimo veiklą teikimą visuomenei per žurnalistus. Be to, visuomenės informavimą apie Seimo veiklą įgyvendina ne tik akredituoti, bet ir neakredituoti žurnalistai, kurių teisės (operatyviai) gauti informaciją apie Seimo darbą ir veiklą apimtis yra vienoda. Akreditacijos nesuteikimas tam tikrai daliai viešosios informacijos rengėjų ir (ar jų atstovų) dar nereiškia jų teisės gauti informaciją bendraisiais pagrindais ignoravimo.

Kitas ginčo objektas – 2008-12-12 redakcijos *Aprašo 10 punktas*. Juo siekta nustatyti, kad žurnalistai, kurie Seimo kanceliarijoje nėra akredituoti šio Aprašo 5–8 punktuose nustatyta tvarka, iš anksto Ryšių su visuomene skyriui gali pateikti viešosios informacijos rengėjo vadovo patvirtintą motyvuotą prašymą, kuriame nurodo tikslą ir (ar) asmenis, su kuriais norėtų susitikti Seimo rūmuose. Šiuo atveju Ryšių su visuomene skyrius, gavęs minimų asmenų sutikimą, Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VAD) leidimų biurui pateiktą užsakymą, pagal kurį žurnalistui išduodamas vienos dienos leidimas. Pažymėtina, kad šioje nuostatoje, lyginant ją su ankstesniąja, išsamiau aptariamas motyvuoto prašymo, pateikiamo Ryšių su visuomene skyriui, turinys. Nepaisant to, kad tikslo nurodymas prašyme yra pagrįstas ir negali papildomai apsunkinti neakredituoto žurnalisto teisės gauti informaciją, įpareigojimas prašyme nurodyti asmenis, su kuriais žurnalistas norėtų susitikti Seimo rūmuose, vertintinas kaip pernelyg preventyvus. Svarbu pastebėti, kad vadovaujantis nagrinėjamo punkto nuostata žurnalistui negalėtų būti išduotas leidimas, jei asmuo, su kuriuo žurnalistas norėtų susitikti, neduotų tokio sutikimo. Tokia nuostata reikėtų, kad informacija žurnalistui gali būti pateikta tik tuo atveju, kai informaciją teikiantis asmuo sutinka tai daryti, priešingu atveju – žurnalistas net nebūtų įleidžiamas į Seimą.

Pažymėtina, kad žurnalisto teisė gauti informaciją gali būti ribojama tik įstatymu ir tik esant proporcingam šios teisės ribojimo pagrindui, kuris taip pat turi būti nustatytas įstatyme. Nei Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 25 straipsnyje, nei Visuomenės informavimo įstatyme ar kituose teisės aktuose, reglamentuojančiuose visuomenės informavimo sritį, nėra aptartas ribojimas, kurį buvo siekiama nustatyti Aprašo 10 punkte. Asmens (ypatingai viešojo) nenoras bendrauti su žurnalistu nėra pagrindas riboti šio subjekto teisę gauti informaciją apie viešąjį asmenį. Visuomenės informavimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė rinkti, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę.

Dar vienu pakeitimu – 2008-12-12 redakcijos *Aprašo 11 punktu* – siekta nustatyti, kad vienos dienos leidimą gavę žurnalistai Seimo rūmuose turi teisę atlikti tik prašyme nurodytas užduotis, dėl kurių yra gautas sutikimas. Pažymėtina, kad tokia nuostata žurnalistui, net ir gavusiam leidimą Aprašo 10 punkte nustatyta tvarka, neleistų rinkti informacijos, kuri spontaniškai (neplanuotai) gali tapti žurnalistinio tyrimo objektu, pavyzdžiui: kai pastebimas viešojo asmens moralės ar paprotinių normų požiūriu netinkamas, nederamas elgesys, kai fiksuojamas teisės pažeidimas (apsvaigimas nuo alkoholio, rūkymas tam neskirtose vietose) ir panašiose situacijose. Ydinga tai, kad aptariamam atveju akredituoto ir neakredituoto žurnalisto teisė gauti informaciją

aiškiai skirtūsi pastarajam subjektui šią teisę apribojant. Be to, Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies taikymo aspektu, visuomenė turi teisę gauti informaciją, kuri atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias viešojo asmens privataus gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2002 m. spalio 23 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau – Nutarimas) konstatavo, kad vertinant, ar nurodyta Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostata neprieštarauja Konstitucijos 22 straipsniui, pažymėtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės imperatyvas, Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus, kad draudžiama persekioti už kritiką. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad *Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesus būti informuoti, taip pat kad iš Konstitucijos kyla žiniasklaidos laisvė* (Nutarimo 7 punktą).

Spresdamas, ar ginčijama Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostata, kad informacija apie viešojo asmens privatą gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes, neprieštarauja Konstitucijos 22 straipsniui, Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad *visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų asmeninės savybės, jų elgesys bei kai kurios privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams. Visuomenės interesus apie šiuos asmenis žinoti daugiau negu apie kitus yra konstituciškai pagrįstas. Minėtas interesus nebūtų užtikrintas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju skelbiant visuomeninę reikšmę turinčią informaciją apie visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantį asmens privatą gyvenimą būtų reikalingas šio asmens sutikimas. Vadinasi, žiniasklaida gali be asmens sutikimo informuoti visuomenę apie tokio asmens privatą gyvenimą tokiu mastu, koku to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę. Visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantis asmuo negali nesitikėti didesnio visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio. Tokie asmenys paprastai vadinami viešaisiais asmenimis* (Nutarimo 8 punktą).

Pasisakydamas apie viešojo asmens statusą ir kriterijus Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad *viešiesiems asmenims pirmiausia priskirtini asmenys, kurie dėl einamų pareigų ar savo darbo pobūdžio dalyvauja viešajame gyvenime. Tai – politikai, valstybės ir savivaldybių pareigūnai, visuomeninių organizacijų vadovai. Viešaisiais asmenimis gali būti laikomi ir kiti asmenys, jeigu jų veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams. Konstitucijoje viešojo asmens sąvokos nėra. Įstatymuose įtvirtindamas viešojo asmens institutą įstatymų leidėjas turi apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos tam tikrus asmenis galima priskirti viešiesiems asmenims. Pažymėtina, kad asmens pareigos ar dalyvavimas visuomeninėje veikloje savaime nėra laikytini būtinais ar pakankamais kriterijais, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims* (Nutarimo 8 punktą).

Atkreiptinas dėmesys, kad 2006 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtame Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatyme (Žin., 2006, Nr. 82-3254) buvo nustatytas viešojo asmens apibrėžimas. Pagal šio įstatymo 2 straipsnio 60 dalį viešuoju asmeniu laikytinas valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų arba savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.

Iš aukščiau aptartų teisinių nuostatų bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijos atvejų aišku, kad žurnalisto teisės gauti informaciją ribojimas, kaip siekta nustatyti *Aprašo 11-12 punktuose*, galėjo būti vertinamas kaip konstituciškai nepagrįstas.

2008-12-19 redakcijos *Aprašo 18 punkte* siūlyta įteisinti, kad ne visi, tačiau tik akredituoti žurnalistai turi teisę naudotis specialiai žurnalistams įrengtose patalpose esančiomis darbo vietomis, gauti Ryšių su visuomene skyriaus platinamą informacinę medžiagą ir dokumentus Visuomenės informavimo įstatymo nustatyta tvarka, neatlygintinai naudotis Seimo kanceliarijos Informacijos technologijų ir telekomunikacijų departamento tiesiogiai transliuojama garso bei vaizdo medžiaga ir gauti reikiamus įrašus. Remiantis aukščiau aptartais argumentais, privilegijuotos akredituotų žurnalistų padėties nustatymas informacijos gavimo aspektu (ši aspektą apima šios nagrinėjamo punkto nuostatos: 1) gauti Ryšių su visuomene skyriaus platinamą informacinę medžiagą ir dokumentus Visuomenės informavimo įstatymo nustatyta tvarka; 2) neatlygintinai naudotis Seimo kanceliarijos Informacijos technologijų ir telekomunikacijų departamento tiesiogiai transliuojama garso bei vaizdo medžiaga ir gauti reikiamus įrašus) yra nepagrįstas. Atkreiptinas dėmesys, kad Visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnio 4-6 dalyse nustatytas bendrasis viešosios informacijos rengėjų teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų reglamentavimas, kuris taikytinas visų (ne tik prie įstaigų akredituotų arba neakredituotų) viešosios informacijos rengėjų atžvilgiu. Tokiu būdu tik akredituotiems žurnalistams galėtų būti taikoma nagrinėjamo punkto nuostata, numatanti teisę naudotis specialiai įrengtose patalpose esančiomis darbo vietomis.

2008-12-19 redakcijos *Aprašo 19 punktą* siekta papildyti nauja nuostata, jog tiesioginės transliacijos iš Seimo posėdžių salės balkono žurnalistų nerengiamos, jei tai trukdo posėdžio darbui. Tokia nuostata yra objektyvi. Tačiau pažymėtina, kad nagrinėjamame punkte nėra aiškiau įvardinti konkretūs veiksmai, trukdantys posėdžio darbui. Tokiu būdu veikslių pripažinimas trukdančiais posėdžio darbą gali būti subjektyvus, todėl ginčytinas.

Nagrinėjamame *Aprašo punkte* taip pat siekta nustatyti, kad Seimo narius žurnalistai gali kalbinti specialiai tam numatytose vietose: I rūmuose – priešais pagrindinį įėjimą į parlamento rūmus, Seimo parodų galerijoje, prie Baltosios, Lietuvos Tarybos salių, prie Seimo Pirmininko kabineto, prie Seimo valdybos salės; II rūmuose – prie Lietuvos Respublikos Seimo stendo (priešais Spaudos konferencijų salę), prie Seimo kanceliarijos stendo (3 aukšte); III rūmuose – prie Konferencijų salės, V aukšto fojė; Seimo nario kvietimu – jo kabinete. Šiame punkte nenurodytose vietose kalbinti, filmuoti ir fotografuoti galima gavus Seimo nario sutikimą.

Pažymėtina, kad vietų, kuriose gali būti kalbinamas Seimo narys, reglamentavimas vertintinas kaip neadekvatus ir nepagrįstas. Esant tokiai situacijai žurnalistų dėmesio vengiantys Seimo nariai, stengsis vengti ir minėtų *Apraše* nustatytų vietų, kuriose jie gali būti kalbinami, o žurnalistai, kalbindami Seimo narius kitoje vietoje, bus laikomi formaliai pažeidę *Aprašo* reikalavimus. Analogiškai vertintinas ir vietų, kuriose būtų draudžiama kalbinti Seimo narį, nustatymas.

Pažymėtina, kad teismų praktikoje konstatuota, kad net ir viešoje vietoje asmuo nepraranda savo privatumo. Ši taisyklė gali būti taikoma ir viešojo asmens atžvilgiu. Todėl teisiniu požiūriu kaip neteisėtas būtų vertinamas toks viešojo asmens fiksavimas (fotografavimas, filmavimas, kalbinimas, kitoks trikdymas panaudojant garso ir (ar) vaizdo įrašymo priemones) viešoje vietoje, kai: 1) viešasis asmuo atsiduria tokioje situacijoje, kurioje atsidūręs bet kuris kitas normalus asmuo jaustųsi nepatogiai; 2) jis išreiškia aiškų nenorą būti filmuojamas ar fotografuojamas; 3) fiksuojant informaciją visuomenei neatskleidžiamos asmeninės viešojo asmens savybės, jo elgesys ar privataus gyvenimo aplinkybės, turinčios reikšmės viešiesiems reikalams. Nustačius visus paminėtus faktus viešojo asmens teisės būtų laikomos pažeistomis, todėl galėtų būti ginamos teisinėmis priemonėmis.

2008-12-19 redakcijos *Aprašo 23 punkto* siūlymas numatyti papildomas poveikio priemones – išpėjimą, akreditacijos sustabdymą, akreditacijos terminuotą nutraukimą, vienos dienos leidimo

išdavimo terminuotą apribojimą – vertintinas nevienareikšmiškai. Įspėjimas už Visuomenės informavimo įstatymo, Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso, šio aprašo, Seimo rūmų vidaus tvarkos reglamento, Seimo kanceliarijos leidimų sistemos funkcionavimo tvarkos pažeidimus – laikytinas proporcinga poveikio priemone, tuo tarpu vienos dienos leidimo išdavimo apribojimas pusei metų arba metams laikytinas neproporcingu žurnalisto teisės gauti informaciją ribojimu. Jokiam visuomenės informavimo sritį reglamentuojančiame teisės akte nėra nustatyti atvejai, kada žurnalistas praranda teisę gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų. Pagal esamą teisinį reguliavimą ši žurnalisto teisė gali pasibaigti tik asmeniui nustojus būti žurnalistu, praradus žurnalisto statusą (nutraukus sutartį su viešosios informacijos rengėju arba netekus narystės profesinėje organizacijoje). Todėl poveikio priemonė, kuria siekta numatyti vienos dienos leidimo išdavimo apribojimą pusei metų arba metams, taip pat reiškia ir žurnalisto teisės gauti informaciją iš valstybės institucijos apribojimą. Toks ribojimo pagrindas įstatymuose nėra aptartas, todėl vertintinas kaip neproporcingas ir nepagrįstas.

Išreikšdamas abejonę dėl aukščiau išvardintų vienašališkai priimtų Aprašo nuostatų žurnalistų etikos inspektorius pažymėjo, kad pakeitimai yra neproporcingi ir teisiniu požiūriu nepagrįsti, kadangi nenumatyti jokiuose įstatymuose. Tokie veiksmai pagal Konvencijos 10 straipsnį vertintini kaip netinkamai įgyvendintos vadinamosios valstybės „negatyvios“ (t.y. kuriomis susilaikoma nuo tam tikrų veiksmų) pareigos.

Nors aukščiau aptarti bandymai keisti Viešosios informacijos rengėjų atstovų akreditavimo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje tvarkos aprašo nuostatas 2009 m. pradžioje sudarius darbo grupę ir išanalizavus jų pagrįstumą buvo atšaukti, Seimo kanceliarija ateityje turėtų atkreipti dėmesį, kad teisė rinkti (gauti) informaciją yra sudėtinė saviraiškos laisvės dalis.

Saviraiškos laisvės ribojimas galimas tik tuomet, kai jis yra teisėtas, proporcingas ir būtinas demokratinėje visuomenėje. Šie saviraiškos laisvės ribojimo pagrindai – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 10 straipsnio ir gausios Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos išdavos. Be to, Konvencijos 10 straipsnis kiekvienai valstybei, taigi ir Lietuvai, nustato negatyvias ir pozityvias pareigas, kurias valstybė privalo įgyvendinti tam, kad būtų užtikrinta saviraiškos laisvė. Negatyvios valstybės pareigos suvokiamos kaip susilaikymas nuo tam tikrų įstatymų leidžiamosios, teisinės ar vykdomosios valdžios veiksmų ar mechanizmų, kuriais ši laisvė gali būti nepagrįstai ribojama. Pagal bendrąją Konvencijos 10 straipsnio taikymo taisyklę bet kokie saviraiškos laisvės apribojimai yra neskatintini.

2.2. LAISVOJO ŽURNALISTO DILEMA. KODĖL UŽ JĮ GERESNIS „BLOGERIS“?

Kaip jau minėta, bendrasis viešosios informacijos rengėjų, žurnalistų teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų reglamentavimas taikytinas visų – ne tik akredituotų arba neakredituotų – viešosios informacijos rengėjų atžvilgiu. Tačiau, kaip matyti iš praktikos, tai viso labo tik įstatymo teorija. Kodėl? Todėl, kad Visuomenės informavimo įstatyme nėra numatytas ar kitaip apibrėžtas laisvojo (t.y. laisvai samdomo) žurnalisto (angl. „freelancer“) statusas. Juk būtent jis turi nustatyti profesinį ir teisinį žurnalisto statusą (Visuomenės informavimo įstatymo 23 straipsnio 3 dalis).

Asmeniui, siekiančiam įstatymo raide vadintis žurnalistu ir disponuoti visomis jo suteiktomis teisėmis, Visuomenės informavimo įstatymas leidžia pasirinkti tik iš dviejų galimybių – tapti arba (1) viešosios informacijos rengėju (visuomenės informavimo priemonės) darbuotoju, arba (2) žurnalistų profesinės organizacijos nariu. Siekiantis žurnalisto teisių gali rinktis ir abu variantus iš karto. Tačiau ką daryti tam, kuris nenori rinktis nei vieno iš minėtų būdų? Greičiausiai, įstatymo vardan, jam teks susitaikyti su tuo, kad jis pagal įstatymą negalės vadintis žurnalistu ir neturės specialiųjų jo teisių – nei teisės operatyviau gauti informaciją, nei teisės būti akredituotam. Gali būti,

jam teks susitaikyti ir su tuo, kad jis neturės teisės (kuri kartais yra ir pareiga) neatskleisti savo informacijos šaltinio arba imuniteto baudžiamajame procese.

Suprantama, kad toks laisvai samdomo žurnalisto „teisių katalogas“ nėra patrauklus ir neprisideda prie žurnalistų, tarptautinėje bendruomenėje vadinamų turinčiais didžiausią nepriklausomumą, skaičiaus didėjimo Lietuvoje. Nors tokie skaičiai nebylūs, vienas kitas viešai publikuotas straipsnis verčia įsiklausyti į problemas, su kuriomis savo darbe susiduria laisvai samdomas laisvos Lietuvos žurnalistas. Žurnalistas, kuris prisipažįsta, jog per dvejus metus taip ir nesugebėjo gauti nuolatinės akreditacijos į Seimą, Prezidentūrą, o už kiekvieną kart išprašytą leidimą turėjo būti pasiruošęs jausti dėkingumą, kuris, vis dėlto, trukdo objektyvumui.¹³ Kaipgi taip? Juk dar 2007 m. Tarptautinė žurnalistų federacija priėmė rezoliuciją, kuria paskatino šios federacijos Vykdomąjį komitetą imtis priemonių, jog nacionalinės žurnalistus vienijančios organizacijos siektų, kad būtų sudaromos vienodos profesinės galimybės, nepriklausomumo garantijos ir darbo sąlygos tiek dirbantiems visuomenės informavimo priemonėse, tiek laisvai samdomiems žurnalistams.¹⁴

Panašius nepilnavertiškumo jausmus Lietuvoje išgyvena ne tik laisvieji žurnalistai, bet ir vadinamieji „bloggeriai“ – „pilietinės žurnalistikos“ pradininkai. Dažnas jų ne tik neturi žurnalistinio išsilavinimo, bet ir nėra viešosios informacijos rengėjo darbuotojas nei žurnalistų profesinės organizacijos narys. Todėl pagal įstatymą tarsi negalėtų lygiuotis su žurnalistu. Vis dėlto tai netrukdo kai kuriems pilietinės žurnalistikos atstovams užsitarnauti pripažinimą profesionalių žurnalistų tarpe ir savo straipsniais peržengti elektroninės žiniasklaidos ribas. Netrukdo ir teismams savitai interpretuoti Visuomenės informavimo įstatymą.

Aktyviai „blogerių“ bendruomenę ginantis *blog* www.liutauras.lt autorius pirmasis pabandė gauti akreditaciją į Seimą kaip *blogeris*¹⁵, manydamas, jog tinklaraščių kūrėjams reikėtų suteikti ne tik pareigas, bet ir žurnalistų teises. Vienu iš argumentų L. Ulevičius nurodė žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimą, kuriuo interneto dienoraščio autorius buvo įspėtas už informacijos, pažeidusios Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo reikalavimus, paskelbimą savo *blog*. Esą toks inspektoriaus priimtas sprendimas reiškia: jeigu jau tinklaraščio autoriui kyla tokios pačios pareigos ir atsakomybė kaip žurnalistui ar viešosios informacijos rengėjui, taikant atvirkštinį principą, *blogeriui* taip pat turi būti suteiktos ir žurnalisto teisės.

Tokie argumentai neįtikina, kadangi už įstatymo reikalavimų neatitinkančios informacijos paskleidimą atsakomybė gali kilti ne tik žurnalistui ar viešosios informacijos rengėjui, bet ir bet kuriam kitam asmeniui, kuris pats, be tarpininkų, tokią informaciją paskleidė viešai. Žurnalisto teisių suteikimo klausimas negali būti sprendžiamas vien tik atsižvelgiant į pareigas ar atsakomybę – suprantama, teisę visuomet turi lydėti pareiga ir atsakomybė – kurios asmeniui kyla už įstatymo pažeidimus. Juo labiau, priminimas apie asmens pareigas prieš įstatymą nereiškia, kad už įstatymo pažeidimą įspėtas subjektas gali vadintis žurnalistu.

Tiesa, išnagrinėjęs stojusio ginti blogerių teises apeliacinį skundą Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo nutartyje pažymėjo, kad žurnalisto sąvoka turi būti aiškinama plačiau, nei nustatyta Visuomenės informavimo įstatyme.

Konstatavęs, jog viešosios informacijos rengėjais, kurie yra informacinės visuomenės informavimo priemonių (t.y. interneto tinklalapių) valdytojai, gali būti ir fiziniai asmenys, LVAT pabrėžė, kad iš Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų taip pat išplaukia, jog atsižvelgiant į konkrečių fizinių asmenų – internetinių tinklaraščių (toliau – ir dienoraščių) autorių veiklos pobūdį ir jų vykdomas viešosios informacijos teikimo visuomenei funkcijas, jie gali būti pripažįstami *sui*

¹³ R. Staselis. „Valdžiai akivaizdžiai būtų geriau, kad laisvų žurnalistų apskritai neegzistuotų“, www.bernardinai.lt, 2007-06-06 (pirminis informacijos šaltinis „Akiračiai“).

¹⁴ Žr. nuorodą: <http://www.ifj.org/en/articles/resolutions-adopted-by-ifj-world-congress-2007>.

¹⁵ „Seimas blogerių nepripažįsta žurnalistais“, www.lrytas.lt, 2007-03-27 (BNS ir lrytas.lt inf.).

generis informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojais, taigi ir viešosios informacijos rengėjais ir (ar) skleidėjais, o jų internetiniai tinklaraščiai – informacinės visuomenės informavimo priemonėmis minėto įstatymo prasme.

Kad interneto tinklalapio (arba informacinės visuomenės informavimo priemonės) valdytojas laikytinas viešosios informacijos rengėju, pasakyta pačiame Visuomenės informavimo įstatyme (2 straipsnio 62 dalyje). Tačiau, LVAT nuomone, esą dėl to internetinių tinklaraščių autoriai „gali būti prilyginti žurnalistams ir akreditacijos prie valstybės institucijų tikslais“, tačiau jie turi, be kita ko, įrodyti akreditaciją suteikiančiai institucijai, jog jų vykdomos funkcijos iš esmės prilygintinos prie tos institucijos akredituojamų žurnalistų vykdomoms funkcijoms, laikytis, kiek įmanoma atsižvelgiant į specifinį jų statusą, viešosios informacijos rengėjams – fiziniams asmenims bei žurnalistams numatytų pareigų, o taip pat atitikti kitus akredituojančių institucijų numatytus reikalavimus (profesionalumo, tikslo nuolat ir sistemingai rengti ir skelbti viešąją informaciją apie akredituojančios institucijos veiklą, institucijos vidaus tvarkos ir kt.). Tuo tarpu akreditaciją teikianti institucija turi kiekvienu konkrečiu atveju atskirai įvertinti akreditacijos prašančio internetinio tinklaraščio autoriaus veiklos pobūdį ir jo vykdomas funkcijas.¹⁶ LVAT teisėjų kolegija nesutiko nei su atsakovo, nei su pirmosios instancijos teismo argumentu, kad akredituoti žurnalistą ar ne, yra Lietuvos Respublikos Seimo Ryšių su visuomene skyriaus diskrecijos teisė. Teismo nuomone, absoliučios diskrecijos neturi nė vienas valstybės valdžios subjektas, o kiekvienas valdžios institucijos sprendimas turi būti tinkamai motyvuojamas, grindžiamas nustatytais faktinėmis aplinkybėmis ir teisės normomis. Šie teisiniai imperatyvai, LVAT manymu, saisto ir Lietuvos Respublikos Seimo kanceliariją.

Nors sutikti su tokia Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo motyvacija dėl žurnalistų teisinio statuso privaloma, tačiau sunku. Pirmiausia dėl to, kad, sprenddamas klausimą dėl žurnalistų sąvokos ir statuso, teismas pasirinko plečiamai aiškinti Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas – daugiau rėmėsi ne pačiu Visuomenės informavimo įstatymu ir jame nustatytu žurnalistų apibrėžimu, bet Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. kovo 8 d. rekomendacija Nr. R (2000) 7 „Dėl žurnalistų teisės neatskleisti savo informacijos šaltinio“. Vertėtų akcentuoti, kad kiek anksčiau sprenddamas dėl žurnalistų etikos inspektoriaus galimybės išpėti fizinius asmenis, atsakingus už visuomenės informavimo priemonės turinį, ir tuo pačiu pasisakydamas dėl viešosios informacijos rengėjo sąvokos, LVAT ją aiškino gerokai susiaurindamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, pažymėdamas, jog inspektorius savo sprendimais gali išpėti tik viešosios informacijos rengėją kaip juridinį, o ne fizinį asmenį (plačiau apie tai žr. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2007 metų veiklos ataskaitos 2.4.2 dalį „Viešosios informacijos rengėjo teisinis statusas. Redaktoriaus atsakomybė už visuomenės informavimo priemonės turinį“).

Antra, LVAT žurnalistų teisinį statusą tinklaraščio (internetinio dienoraščio, *blog*) autoriui suteikė net neišsprendęs šio asmens kvalifikacijos, t.y. profesionalumo, klausimo. Šį klausimą teismas paliko spręsti Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijai, bet, kaip jau minėta, tik po to, kai *blogeriui* suteikė žurnalistų teisinį statusą. Ši galutinė ir neskundžiama Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis atitinkamai įpareigoja. Pirmiausia *įpareigoja* visus rašančius ir (ar) komentuojančius internete vadinti žurnalistais, neatsižvelgiant į jų profesionalumą bei kvalifikaciją, darbo pobūdį, ryšius su visuomenės informavimo priemone, ar priklausymą profesiniam susivienijimui. *Įpareigoja* Lietuvos Respublikos Seimo kanceliariją, kitas valstybės institucijas keisti savo požiūrį į pilietinės žurnalistikos atstovus ir neatsisakyti teikti informacijos *blogeriui*, nes atsisakymas teikti informaciją, kaip ir trukdymas žurnalistui vykdyti savo profesinę pareigą užtraukia administracinę atsakomybę (LR ATPK 214³ str.). Be to, *įpareigoja* suprasti, kad akreditacija jau nėra vien tik trišalis (kaip nustatyta Visuomenės informavimo įstatymo 12

¹⁶ LVAT 2009 m. balandžio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-444-70-09, *L. U. v. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*.

straipsnyje), bet gali būti ir dvišalis susitarimas. *Ipareigoja* ir pačius *blogerius* garbingai elgtis su jiemis iš anksto suteiktomis žurnalisto teisėmis – teise gauti informaciją greičiau nei bet kuris kitas asmuo, teise būti akredituotam, teise į informacijos šaltinio paslaptį. Netgi *ipareigoja* Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją nagrinėti, kaip *blogeriai* savo veikloje laikosi Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso. Matyt, *ipareigoja* Lietuvos žurnalistų sąjungą *blogeriams* suteikti šios sąjungos narių teises. Žinoma, kad *ipareigoja* ikiteisminį tyrimą atliekančius pareigūnus neapklausti *blogerio* kaip liudytojo dėl to, kas pagal Visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį (BPK 80 str. 1 d. 5 p.).

Taip išaiškindamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas ir suformuodamas atitinkamą praktiką dėl jų taikymo, LVAT padarė dar vieną „meškos paslaugą“ visuomenės informavimo srityje vykstantiems ir besiformuojantiems procesams. Pirmoji tokia „paslauga“ buvo padaryta dar tuomet, kai LVAT nusprendė, jog išpėjimą kaip etinio poveikio priemonę žurnalistų etikos inspektorius gali taikyti tik viešosios informacijos rengėjams, kurie yra juridiniai asmenys. Beje, šią įstatymo taikymo spragą ištaisė Lietuvos Respublikos Seimas, 2009 m. liepos 15 d. priėmęs Visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymą (Žin., 2009, Nr. 89-3804), kurio 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte aiškiai įtvirtinta, jog žurnalistų etikos inspektorius gali išpėti viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus, už visuomenės informavimo priemonių turinį atsakingus (*fizinis*) asmenis apie pastebėtus šio įstatymo ir kitų visuomenės informavimo reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus ir reikalauti juos pašalinti.

Visoje šioje situacijoje įdomu tai, kad kovotojas už blogerių teises vadintis žurnalistais, pateikęs apeliacinį skundą LVAT, viešai pripažino, kad Lietuvoje nėra nei vieno *blogerio*, kurį būtų galima pavadinti žurnalistu, nes žiūrint iš praktinės žurnalisto pusės, Lietuvoje nėra nei vieno *blogerio*, kuris gyvena iš tinklaraščio rašymo.¹⁷ Tai verčia susimąstyti, ar ne per daug teorijos LVAT sprendime, sprendžiant praktines įstatymo taikymo problemas.

Kaip matyti iš šiame skyriuje aptartų atvejų ir pavyzdžių, labiausiai nukentėjęs dėl savo kuklaus „teisių katalogo“ yra laisvasis žurnalistas. Tačiau, kaip rodo teismų praktika, nėra padėties be išėties – norėdamas gauti akreditaciją prie Lietuvos Respublikos Seimo ar Prezidentūros, laisvasis žurnalistas tiesiog turėtų pradėti rašyti internetinį dienoraštį. Nes tai, ko nesuteikia įstatymas, gali suteikti tinklaraštis.

¹⁷ „Liutauras Ulevičius: suteikite blogeriams žurnalistų teises“, www.novum.lt, 2007-05-03.

3. ŽINIASKLAIDA KURSTANTI „NUOMONĖS“ SAŲOKA

2008 m. žiniasklaidos budrumą tikrino ne vien metų pabaigoje įvykę pokyčiai dėl viešosios informacijos rengėjų akreditacijos tvarkos, bet taip pat ir kitos iniciatyvos. Viena iš jų buvo nusitaikyta į pagrindinio visuomenės informavimo sritį reguliuojančio teisės akto – Visuomenės informavimo įstatymo – nuostatas bei jame įtvirtintą „nuomonės“ apibrėžimą.

2008 m. liepos 15 d. baigusi rengti pasiūlymus Nacionalinei antidiskriminacinei 2009-2011 metų programai Seimo valdybos 2008 m. gegužės 9 d. sprendimu Nr. 2227 sudaryta darbo grupė svarstymams pateikė ir Visuomenės informavimo įstatymo 2, 46 ir 50 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektą Nr. XP-3268 (toliau – ir Įstatymo projektas).¹⁸

Įstatymo projekto aiškinamajame rašte teigiama, kad Visuomenės informavimo įstatymo 2, 46, ir 50 straipsnių pakeitimo projektas teikiamas siekiant patikslinti minėto įstatymo sąvokas „neapykantą kurstanti informacija“, „nuomonė“, praplėsti neapykantos pagrindų sąrašą pagal naujos redakcijos Lygių galimybių įstatymą, o taip pat atskirti žurnalistų etikos inspektorius bei Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos funkcijas, inspektorius funkcijas išplečiant iki skundų dėl neapykantos kurstymo žiniasklaidoje nagrinėjimo.

Kaip teigiama Įstatymo projekto aiškinamajame rašte, itin aktualia problema tampa internetiniuose portaluose spausdinami komentarai, kuriuose atvirai yra propaguojamos idėjos, sukeliančios nesantaiką, skatinančios tyčiotis, niekinti, kurstančios diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

Įstatymo projekto rengėjų nuomone, šiuo metu galiojančiame Visuomenės informavimo įstatyme nuomonės sąvoka suformuluota gana abstrakčiai, o įstatymo 54 straipsnio 1 dalies 7 punktą nustato, kad viešosios informacijos rengėjas ir (ar) viešosios informacijos skleidėjas neatsako už tikrovės neatitinkančius informacijos paskelbimą, jeigu jis nurodė informacijos šaltinį, o ji buvo pateikta kaip nuomonė, komentaras ar vertinimas. Todėl patikslinus nuomonės sąvoką, esą ši problema išsispręstų. Komentarai arba nuomonės skelbiami viešoje erdvėje, t.y. populiariose interneto svetainėse, kurios prieinamos neribotam asmenų ratui, todėl kartu eskaluoja netolerancijos apraiškas valstybėje, prisideda prie neigiamo valstybės įvaizdžio formavimo. Anot Įstatymo projekto rengėjų, tokia siūloma patikslinta nuomonės formuluotė palengvintų ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą, nes dažnas įtariamasis aiškina, kad jis nesiekė atlikti kurstymo veiksmų, o tik pareiškė savo nuomonę. Siekiant, kad teisinis mechanizmas tinkamai veiktų, ir kad būtų išvengta skirtingų sąvokų interpretavimo vertinant atitinkamus veiksmus ir teiginius, pasiūlyta įstatymą papildyti nauja sąvoka „neapykantą kurstanti informacija“, taip suvienodinant sąvokų turinį su Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsniu.

Pasiūlymai keisti „nuomonės“ apibrėžimą netrukus sulaukė viešosios informacijos rengėjų reakcijos bei kritikos.¹⁹ Žurnalistų etikos inspektorius šią kritiką laiko pagrįsta. Aukščiau minėta iniciatyva keisti nuomonės apibrėžimą vertintina kritiškai dėl to, kad pasiūlytas apibrėžimas keičia esminį nuomonės kriterijų – subjektyvumą.

Nuomonė yra subjektyvus faktų ar duomenų vertinimas, todėl teisiniu požiūriu ji negali būti įrodinėjimo dalykas – ji nėra ir negali būti patikrinama jokiais įrodomumo priemonėmis. Iš to išplaukia, kad nuomonės raiškai negali būti taikomas imperatyvas remtis faktais ir pagrįstais argumentais. Inspektorius manymu, klaidingai nurodoma aiškinamajame rašte, kad siūloma patikslinta nuomonės formuluotė palengvintų ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą, nes dažnas įtariamasis aiškina, kad jis nesiekė atlikti kurstymo veiksmų, o tik pareiškė savo nuomonę.

¹⁸ Žr. nuorodą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324568&p_query=&p_tr2=

¹⁹ D. Sinkevičius. „Seimas siekia įvesti komentarų internete kontrolę“, www.delfi.lt, 2008-07-23.

Atkreiptinas dėmesys, kad konkrečiu atveju svarbus ne nuomonės apibrėžimo keitimo klausimas, bet įtariamojo²⁰ ir tiesioginės tyčios nustatymo klausimai. Kaip rodo teismų praktika ir įvairūs jos atspindžiai²¹, sudėtingiausia yra nustatyti asmens tiesioginę tyčią – įrodyti, kad asmuo siekė kurstyti ar ragino susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba, jog tai darydamas asmuo numatė, kad dėl jo elgesio gali atsirasti įstatyme numatyti padariniai ir jų norėjo.

Kad „nuomonės“ apibrėžimo keisti nereikia, atskleidžia ir kiti aspektai. Mat įtvirtinus naują nuomonės sąvoką būtų panaikinta ir taip diskretiška nuomonės ir žinios atskyrimo riba, kuri yra itin reikšminga teisminiuose ginčiuose nagrinėjant asmens garbės ir orumo pažeidimo bylas. Atriboti žinią nuo nuomonės yra būtina, nes asmens teisės pagal Civilinio kodekso 2.24 straipsnį ir Visuomenės informavimo įstatymą yra ginamos paskelbus žinias, bet ne nuomones.

Kai nuomonė pareiškama nesilaikant nuomonės raiškai keliamų reikalavimų – sąžiningumo ir etiškumo – ją pareiškusiam asmeniui įstatymų nustatytais atvejais gali kilti etinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė.

Todėl inspektorius yra įsitikinęs, kad šiuo metu Visuomenės informavimo įstatyme galiojantis nuomonės apibrėžimas yra pakankamas ir nekeistinas. Pažymėtina ir tai, kad Įstatymo projekte pateiktas nuomonės raišką apibūdinantis kriterijus – „<...> nepažeidžiant tarptautiniuose ir piliečių teisių dokumentuose, ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimo nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos <...> neiškreipiant žinomų ir žinotinų faktų ir duomenų <...>“ yra nekonkretus, perteklinis ir todėl apibrėžime neturėtų būti naudojamas.

Svarbu pabrėžti, jog ne visas Įstatymo projekto turinys nusipelno kritikos.

Manytina, kad Įstatymo projekto 1 straipsnio 1 dalis, kuria siekiama įtvirtinti neapykantą kurstančios informacijos sąvoką, yra logiškas ir naudingas, kadangi tokios informacijos priskyrimas ir paskleidimo teisėtumo vertinimas yra reikšmingas. Tačiau tuo atveju, jei įstatymų leidėjas grįžtu prie idėjos Visuomenės informavimo įstatyme apibrėžti „neapykantą kurstančią informaciją“, siūlytina minėtoje sąvokoje esančius žodžius „informavimo produkcija ar atskiros jos dalys“ keisti paprastesniu žodžiu „informacija“, nekreipiant dėmesio į tai, kad sąvokos turinys bus atskleidžiamas pavartojant vieną iš pačioje sąvokoje esančių žodžių „informacija“. Analogiškai yra aiškinamos šiuo metu Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 8, 13, 14, 38, 39, 52 ir 61 dalyse nustatytos sąvokos, apibrėžiančios skirtingas informacijos kategorijas. Atsižvelgiant į tai, tokia informacija (t.y. „neapykantą kurstanti“) galėtų būti įvardinta kaip žodžiu, raštu ar kitais būdais išreikšta grasinamo, nepakantaus, įžeidžiančio, užgaulaus, kurstomojo ar smurtą atskirų žmonių grupių, jų narių ar jų turto atžvilgiu provokuojančio pobūdžio informacija (žodžiai, žodžių junginiai, teiginiai, pareiškimai), kuria propaguojama nacionalinė (tautinė), rasinė, religinė, seksualinė ar kitokia nesantaika, neapykanta ar kitokia netolerancija.

Būtina akcentuoti, kad Įstatymo projektą parengusi darbo grupė pasiūlė išplėsti žurnalistų etikos inspektoriaus kompetenciją ir priskirti jam iš esmės naują ir sudėtingą funkciją – prižiūrėti, kaip platinant viešąją informaciją laikomasi įstatymų nuostatų, draudžiančių tautinės, rasinės, religinės, socialinės ar lyčių neapykantos kurstyimą.

Šią kompetenciją inspektorius siūlyta perduoti iš Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos. Kaip teigiama Įstatymo projekto aiškinamajame rašte, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija nėra nuolat veikianti institucija, o susideda iš tam tikrų institucijų deleguotų atstovų, todėl kelia abejonių jos kompetencija prižiūrėti, kaip platinant viešąją informaciją laikomasi įstatymo nuostatų, draudžiančių

²⁰ D. Sinkevičius. „Už kurstyimą prieš žydus komentaruose – baudos ir atimtas kompiuteris“, www.delfi.lt, 2007-05-15.

²¹ D. Sinkevičius. „Prokurorai neįrodė, kad komentatorius ragino susidoroti su romais“, www.delfi.lt, 2007-12-22.

tautinės, rasinės, religinės, socialinės ar lyčių neapykantos kurstymą. Be to, šia Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos kompetencija abejoja ir teismai, pabrėždami, kad komisija išvadas priima remdamasi tik subjektyvia kiekvieno iš komisijos narių nuomone, nepagrįsdama jos jokiais motyvais.²²

Aiškinamajame rašte užsimenama, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija yra savitvarkos institucija, tuo tarpu žurnalistų etikos inspektorius yra valstybės pareigūnas, kuris prižiūri kaip įgyvendinamos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos. Todėl tikslinga būtų jo kompetenciją išplėsti priskiriant jam kompetenciją prižiūrėti, kaip platinant viešąją informaciją, tame tarpe ir internetu, laikomasi įstatymo nuostatų, draudžiančių diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos. Rašte teigiama, kad tuo pačiu Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos pareigūnai galėtų teikti ekspertines išvadas ikiteisminio tyrimo pareigūnams, tiriantiems nusikalstamas veikas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 169 ir 170 straipsniuose.

Sprendžiant iš Įstatymo projekte pateiktų nuostatų, matyti, kad darbo grupė pritarė Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos kompetencijos perdavimui žurnalistų etikos inspektoriumi, tačiau išsamiau neanalizavo šios funkcijos įgyvendinimo problemų.

Siūlant perduoti funkciją neatsižvelgta į tai, kad jos įgyvendinimas turi būti pagrįstas ekspertiniu informacijos vertinimu. Neapykantą kurstančios informacijos paskleidimas, atsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio sudėtį, užtraukia asmeniui baudžiamąją atsakomybę. Ar informacija kursto neapykantą, yra specialisto (eksperto) vertinimo dalykas, turintis reikšmės ikiteisminiam tyrimui, atliekamam pagal minėtą Baudžiamojo kodekso straipsnį. Nei Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija *in corpore*, nei žurnalistų etikos inspektorius pagal įstatymo jam nustatytus kvalifikacinius reikalavimus Baudžiamojo proceso kodekso požiūriu nėra specialistas, galintis teikti išvadą ir atsakyti į klausimą, ar informacija kursto neapykantą. Kad toks komisijos ar inspektoriaus vertinimas būtų laikomas subjektyvia nuomone, bet ne eksperto (specialisto) išvada, rodo ir aukščiau pateikti teismo argumentai.

Be to, numatę papildomą funkciją žurnalistų etikos inspektoriumi Įstatymo projekto autoriai apsiribojo trafaretine, bet aiškinamiesiems raštams būdinga formuluote: „Įstatymui įgyvendinti papildomų lėšų nereikės“.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėta funkcija (kompetencija) žurnalistų etikos inspektoriumi jau perduota. Tačiau tai buvo padaryta priėmus ne aukščiau aptartą Įstatymo projektą, bet kitą teisės aktą – Visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymą (Žin., 2009, Nr. 89-3804). Nors įstatymas įsigaliojo 2009 m. liepos 28 d., naujoji funkcija pagal įstatymą turėtų būti pradėta įgyvendinti nuo 2010 m. sausio 1 d. Tiesa, aiškinamojo rašto formuluotė apie tai, kad lėšų naujai funkcijai įgyvendinti nereikės, liko ir čia.

²² Žr. Ten pat.

4. ŽINIASKLAIDOS SAVITVARKOS PROBLEMOS: IDĖJA IR REALYBĖ

4.1. „KAPITULIUOJANTI“ ŽINIASKLAIDOS SAVITVARKA

Kalbant apie žiniasklaidos turinį ir visuomenės poreikius dažnai girdimi samprotavimai – „kokia visuomenė, tokia ir žiniasklaida!“. Tokie samprotavimai iš dalies teisingi, nes žiniasklaida ne tik yra visuomenės dalis, bet kartu ir jos veidrodis, atspindintis joje vykstančius reiškinius – tiek gerus, tiek negerus. Atspindžio šviesumas visada yra mažesnis už jo atspindėtą šaltinį, tačiau daug kas priklauso ir nuo veidrodžio savybių. Todėl atspindys kartais būna kreivas, kartais pernelyg akinantis. Kaip šviesa negali būti tamsi, o veidrodis – kreivas, taip ir tiesa – negali būti šališka. Ir nė kiek nekeista, kad bandymas pasakyti, jog vaizdas atspindėjo kreivai arba nepakankamai šviesiai, nesukelia didelių ovacijų, veikiau priešingai – švitinimas atsisuka į tavo pusę.

Vis dėlto nereikėtų pamiršti, kad žiniasklaida ne tik atspindi visuomenę, bet ir ją formuoja. Žiniasklaidos savireguliacija ne išimtis. Ji atspindi žiniasklaidą, o ši ją formuoja. Žiniasklaidos savitvarka lipdoma iš pačios žiniasklaidos, o lipdinyms negali įsakyti kūrėjui, ką ir kaip lipdyti.

Kaip idėja – žiniasklaidos savireguliacija – puikus savitvarkos (savikontrolės) mechanizmas, kurio reikėtų daugelyje sričių, įskaitant ir politiką. Tačiau, kad jis veiktų ir tarnautų pagrindiniam jo tikslui – „susitvarkymui savo viduje“ – būtinos prielaidos ir pastangos.

Kaip rodo Visuomenės informavimo įstatymas ir atskiras jo skyrius, pašvęstas viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų veiklos reglamentavimo ir savitvarkos institucijoms, teisinės prielaidos žiniasklaidos savitvarkai yra. Jau nuo 1996 metų šiai savitvarkai suteiktas konkretus vardas – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija (toliau – ir Komisija). Tais pačiais metais nukaldintas savitvarkos įrankis – Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, taip pat numatytas finansavimo šaltinis – VŠĮ „Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas“, dotuojamas iš valstybės biudžeto.

Žiniasklaidos reguliavimo ir kontrolės (priežiūros) institucijoms suteikti kiti, netgi panašūs, vardai – Žurnalistų etikos inspektorius, Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Be to, yra ir valstybės politikos įgyvendinimą visuomenės informavimo srityje „koordinuojanti“ institucija. Jos vardas Vyriausybės įgaliota institucija arba, siekiant didesnio aiškumo, Kultūros ministerija. Taigi, prielaidos žiniasklaidos savitvarkai yra. O kaipgi pastangos?

Paskutiniai keli Visuomenės informavimo įstatymo patvarkymai rodo, kad savitvarkos institucijos narių skaičius didėjo, bet veiklos ir funkcijų mažėjo.

2006 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymui (Žin., 2006, Nr. 82-3254) Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija neteko dviejų kompetencijų: (1) priskirti spaudos leidinius, kino ir videofilmus, radijo ir televizijos programas ar laidas pornografinio, erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio visuomenės informavimo priemonių kategorijai; ir (2) prižiūrėti, kaip viešosios informacijos rengėjai ir platintojai laikosi įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytų kino filmų, videofilmų bei videoprogramų viešo rodymo, tiražavimo ir platinimo, erotinio pobūdžio renginių viešo rodymo, erotinio bei smurtinio pobūdžio spaudinių platinimo tvarkos reikalavimų.²³ Pirmoji funkcija perduota vykdyti žurnalistų etikos inspektoriui ir jo vadovaujamai tarnybai, antroji dalimis gražinta Kultūros ministerijai (kino filmų, videofilmų bei videoprogramų viešo rodymo, tiražavimo ir platinimo, erotinio pobūdžio renginių viešo rodymo pažeidimų tyrimas) bei vidaus reikalų ir policijos pareigūnams (erotinio bei smurtinio pobūdžio spaudinių platinimo tvarkos pažeidimų tyrimas).²⁴

Nuo 2009 m. liepos 28 d. įsigaliojęs Visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymas (Žin., 2009, Nr. 89-3804) iš Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos

²³ Žr. Visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 2000, Nr. 75-2272) redakciją, su pakeitimais ir papildymais galiojusią iki 2006-08-31.

²⁴ Žr. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (Žin., 1994, Nr. 58-1132) 214 straipsnio redakciją.

„atėmė“ dar vieną (3) kompetenciją – prižiūrėti, kaip platinant viešąją informaciją laikomasi įstatymų nuostatų, draudžiančių tautinės, rasinės, religinės, socialinės ar lyčių neapykantos kurstymą – ir vėlgi perdavė ją vykdyti žurnalistų etikos inspektoriui ir jo vadovaujamai tarnybai nuo 2010 m. sausio 1 d., tik prieš tai nurežus 45 proc. biudžetinio finansavimo (lyginant su 2008 m. biudžetu).

Retrospektyviai žiūrint į Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas dėl vienintelės savitvarkos institucijos, kyla klausimas, kodėl savitvarkos institucija tiek daug neteko. Ar dėl to, kad jai priskirtos funkcijos buvo nebūdingos pagal jos prigimtį, ar todėl, kad ji nepajėgė jų įgyvendinti?

1996 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatyme, kuris savo metu pelnė itin palankų užsienio žiniasklaidos ekspertų vertinimą, buvo nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai deklaruoja savo pajamas ir turtą įstatymų nustatyta tvarka. Viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai viešai *skelbia apie savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, apie savo giminystės ryšius su valstybės institucijų pareigūnais* Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nustatyta tvarka.²⁵ Tai reiškia, kad žiniasklaidos savitvarkos institucijai buvo patikėta nustatyti tvarką, kuria remdamiesi viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai turėjo pareigą ne tik deklaruoti savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, bet ir nurodyti savo *giminystės ryšius* su valstybės institucijų pareigūnais. Lyginti šią nuostatą ir joje numatytų ryšių deklaravimo sąrašą su dabar galiojančiame Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnyje viešosios informacijos rengėjams nustatytais pareigomis tiesiog neišsena. Mat deklaravimo tvarkos nustatymas bei kiti „nepopuliarūs“ ar ne pagal „prigimtį“ reikalai ilgainiui perduoti Kultūros ministerijai, o įvairių ryšių deklaravimas supaprastėjo iki minimalaus – deklaravimo apie asmenims priklausančias viešosios informacijos rengėjo akcijas, kai jų turimas skaičius viršija 10 proc. Atsižvelgiant į tai, belieka tik sutikti su skeptikais, kurių teigimu, Visuomenės informavimo įstatymas keičiamas nesistemiškai ir dažnai ne į tą pusę.²⁶

Pažymėtina ir tai, kad 2000 m. spalio 1 d. įsigaliojęs tuometinis naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymas (Žin., 2000, Nr. 75-2272) numatė, kad, iki įsigaliojant atskiram įstatymui, viešosios informacijos, kuri gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, priskyrimo kriterijus nustato Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija. Funkcijos nustatyti neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos kriterijus Komisija neteko nuo 2002 m. rugsėjo 18 d. įsigaliojus Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymui (Žin., 2002, Nr. 91-3890), kurio vykdymas, vėlgi – kaip taisyklė – perduotas žurnalistų etikos inspektoriui ir jo vadovaujamai tarnybai.

Gal todėl daugelis, tarp jų ir kai kurie Seimo nariai, iki šiol niekaip neatskiria žurnalistų etikos inspektoriaus ir jo vadovaujamos tarnybos (t.y. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos) nuo žiniasklaidos savitvarkos institucijos – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, o šių institucijų veiklą vadina funkcinu dubliavimu. Sąžiningai klysti galima, tačiau „Saulėlydį“ skelbiantiems valdymo ir viešojo administravimo srities specialistams į institucinę sistemą – ir ne vien žiniasklaidos reguliavimo ir savitvarkos srities – vertėtų pasigilinti labiau.

Grįžtant prie pastangų svarbu ne tik tai, kad žiniasklaidos savitvarkos institucija prarado turėtus įgaliojimus ir svertus, kad ir jai nebūdingus, bet ir tai, kokias pastangas ji dėjo tam, kad išsaugotų įtaką viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų tarpe.

Štai aukščiau aptartoje 2006 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusio Visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 2006, Nr. 82-3254) redakcijoje buvo nustatyta, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija yra juridinis asmuo, turi savo antspaūdą, atsiskaitomųjų sąskaitų banke. Taip pat numatyta, kad komisijos veikla gali būti finansuojama iš kitų viešųjų fondų lėšų, taip pat iš pajamų už išankstinį viešosios informacijos rengėjų prašymų dėl skelbiamos informacijos įvertinimą. Įstatyme buvo netgi

²⁵ Žr. Visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 1996, Nr. 71-1706) redakcijos 39 straipsnį.

²⁶ D. Jastramskis. „Nesistemiškas žiniasklaidos sistemos reguliavimas“, www.delfi.lt, 2009-08-11.

numatyta, kad Komisija turi teisę nustatyti įkainius už tokias paslaugas, o informaciją apie savo veiklos metinį biudžetą turėtų skelbti „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“ ne vėliau kaip iki kitų metų gegužės 1 dienos. Šių Komisijos veiklą reglamentuojančių nuostatų, įskaitant juridinio asmens statusą, Visuomenės informavimo įstatyme šiandien nėra. Jų neliko priėmus Visuomenės informavimo įstatymo 28, 46 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 27¹ straipsniu įstatymą (Žin., 2008, Nr. 87-3456), kurio nuostatos dėl Komisijos veiklos pakeitimų įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d.

Kaip savo išvadoje formaliai ir nevisai korektiškai yra pažymėjęs Seimo kanceliarijos Teisės departamentas, keičiamo įstatymo 46 straipsnio 1 dalyje *siūloma* išbraukti žodžių junginį „Komisija yra juridinis asmuo, ji turi savo antspaudą, atsiskaitomųjų sąskaitų“, t.y. *panaikinti Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos juridinio asmens statusą*. Atkeipdamas dėmesį į keičiamo įstatymo 46 straipsnio 8 dalį, kurioje numatyta, kad viešosios informacijos rengėjai ar skleidėjai, nesutinkantys su Komisijos sprendimais, gal kreiptis dėl jų į Vilniaus apygardos teismą, Teisės departamentas pažymėjo, kad tokie Komisijos sprendimai negalėtų būti apskūsti minėtam teismui, nes pagal CPK 41 straipsnio nuostatas civiliniame procese šalimis – ieškovu arba atsakovu – gali būti tik fiziniai ir juridiniai asmenys. Teisės departamentas taip pat atkreipė dėmesį, kad Komisijos, kaip kolegialaus organo, sprendimai galėtų būti skundžiami administraciniam teismui Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka. Departamento atstovų nuomone, atsižvelgiant į tai, kad įstatymo projektu naikinamas Komisijos juridinio asmens statusas, tačiau priėmus siūlomas pataisas Komisija, kaip juridinis asmuo, savaime nenustoja egzistuoti, todėl tikslinga nustatyti, kad Vyriausybė ar jos įgaliota institucija ne tik parengtų teisės aktus, reikalingus šio įstatymo įgyvendinimui (*tarp jų ir susijusius su Komisijos likvidavimo procedūra*), bet ir pakeistų jau galiojančius teisės aktus, susijusius su Komisijos veikla.²⁷ Nepaisant Seimo Teisės departamento išvados, kuri skelbia, kad panaikinus juridinį statusą Komisijai, turi būti parengti dokumentai, susiję su jos likvidavimo procedūra, tūlas Visuomenės informavimo įstatymo žinovas paklaustų – kaip juridinio statuso panaikinimu gali būti likviduojama Komisija, jei ji visą laiką veikė neturėdama juridinio asmens teisinio subjektiškumo?

Kalbant apie Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimų apskundimo tvarką – veikiausiai apsidrausti reikėjo Visuomenės informavimo įstatyme numatant, kad Komisijos sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, todėl jokiam teismui neskundžiami. Juk taip yra net su kai kurių Seimui atskaitingų kontrolės institucijų sprendimais, tiksliau, pažymomis. Tad kodėl savitvarkos institucijos sprendimas turi būti skundžiamas teismui ir suteikiamas pagrindas ginčyti jame esantį Komisijos balsavimą apie pažeistą žurnalisto ar leidėjo etiką.

Kalbėti apie tai, kokiam – bendrosios kompetencijos ar administraciniam – teismui gali būti skundžiamas Komisijos sprendimas, konkrečiu atveju ne taip ir svarbu. Kiek svarbiau tai, kad Komisijos sprendimus gali skūsti tik su jais nesutinkantys viešosios informacijos rengėjai ir (ar) skleidėjai. Kitiems asmenims, pavyzdžiui piliečiui, kuris kreipėsi į Komisiją dėl žurnalistų profesinės etikos pažeidimo ir gavo neigiamą Komisijos sprendimą, Visuomenės informavimo įstatymas šios teisės nesuteikia nuo 2000 m.

Atsižvelgiant į laike išsibarsčiusias savitvarkos institucijos funkcijas, galima konstatuoti, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai liko vienintelis, tačiau vis dėlto esminis darbo baras, susijęs su žurnalistų profesine etika – žurnalistų profesinės etikos ugdymas ir profesinės etikos pažeidimų tyrimas, žurnalistų ir viešosios informacijos rengėjų ar leidėjų tarpusavio ginčų dėl Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimų nagrinėjimas.

²⁷ Žr. Teisės departamento 2008-07-11 išvadą Nr. XP-3168(4) „Dėl Visuomenės informavimo įstatymo 28, 46 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 27¹ straipsniu įstatymo projekto“, http://www3.lrs.lt/pls/inter/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324348.

Visuomenės informavimo įstatyme 46 straipsnio 4 dalies 2 punkte nustatyta, kad Komisija nagrinėja profesinės etikos pažeidimus, kuriuos padarė žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ar jų dalyvių paskirti atsakingi asmenys informuodami visuomenę, šio straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad į Komisiją gali kreiptis visi suinteresuoti asmenys, straipsnio 7 dalyje numatyta, kad Komisija dirba pagal pačios patvirtintą reglamentą.

Tačiau Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos reglamente (2008 m. birželio 9 d. redakcija) nustatyta, kad į Komisiją gali kreiptis visi suinteresuoti asmenys (tarp jų ir Komisijos nariai) dėl Etikos kodekso pažeidimų, padarytų per pastaruosius 12 mėnesių. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Visuomenės informavimo įstatymą Komisija pati nustato reglamentą, būtų tikslinga šį kreipimosi terminą pratęsti.

Nežinia, ar aukščiau paminėti savitvarkos sistemos ir iniciatyvos trūkumai žiniasklaidos savitvarkoje paskatino Lietuvos žurnalistų sąjungą įkurti savo – alternatyvią – Etikos komisiją, tačiau tuo pačiu pažymima, jog siekdama sukurti realią žurnalistų savitvarkos sistemą Lietuvos žurnalistų sąjungos Etikos komisija nepretenduoja konkuruoti su Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, bet prasmingai ir naudingai bendradarbiauti.²⁸

Kritiško požiūrio į žiniasklaidos savitvarką neslepia ir kai kurie žurnalistai, pagrindiniu iš trūkumų įvardinantys abejingumą profesinės etikos problemoms ir bendrai konstatuodami, kad jokia žiniasklaidos savireguliacija Lietuvoje neegzistuoja.²⁹

Idėjiniu požiūriu savitvarkos sistema turi būti nepriklausoma ne tik žiūrint į jos veiklą ar sudarymo principus, bet ir finansavimą. Savitvarkos sistemos finansavimas valstybės biudžeto lėšomis ne tik rodo, kad savitvarka tvarkosi nesavarankiškai, bet ir iššaukia išakstinę kritiką bei savitvarkos nepajėgumą.

Iš kitos pusės, kuo daugiau dalyvių ir mechanizmų žiniasklaidos savitvarkos sistemoje, tuo efektyvesnė pati savitvarka. Kiekybė šiuo požiūriu yra ir kokybinis rodiklis.

4.2. INTERNETO SAVITVARKA – MEDAUS ŠAUKŠTAS DEGUTO STATINĖJE

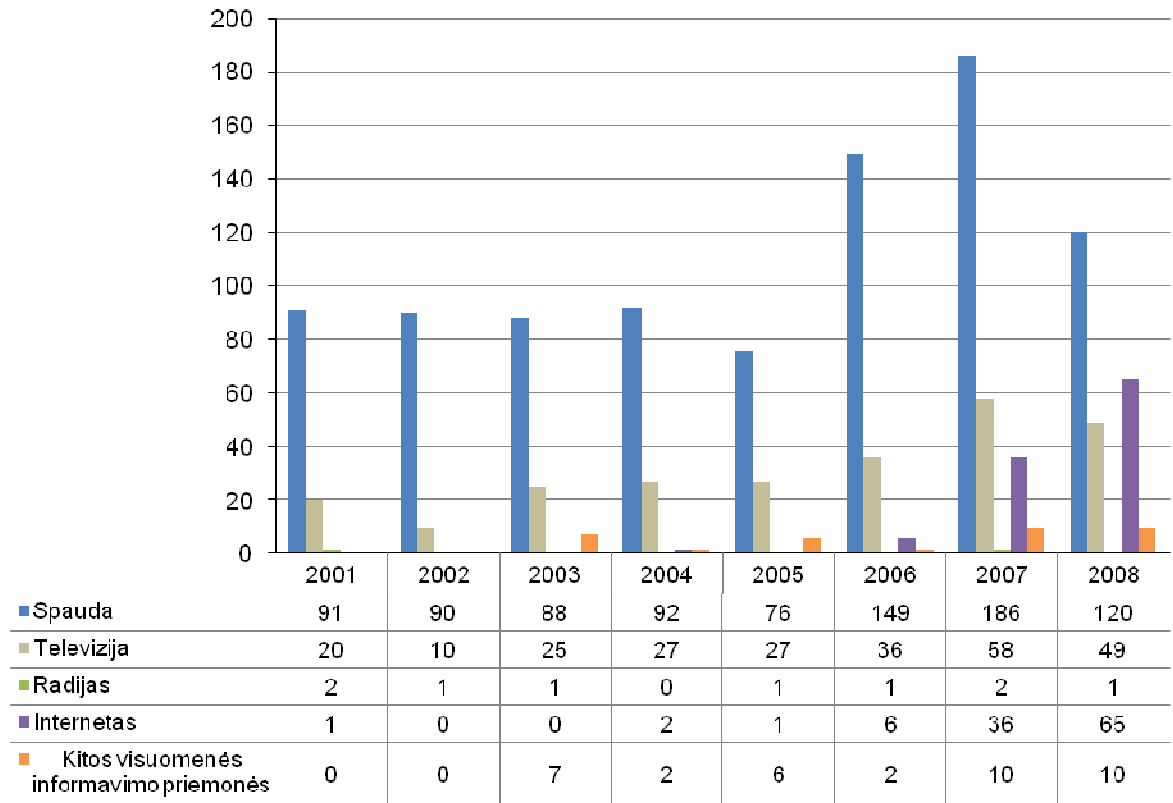
Didėjanti interneto įtaka visuomenės informavimo procesams išsyk keitė ir visuomenės supratimą apie naują informavimo terpę bei joje vykstančius procesus. Šioje ataskaitoje pateikiami duomenys atskleidžia žalingos informacijos sklaidos pokyčius viešojoje erdvėje – vis daugiau skundų žurnalistų etikos inspektoriui pateikiama dėl interneto tinklalapiuose paskelbtos informacijos, vis daugiau pažeidimų fiksuojama dėl žalingo turinio, t.y. neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios, informacijos (žr. 2-3 diagramas, 30 psl.)

Dar 2004 m. interneto portalai nematė reikalo vienytis ir ieškoti bendrų savitvarkos sprendimų. Iš naujo prie šių klausimų svarstymo buvo grįžta 2007 metais, 2008 metų pabaigoje. Tačiau galutinai savitvarkos idėja subrendo 2009 m. gegužės mėnesį įkūrus Interneto žiniasklaidos asociaciją (IŽA), kuri suvienijo aštuonis didžiausius Lietuvos naujienų portalus: „Alfa“, „Balsas.lt“, „Bernardinai.lt“, DELFI, „Diena Media“ naujienų portalų grupė (vilniausdiena.lt, kaunodiena.lt ir kl.lt), „Lrt.lt“, „Lrytas“, „15min.lt“. Asociacijos pirmininke išrinktos portalo DELFI komunikacijos vadovės A. Žilinskienės teigimu, portalus į asociaciją paskatino burtis ir parlamentarų iniciatyvos, kuriomis siekta pakeisti „nuomonės“ apibrėžimą, kad nuomonė privalo remtis argumentais ir faktais, kas reikštų, jog skaitytojais interneto portaluose negali laisvai diskutuoti apie tai, ką jie mano, nors ir neturi įrodymų. Anot A. Žilinskienės, tokie ribojimai neabejotinai turėtų įtakos visų portalų veiklai.

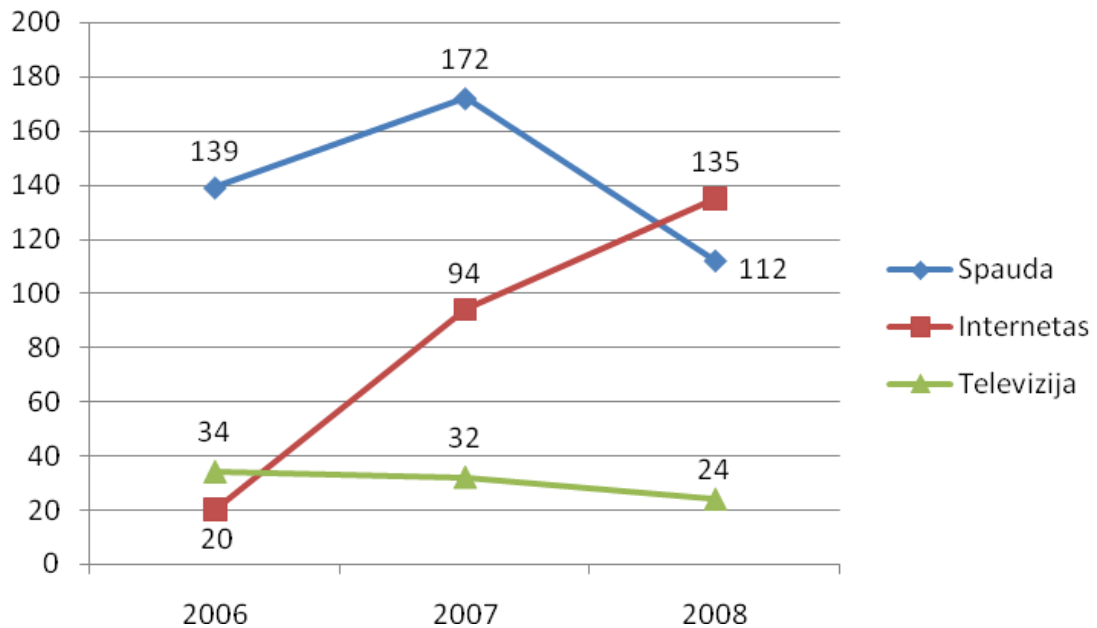
²⁸ „Žurnalistų sąjunga įkūrė Etikos komisiją“, www.delfi.lt, 2009-03-26.

²⁹ M. Nastaravičius. „Nuomonė. Žiniasklaidos savireguliacija – savireguliacijos kapituliacija“, www.delfi.lt, 2009-03-23.

2 diagrama

3 diagrama

Interneto savitvarka – neginčijamas ir būtinas žingsnis etinio elektroninės žiniasklaidos turinio link. Vis dar retos ir ne taip plačiai naudojamos interneto tinklalapių turinio šalinimo sistemos, kai pašalinti informaciją gali patys šios informacijos kūrėjai. Todėl šiame atskirame

interneto segmente – elektroninėje žiniasklaidoje – būtina skatinti interneto portalų redakcinę atsakomybę inicijuojant ne pasyvią, bet aktyvią vartotojų kuriamo turinio (komentarų, talpinamų audiovizualinių kūrinių ir kitos informacijos) kontrolę. Kaip rodo pavyzdžiai iš praktikos, dažnai asmenys, atsakingi už interneto portalo turinį, vartotojų kuriamą informaciją suvokia ne kaip savo, todėl ir nesiima aktyvesnių priemonių, kad toks turinys būtų šalinamas.

Kad pati interneto savitvarka būtų efektyvi, svarbu užtikrinti jos nepriklausomumą ir funkcionavimą bendroje viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų savitvarkos sistemoje. Būdamą šios sistemos dalimi Interneto žiniasklaidos asociacija turėtų deleguoti savo atstovą į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją. Tam būtina pakeisti Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, reglamentuojančias Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sudarymo principus. Beje, Lietuvos Respublikos Seimo Informacinės visuomenės plėtros komitetas jau yra registravęs Visuomenės informavimo įstatymo 46 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą³⁰, todėl šiam įstatymo projektui belieka pritarti.

Tikimasi, kad atstovaujama Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijoje ir dalyvaudama šios komisijos veikloje Interneto žiniasklaidos asociacija aktyviai prisidės prie naujų etiško elgesio normų kūrimo elektroninėje erdvėje.³¹

Paskyrus Internetinės žiniasklaidos asociacijos atstovą į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją ne tik būtų sustiprintas elektroninės žiniasklaidos vaidmuo savitvarkos sistemoje, bet ir pati žiniasklaidos savitvarka.

³⁰ žr. Lietuvos Respublikos Seimo Informacinės visuomenės plėtros komiteto 2009-06-01 pateiktą Visuomenės informavimo įstatymo 46 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą Nr. XIP-684.

³¹ „Plečia Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos narių sąrašą“, www.bernardinai.lt, 2009-06-01 (pirminis informacijos šaltinis www.lrt.lt).

5. ŽALINGOS INFORMACIJOS INTERNETE KONTROLĖ

5.1. INTERNETO TURINIO KONTROLĖ IR SAVIKONTROLĖ

Apie tradicinės žiniasklaidos pralaimėtą kovą internetui dėl auditorijos buvo spėjama jau seniau. Sparčiai besiplečianti naujoji visuomenės informavimo terpė, iki 55 proc. didėjantis interneto prieigą turinčių namų ūkių skaičius privedė prie neišvengiamo žiniasklaidos turinio koncentravimosi į internetą. Čia atsidūrė didžiausia auditorijos dalis. Sudėtingi leidinių populiarumo skaičiavimai, televizijų „TV metrai“ nebe tokie aktualūs. Juos keičia naujos kartos internetinio turinio populiarumo nustatymo būdas – „klikinimas“.

Ilgą laiką interneto industrija netinkamai suvokė ir vertino savo galimybių ir atsakomybės santykį, interneto vartotojai – naujos saviraiškos terpės ypatumus ir grėsmes. Reguliuojančios institucijos tuomet dar tik ieškojo būdų, kaip „sunorminti“ interneto kontrolės bei atsakomybės už jame skleidžiamą informaciją mechanizmus teisės aktuose.

2007 m. tokių aktų, reglamentuojančių neteisėtos (žalingos) informacijos skleidimą internete, rinkinį papildė dar vienas poįstatyminis teisės aktas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas Nr. 881 „Dėl Galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytą, sukurtą, pakeistą ar naudojamą informaciją panaikinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 94-3784). Šiuo Vyriausybės nutarimu patvirtintas Galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytą, sukurtą, pakeistą ar naudojamą informaciją panaikinimo tvarkos aprašas gana išsamiai reglamentavo galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytą, sukurtą, pakeistą ar naudojamą informaciją panaikinimo procedūrą, nustatė kriterijus, kada tarpinis paslaugos teikėjas (t.y. informacinės paslaugos teikėjas) laikomas sužinojusi apie neteisėtą paslaugos gavėjo (vartotojo) veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu. Šiuo aktu baigtas reglamentuoti paslaugų teikėjų atsakomybės klausimas, kaip numatyta 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme.

Šioje Seimui pateiktoje analitinėje apžvalgoje inspektorius atkreipia dėmesį į galutinio interneto turinio vartotojo galimybes riboti žalingo turinio (ypač neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios) informacijos sklaidą virtualioje erdvėje.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 7 straipsnio 1 dalis leidžia skelbti informaciją, darančią neigiamą poveikį nepilnamečiams, jei naudojant technines priemones yra sudaromos sąlygos atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokios viešosios informacijos pasiūlą nepilnamečiams. Tokios informacijos ribojimo sąlygos taikomos ir internetui.

Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 681 patvirtinto Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo (Žin., 2004, Nr. 89-3281) 17 punktą tuo atveju, kai interneto tinklalapyje pateikiama informacija gali daryti neigiamą poveikį nepilnamečiams, jame privalo būti įdiegtas įžanginis puslapis (priešlapis) su atitinkamu įspėjamoju užrašu, skelbiančiu, jog „Šiame tinklalapyje pateikiama informacija gali daryti neigiamą poveikį nepilnamečiams. Pateikiama informacija skirta asmenims nuo 7, 14 arba 18 metų“. Tinklalapio valdytojas privalo pats įvertinti, klasifikuoti ir pažymėti tinklalapyje esančią informaciją, vadovaudamasis įstatyme įtvirtintais kriterijais. Žymėjimo tikslai ir principai analogiškai televizijos turinio žymėjimui indeksais pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Priešingai, nei dažnai galvojama, indeksai ir interneto tinklalapio priešlapiai skirti ne vaikams, bet jų tėvams ar globėjams, kuriems suteikiama informacija apie galimą turinio neigiamą įtaką ir žalą.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba yra kompetentinga įvertinti tinklalapių valdytojų įdiegtų priemonių pakankamumą saugant vaikus nuo žalingos informacijos, tačiau nėra pajėgi kontroliuoti ir iki galo užtikrinti, kad visuose tinklalapiuose, kuriuose esama neigiamą poveikį

nepilnamečiams darančios informacijos, būtų įdiegti išpėjamieji priešlapiai. Net jei tokią kontrolę būtų realu įgyvendinti, kitų šalių tarnybinėse stovyse saugomų interneto tinklalapių valdytojams tokios priemonės nėra privalomos, todėl juos naršantis asmuo nebūtų išpėjamas. Ar tinklalapiuose būna užtikrinta galimybė tėvams riboti informacijos pasiūlą savo atžaloms? – klausimas, į kurį dažnai tenka atsakyti neigiamai.

Prie žurnalistų etikos inspektoriaus veikiančių ekspertų, vertinančių informacijos poveikį nepilnamečiams, svarstytuose interneto tinklalapiuose, kuriuose buvo pripažinta esant ribojamos (ne draudžiamos) viešai skelbti informacijos (pvz. erotinio, smurtinio pobūdžio, sukeliančios baime) dažniausiai nebuvo įdiegtų minėtų priemonių, arba jos buvo įdiegtos netinkamai – dažnai be priešlapio, apsiribojant laisvos formos išpėjimu, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodo lyg reklama. Tačiau aktualus išlieka ir kitas klausimas – ar efektyviai išnaudojami teisės aktuose numatyti apribojimai, t.y. kaip dažnai tėvai kartu su vaiku naršo internete, kiek tėvų padeda savo vaikui išvengti negatyvios informacijos, ar dažnas jų naudoja nemokamas interneto turinio filtravimo priemones.

Visuomenės švietimas saugesnio interneto klausimais – vienas svarbesnių „Saugesnio interneto“ projekto tikslų. Projektas įgyvendinamas ir Lietuvoje. Apie internete esančius pavojus atskiromis priemonėmis informuojami tėvai ir vaikai. Visuomenė taip pat kviečiama pranešti apie internete pastebėtą žalingą (neteisėtą) informaciją.

Europos Komisijos finansuojamame projekte „Saugesnis internetas“ nuo 2005 m. dalyvauja ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, kurios pagrindinė užduotis vertinti šio projekto lėšomis palaikomoje „karštojoje linijoje“ (angl. „hotline“) priimtus pranešimus dėl interneto tinklalapiuose skelbiamos informacijos. Vienas iš projekto uždavinių – skatinti ne tik reaktyvų, bet ir proaktyvų elgesį, t.y. kelti interneto vartotojų sąmoningumą, lavinti įgūdžius, išmokyti nustatyti grėsmes iki joms sukeltas problemas ar neigiamas pasekmes. Būti pasirengusiam teisingai suvokti įvairiais komunikacijos kanalais ir formomis gaunamą informaciją, jos skleidimo tikslą, mokėti apsiginti nuo žalingos informacijos – šiandien yra būtina kiekvienam informacinės visuomenės nariui.

2008 m. baigta įgyvendinti dar 2005 m. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos inicijuota „Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams programa“. Ją įgyvendino Švietimo ir mokslo ministerija. Šios programos rėmuose 2006-2008 m. buvo vykdomas „Informacinio raštingumo mokykloje“ projektas.³² Informacinio raštingumo mokymo elementai buvo integruoti į 15 pasirinktų Lietuvos mokyklų 9–11 klasių programas: informacinių technologijų, pilietiškumo pagrindų, dorinio ugdymo, lietuvių kalbos, istorijos, ekonomikos ir kitų dalykų. Programa buvo siekiama plėtoti mokinių informacinį raštingumą, skatinti mokinių kritinį mąstymą, gebėjimą racionaliai vertinti ir naudotis žiniasklaida, internetu ir kitais informacijos, reklamos bei pramogų šaltiniais, puoselėti mokinių sąmoningumą, pilietinę ir kultūrinę brandą, socialinius įgūdžius. Remiantis integravimo modeliu mokinių informacinis raštingumas buvo plėtojamas keliais būdais: integruojant į įvairių dalykų turinį ir mokant kaip atskirą dalyką, tikintis, kad mokinių gebėjimas suprasti masinės auditorijos reiškinius padės ne tik ugdyti jų mąstymą ir sąmoningumą, bet ir suderinti savo individualius poreikius su galimybe įvertinti viską, ką jie skaito ir mato.³³

Kalbant apie saugesnio interneto siekiamybę, neužtenka būti kritišku interneto turiniui ir saikingai jį vartoti. Siekiant apsaugoti nuo žalingos informacijos, būtinos bent minimalios techninės žinios apie operacinių sistemų, naršyklių arba specialiųjų programų informacijos filtravimo priemones, kurios pagal tinklalapio valdytojo pateiktus duomenis arba nustatytus kriterijus atpažįsta tinklalapyje esančią žalingą informaciją ir neleidžia prie jo prisijungti. Konkrečias apsaugos priemones kuria Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Informacinės visuomenės plėtros komitetas arba Komitetas).

³² Patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. ISAK-1413.

³³ Žr. nuorodą: <http://www.smm.lt/ugdymas/bendrasis/index.htm>

Šiam komitetui Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 (Žin., 2003, Nr. 24-1002) „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ pavesta vykdyti viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės bei ribojamos viešosios informacijos platinimo reguliavimo ir savireguliacijos skatinimo priemonės. Pažymėtina, kad šio Komiteto interneto tinklalapyje³⁴ vartotojai gali surasti ir iš jo parsisiųsti filtravimo programas, taip pat pranešti apie „žalingą“ tinklalapį, kurio duomenys nustatyta tvarka bus įtraukti į filtravimo priemonių duomenų bazes.

Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo 16 straipsnyje nustatyta, kad Informacinės visuomenės plėtros komitetas skatina rengti elgesio kodeksus dėl nepilnamečių ir žmogiškojo orumo apsaugos, o rinkos dalyviai turi pateikti etikos kodeksus šiai institucijai, kuriuos Komitetas turi skelbti savo tinklalapyje. Apmaudu, tačiau diegdamas minėtas interneto turinio reguliavimo priemones Informacinės visuomenės plėtros komitetas neišnaudojo galimybių skatinti interneto savireguliacijos priemonių diegimą. Galbūt todėl Seimas nusprendė, kad dalį Komiteto funkcijų galima kompensuoti žurnalistų etikos inspektoriaus sąskaita – 2007 m. rugsėjo 25 d. priimdamas nutarimą „Dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus 2006 m. veiklos ataskaitos“ Nr. X-1272 Seimas pasiūlė inspektoriui (1) *inicijuoti, kad būtų sukurta visuomenės informavimo internetu srities savitvarkos sistema ir priimtas šios srities viešosios informacijos rengėjų etikos kodeksas*, o (2) 2008 m. liepos 1 d. nutarime „Dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus 2007 m. veiklos ataskaitos“ Nr. X-1671 pateikė dar vieną pasiūlymą (2) – *atsižvelgiant į interneto, kaip ypatingo visuomenės informavimo dalies, įsitvirtinimą, siekti pagrindinių visuomenės informavimo principų įgyvendinimo šioje visuomenės informavimo srityje, skatinti viešosios informacijos rengėjų atsakomybės už žalingo turinio informacijos platinimą internetu suvokimą*.

Suvokdamas savireguliacijos mechanizmų diegimo būtinumą ir pritardamas Seimo siūlymui, dėl interneto portalų redakcinės atsakomybės skatinimo žurnalistų etikos inspektorius įvairiomis formomis ragino interneto rinkos dalyvius (didžiausius portalus) kurti savitvarkos sistemą. Tuo tikslu dar 2004 m. Seime buvo organizuotas susitikimas su didžiausių Lietuvos interneto portalų atstovais. Viešosios informacijos rengėjų atsakomybę ir interneto savitvarką skatinanti veikla buvo vykdoma iki 2008 metų pabaigos. 2008 m. lapkričio mėnesį kartu su Mykolo Romerio universitetu organizuotame forume „Komentaras virtualioje erdvėje: atsakomybės problema ir žiniasklaidos savireguliacija“ aktyviai dalyvavo už interneto portalų alfa.lt, balsas.lt, delfi.lt turinį atsakingi asmenys, akademinės visuomenės, valstybinių institucijų atstovai. Forumo dalyviams buvo pranešta, kad portalai vienijasi į asociaciją, jau yra įvykęs steigiamasis susirinkimas.

Tikimasi, kad tik interneto savireguliacija pagrįsti sprendimai duos teigiamus rezultatus, kurie pateisintų visuomenės lūkesčius atitinkančią komentavimo internete erdvę.

Tačiau ne tik šis vartotojų kuriamas turinys vertas stebėsenos ir analizės.

5.2. „KUO DAUGIAU – TUO MAŽIAU!“ ARBA PRIVATUMAS SOCIALINIULOSE TINKLUOSE

Taip vienu sakiniu būtų galima apibūdinti viešai atskleidžiamos privataus pobūdžio informacijos kiekio ir privatumo santykį. Asmens privatumas – subjektyvi vertybė, kurios ribas gali nustatyti tik pats asmuo. Nors kone kiekvienas interneto tinklalapis turi savo vadinamą „privatumo politiką“ (angl. „privacy“ arba „privacy policy“), dažnas interneto vartotojas apie tai nežino arba

³⁴ Žr. nuorodą: www.ivpk.lt/filtrai/lt.

neatkreipia reikiamo dėmesio. Todėl naršantiems internete, besiregistruojantiems įvairiose svetainėse, pasidomėti vertėtų ne vien tinklalapio turiniu, bet ir jo valdytojo požiūriu į privatumą.³⁵

Socialiniai tinklai – tai virtualios bendruomenės arba kitos žmonių grupuotės, kurioms koordinuoti arba bendrauti naudojamas internetas.³⁶ Tokį apibrėžimą pateikia atvirąja interneto enciklopedija vadinama „Wikipedia“, kuri taip pat gali būti laikoma savotišku socialiniu tinklu. Pagrindinis interneto svetainių, kurių pagrindu kuriami socialiniai tinklai, bruožas – galimybė vartotojams keistis informacija, kūryba, atrasti panašių pomėgių turinčius kitus žmones, susipažinti, pažinti, ir t.t.

Paradoksalu, tačiau šandien nebuvimas socialiniame tinkle reiškia tam tikrą asocialumą. Šiuo metu susipažįstantys žmonės teiraujasi nebe telefono numerio, o socialiniame tinkle esančio vartotojo profilio. Socialiniai tinklai yra viena populiariausių interneto paslaugų (produktų). Ir ne tik žiūrint vartotojo akimis. Tai – stambiųjų verslo atstovų taikynys. Socialinių tinklų pagalba vykdomi rinkodaros, pardavimų veiksmai, kaupiamos didžiulės duomenų bazės su asmenine vartotojų informacija.

Nors kiekvienas, nusprendęs prisijungti prie socialinio tinklo, turi teisę pasirinkti identifikuoti save ar ne, ne kartą Žurnalistų etikos inspektoriatu atliktas informacijos, skelbiamos socialiniuose tinkluose, turinio vertinimas nustebino viešuose tinkluose talpinamos asmeninės (privataus pobūdžio) informacijos kiekiais, ypač asmeninio pobūdžio (nepilnamečių) nuotraukomis. Dažnai jose patys nepilnamečiai nevengia atvirai demonstruoti save erotinėse pozose ar scenose, kitiems tinklalapių lankytojams siūlo savo nuogumą.³⁷ Toks savęs eksponavimas – pavojingas reiškinys. Ypač žinant, kad privataus pobūdžio informacija tokiais atvejais veikia kaip masalas priekabiavimams, įžeidinėjimams, nusikalstamam nepilnamečių išnaudojimui ar kitoms grėsmėms, kurios informacijos paskelbimo metu dažniausiai neįvertinamos. Taip pat nereikėtų pamiršti, kad net ir uždaroje vartotojų grupėje paskelbta privataus pobūdžio informacija įgauna viešosios informacijos požymius, dėl kurių neįmanoma suvaldyti tokios informacijos pasklidimo masto ir tempo. Kartą paskelbęs informaciją uždaroje vartotojų grupėje asmuo negali būti tikras, jog vėliau galės susigražinti paskelbtos informacijos kontrolę. Todėl nepaisant sąlygiško socialinio tinklo uždarojo klaidinga manyti apie jame paskelbtos informacijos konfidencialumo užtikrinimą.

Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos atstovai taip pat pripažįsta, kad asmenys, norėdami prisijungti prie socialinių tinklų ir vėliau tapę aktyviais jų nariais, paprastai skelbia daug privačios informacijos, todėl kalbėti apie ypatingą privatumo apsaugą šiuo atveju nevertėtų. Anot jų, nusprendus jungtis prie socialinio tinklo, negalima tikėtis absoliutaus privatumo – jo išsaugoma tiek, kiek nusprendžiama neviešinti su asmeniu susijusios informacijos, ir atvirkščiai, jo atsisakoma tiek, kiek portale paskelbiama asmeninės informacijos, kuri apima ir išsakytą nuomonę.³⁸

Natūralu, kad socialinių tinklų problematikai bei turiniui skiriamas vis didesnis dėmesys.

2008 m. pavasarį Tarptautinė duomenų apsaugos telekomunikacijose darbo grupė priėmė Romos memorandumą – tam tikras gaires, kuriose, įvertinus galimas socialinių tinklų paslaugų rizikas, pateiktos rekomendacijos įstatymų leidėjui, duomenų valdytojui ir vartotojams, besinaudojantiems socialinių tinklų paslaugomis.

2008 m. rugsėjį Liuksemburge vykusiame „Saugesnio interneto“ forume plačiai diskutuota apie socialinių tinklų fenomeną. Socialinius tinklus atstovavę verslininkai pateikė savo poziciją apie socialiniuose tinkluose tykančius pavojus. Pasak jų, didesnė tikimybė susidurti su žalingu turiniu yra bet kur kitur internete, mokykloje, net spaudoje, bet ne socialiniame tinkle. Tačiau suprantama, kad toks požiūris yra šališkas. Didesnio saugumo socialiniuose tinkluose siekiančios valstybinės ar

³⁵ I. Hummel. „Facebook privacy – what’s yours is mine“, www.cafebabel.com, 2009-02-25.

³⁶ žr. nuorodą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Socialiniai_tinklai.

³⁷ J. Kulitienė. „Paauglių pamėgtose svetainėse – nežabotos orgijos ir pornografija“, www.delfi.lt, 2009-11-14.

³⁸ „R. Vaitkevičienė: Privatumas socialiniuose tinkluose proporcingas paskelbtai informacijai“ (pokalbis su Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos direktoriaus pavaduotoja Rita Vaitkevičiene), www.infolex.lt, 2009-09-22.

nevyriausybinių institucijų pažymėjo, kad ne visi įmanomi žingsniai yra padaryti. Tačiau, anot šių institucijų atstovų, svarbu, jog visuomenės, institucijų ir verslo dialogas jau yra prasidėjęs.

Europos Komisijos Informacinės visuomenės ir žiniasklaidos generalinis direktoratas paskelbė viešųjų konsultacijų dėl socialinių tinklų ataskaitą.³⁹ Joje išskirtos dvi didžiausios problemų grupės, su kuriomis susiduria nepilnamečiai virtualioje erdvėje – tai: (1) priekabiavimas (įžeidinėjimas), pasireiškiantis ir kaip įvairių gandų, apkalbų skleidimas, nuotraukų, kitos vaizdo/garso medžiagos apie asmenį platinimas, netikėtas užpuolimas (angl. „happy slapping“), kitoks stresą sukeliantis elgesys; (2) privatumo pažeidimai – kai nepilnamečiai internete paskleidžia asmeninę informaciją, pagal kurią galima nustatyti jų asmens tapatybę, tai tapatybės vagystės, vartotojų duomenų bazės panaudojimas nesąžiningam prekių pardavimui, brukalai (angl. „spam“), duomenų vagystės (angl. „phishing“), tiesioginė, virusais užkrėsta ar kitaip nederama rinkodara.

Tyrėjai pastebėjo, kad interneto vartotojai jaučiasi pakankamai saugūs naršydami socialiniuose tinkluose, kadangi bendravimas juose pagrįstas uždaros vartotojų grupės principu. Nepaisant to, kad šis saugumo jausmas yra apgaulingas, jis lemia tai, kad vartotojai mažiau saugosi, labiau pasitiki, todėl nekritiškai vertina gaunamą informaciją. Manytina, kad būtent uždaroje vartotojų grupėse (taip pat ir socialiniuose tinkluose) platinama neteisėto turinio informacija yra mažiausiai stebima, todėl tokios informacijos paplitimo mastas čia gali būti sąlyginai didesnis.

Europos Komisijos dokumente paskelbti tokie apibendrinimai:

(1) priekabiavimas, įžeidinėjimas socialiniuose tinkluose labiau tikėtinas iš bendraamžių nei suaugusiųjų;

(2) yra žinoma apie potencialias grėsmes, tačiau trūksta tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas tikrasis žalingos informacijos poveikis, jo prigimtis ir paplitimas;

(3) tėvams būtina ištraukti iš vaikų buvimo tinkle veiklas, tačiau tuo pačiu svarbu išlaikyti privatumo ir pasitikėjimo principus;

(4) mokymas (švietimas) ir supratimas (sąmoningumas) yra pagrindiniai faktoriai, apsaugantys nepilnamečius nuo žalingo informacijos turinio;

(5) šios srities savireguliacija yra naudingiausias būdas paslaugų teikėjams atitikti visuomenės keliamus reikalavimus apsaugant nepilnamečius. Įstatymų leidyba jokių būdu neturi siaurinti socialinių tinklų teikiamų naudingų dalykų. Kadangi įvairių saugumo priemonių taikymas priklauso nuo paslaugų teikėjo, būtina nustatyti minimalius privalomų įdiegti priemonių rinkinius.

Virtualioje erdvėje keičiamasi milžiniškais informacijos kiekiais.⁴⁰ Be to, nuolat kinta informacijos pobūdis ir jos skleidimo būdai. Todėl siekiant įveikti esančius ir naujus pavojus atskirų iniciatyvų nepakanka. Atsižvelgiant į tai, būtina kelių krypčių veikla:

(1) valstybinis reguliavimas – įstatymuose numatytų atsakomybės priemonių taikymas, priežiūros institucijų bendradarbiavimo skatinimas;

(2) nevyriausybinių organizacijų, kitų pilietinių iniciatyvų veikla, pranešimų apie pastebėtą žalingą turinį teikimas atitinkamoms institucijoms (sukūrus patogius įrankius visuomenei informuoti apie žalingą turinį nereikėtų centralizuoti informacijos stebėsenos);

(3) internetinės žiniasklaidos redakcinės atsakomybės skatinimas diegiant įvairias savireguliacijos priemones ir prisiimant išipareigojimus, apibrėžiant minimalius standartus (reikalavimus). Šie reikalavimai turi apimti turinio vertinimo, reagavimo, skirto jam pašalinti, amžiaus patikros, informacijos filtrų sistemas, nustatyto laipsnio žmogaus moderavimą, vartotojų registravimą, vartotojų veiksmų fiksavimą, informacijos istorijos saugojimą, sankcijų už pažeidimus

³⁹ žr. nuorodą: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1571&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

⁴⁰ Labiausiai Lietuvoje komentuojamo portalo DELFI publikacijos per dieną susilaukia 11 tūkst. komentarų. „Youtube“ kiekvieną minutę vartotojai patalpina 10 valandų filmuotos medžiagos. Taip pat žr. nuorodą: http://www.theregister.co.uk/2008/10/20/government_internet_regulation.

numatymą, bendradarbiavimo ir informavimo schemų, patikimų (asocijuotų) tinklalapių kokybės ženklo sistemos sukūrimą.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba savo veikloje taip pat siekė įtraukti visas problemos sprendimu suinteresuotas puses. Siektinas rezultatas – abipusis laimėjimas (angl. „win-win situation“), maksimaliai suderinti verslo, socialinių tinklų vartotojų (nepilnamečių), visuomenės ir viešojo administravimo iniciatyvų interesai, pamatuotas įmanomų priemonių taikymas.

Nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 11 punkte numatyta, kad žurnalistų etikos inspektorius atlieka viešosios informacijos (išskyrus radijo ir televizijos programų) stebėseną visuomenės informavimo priemonėse. Internetas – taip pat visuomenės informavimo priemonė (t.y. informacinė visuomenės informavimo priemonė), todėl aukščiau minėta žurnalistų etikos inspektoriaus funkcija apima ir pareigą stebėti viešąją informaciją internete. Suprantama, kad visos informacijos stebėsenos internete atlikti neįmanoma – tam reikia milžiniškų resursų, kurių neturi ir, matyt, niekada neturės jokia valstybės institucija.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos atliekamos stebėsenos tikslas – žalingos arba neteisėtos, t.y. įstatymų nustatytus kriterijus atitinkančios, informacijos paieška. Tačiau nepaisant to, kad apie 80 proc. visų nustatomų pažeidimų yra fiksuojama atlikus stebėseną, o ne gavus suinteresuotų asmenų ar institucijų skundus, kokie bebūtų stebėsenos mechanizmai, jų niekada nebus per daug jei kalbėsime apie internete vykstančios informacijos kaitos stebėseną.

Be to, stebėseną reikalinga ne tik informacijos kontrolei, bet ir jos analizei. Tuo tarpu kontroliuoti galima tik neteisėto turinio (draudžiamą) informaciją, t.y. tokią, kurios kriterijus nustato įstatymai (pvz., Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 1-5 punktai, Baudžiamojo kodekso 154, 170, 309 straipsniai; Administracinių teisės pažeidimų kodekso 214, 214⁶, 214⁸, 214¹², 214¹⁹ straipsniai; Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo, 5 straipsnio 1 dalies 1-5 punktai ir pan.).

Pažymėtina, kad tam tikras tarpinstitucinio bendradarbiavimo gaires kovojant su žalingo turinio informacija internete, įskaitant ir tokios informacijos stebėseną padiktavo patirtis vykdant „Saugesnio interneto“ projektą.

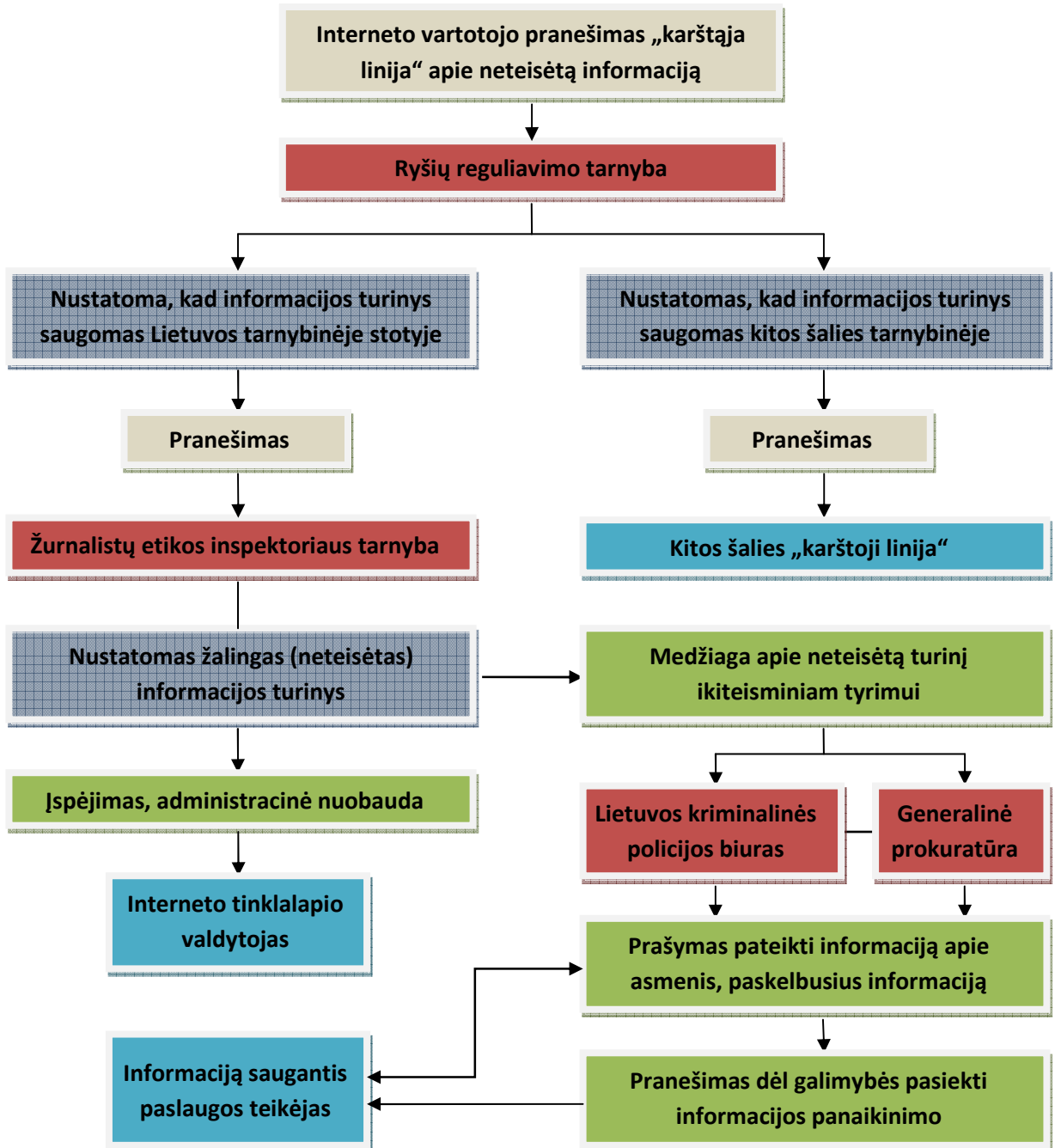
Svarbu tai, kad stebėtojo vaidmenį konkrečiu atveju gali atlikti pati visuomenė, tiksliau interneto vartotojai, reaguodami į žalingą interneto turinį. El. pranešimu, teikiamu per specialiai sukurtą interneto tinklalapį www.draugiskasinternetas.lt, informuojama apie galimai žalingo turinio informaciją internete. Ištyrusi pranešimo turinį bei adresą, kuriuo saugoma ši informacija, Ryšių reguliavimo tarnyba perduoda pranešimą Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai ir Lietuvos kriminalinės policijos biurui (žr. 1 schemą, 38 psl.).

Pagal šią schemą Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje atliekamas viešai paskelbtos informacijos ekspertinis vertinimas. Jei pripažįstama, kad internete paskleista informacija neteisėta ar žalinga, kurios paskleidimas užtraukia įstatymuose nustatytą atsakomybę, inicijuojamas atitinkamas tyrimas (ikiteisminis tyrimas arba administracinė teisena). Nors šiuo pagrindu sukurtas bendradarbiavimas kol kas taikomas kovojant daugiausia su pornografinio turinio informacija, aptartus bendradarbiavimo principus norima panaudoti ir vykdant 2009-2011 antidiskriminacinę programą dėl internete platinamos nesantaiką kurstančios informacijos nuo 2010 m. sausio 1 d. Beje, tokiai bendradarbiavimo sistemai, papildomai įtraukiant Informacinės visuomenės plėtros komitetą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, pritarta Vidaus reikalų ministerijos organizuotame tarpinstituciniame pasitarime dėl Nacionalinės antidiskriminacinės 2009-2011 metų programos įgyvendinimo priemonių.

Tiesa, kol kas apie jokiais ypatingas priemones nekalbama, siekiant išvengti privatumo pažeidimų socialiniuose tinkluose. Tačiau jau dabar aišku, kad viena rimčiausių užduočių – vartotojų sąmoningumo, įskaitant supratimo apie privatumą, skatinimas, bei informacinis švietimas. Taip pat akivaizdu, kad ne vien socialinių tinklų, bet ir visos virtualios erdvės specifika kelia problemas, kurioms vartotojai, ypač jaunesnio amžiaus, dar nėra tinkamai pasiruošę ir kritiškai

nelinkę vertinti šios informavimo terpės teikiamų galimybių. Naujai išskylančios problemos virtualioje erdvėje tuo pačiu reikalauja ir novatoriškų, netradicinių sprendimų, kuriems turi būti pasiruošę visi aukščiau aptarti komunikacijos proceso dalyviai – tiek priežiūros institucijos, tiek švietimo įstaigos, tiek sparčiai besivystanti informacinė visuomenė.

1 schema

6. VIEŠOJI INFORMACIJA IR NEPILNAMEČIŲ APSAUGA

6.1. NEPILNAMEČIŲ AUKŲ INFORMACINIO PRIVATUMO APSAUGA

Žiniasklaidos poveikis perteikiant žinias, rengiant pramogas, ugdant ir net auklėjant auditoriją gali būti ne tik pozityvus, tačiau ir neigiamas. Atitinkamai šios auditorijos daliai – nepilnamečiams – nemenką įtaką daro supanti informacinė aplinka, kuri formuoja pasaulėžiūrą, mąstyseną, vertybes, elgsenos normas, veikia gyvenimo būdą. Kalbant apie šią informacinę aplinką ir jos įtaką, vis dar stokojama teisingo požiūrio į vaiką ir jo problemas – viešojoje informacijoje per daug akcentuojamas pats vaikas ir per mažai dėmesio skiriama jo problemoms. Tokia kryptimi eidama žiniasklaida ir visa viešoji informacija prasilenkia su vaiko teisėmis ir interesais.

Nors pagrindiniai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio principai kalba apie nepilnamečių ir visuomenės interesų derinimą, vis dėlto pirmenybę Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (toliau – Įstatymas) teikia nepilnamečių interesų apsaugai. Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų, jų savininkų, žurnalistų ir jų profesinių organizacijų savikontrolė bei išsipareigojimai šiuo metu nėra stipresni už jėgą, kurios dėka žiniasklaida daro įtaką visuomenei.

Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba yra pagrindinė Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą vykdanči institucija. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos samprata apibrėžta Įstatyme nustatytais kriterijais, kuriuos atitinkanti viešoji informacija yra ribojama arba draudžiama. Informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, paskleidimas pažeidžiant Įstatymo nuostatas teisės aktų užtraukia atitinkamas atsakomybės ir poveikio priemones.

Pastaraisiais metais Įstatymas nuolat pildomas naujais – reikalingais ir ne tokiais būtinais – informacijos ribojimą nusakančiais kriterijais. Jei vieni kriterijai anksčiau buvo tikslinami, tai dabar – jų taikymas plečiamas, ir atvirkščiai. Tokiu būdu kriterijų nustatymas Įstatymas yra veikiau chaotiškas nei dinamiškas ir pagrįstas. Netylant diskusijoms dėl kriterijų turinio ir taikymo srities, pamirštos pagrindinės Įstatymo įgyvendinimo problemos bei aplinkybės, dėl kurių dar 2007 m. balandžio 13 d. buvo sudaryta darbo grupė.⁴¹

Atlikdamas Įstatymo įgyvendinimo priežiūrą, žurnalistų etikos inspektorius dažnai konstatuoja pažeidimus, susijusius su nusikalstamos veikos ar kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenų paskelbimu visuomenės informavimo priemonėse (Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Nepilnamečio tapatybę atskleidžiančių duomenų viešinimas nesilaikant Įstatyme įtvirtinto nepilnamečio duomenų konfidencialumo principo – itin dažnas reiškinys ne tik visuomenės informavimo priemonėse, bet ir visoje viešojoje informacijoje (žr. 1 lentelę, 41 psl.). Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą nepilnamečių aukų asmens duomenų viešas skleidimas priskiriamas neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos kategorijai ir yra draudžiamas.

2006 metų gruodžio mėnesį Seimui priimant Įstatymo pakeitimus bei papildymus, žurnalistų etikos inspektorius siūlymu draudžiamos viešai skelbti informacijos apimtis buvo išplėsta įtvirtinant nuostatą, jog draudžiama viešai skelbti ne tik nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusių nepilnamečių, bet ir tokių veiksmų ar neveikimo aukų asmens duomenis, pagal kuriuos galima nustatyti jų asmens tapatybę. Vadinasi, Įstatyme atsiradus „aukos“ terminui ir aukos asmens duomenų skelbimo draudimui, yra ginamas ne tik nukentėjusiuoju pripažintas gyvas nepilnametis, bet ir dėl nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų gyvybės netekęs, t.y. nužudytas, žuvęs ar miręs asmuo iki 18 metų. Dar nuo pirmosios Įstatymo redakcijos, įsigaliojusios

⁴¹ Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2007 m. balandžio 13 d. sprendimas Nr. 1527 „Dėl darbo grupės Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pakeitimo įstatymo projektui ir su juo susijusių kitų įstatymų ar teisės aktų pakeitimo įstatymų projektams parengti“.

2002 metais, jo 5 straipsnio 1 dalies 2 punkte buvo įtvirtinta, jog yra ginamas nusižudžiusio nepilnamečio informacinis privatumas, todėl žurnalistų etikos inspektoriaus pasiūlyta teisinė nuostata, jog turi būti ginamos ir dėl neteisėtų veiksmų gyvybės netekusios aukos yra logiška teisinio reguliavimo seka.

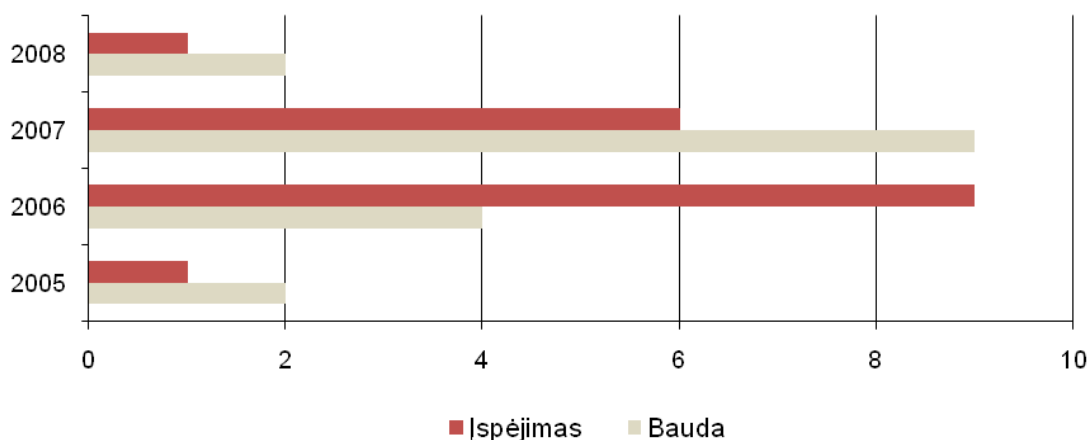
Taikydamas Įstatymo nuostatas praktikoje, žurnalistų etikos inspektorius pastebi, kad viešosios informacijos rengėjai nusikaltimo auką sutapatina su nukentėjusiuoju. Toks sutapatinimas teisiniu požiūriu nėra teisingas, nes aukos sąvoką susiaurina iki nukentėjusiojo sąvokos turinio. Nors Įstatyme nėra pateiktas sąvokos „auka“ teisinis apibrėžimas, tačiau savo turiniu aukos samprata yra platesnė, nes apima ne tik procesinį nukentėjusiojo statusą, bet ir pačius sunkiausių nusikaltimų padarinius, t.y. gyvybės netekimą, patyrusius nepilnamečius. Todėl minėta Įstatymo nuostata dėl aukos duomenų viešo skelbimo draudimo žurnalistų etikos inspektoriaus praktikoje taikoma ir užtraukia įstatymuose numatytą atsakomybę ir tais atvejais, kai visuomenės informavimo priemonės paskelbia nužudytų nepilnamečių asmens duomenis. Papildomai pažymėtina, kad pagal Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 14 punktą ši informacija yra daranti neigiamą poveikį bendrai visiems kitiems nepilnamečiams. Tokią išvadą, tiesa, po beveik dvejus metus trukusio bylos nagrinėjimo, galiausiai pateikė Vilniaus apygardos administracinis teismas (toliau – VAAT).⁴²

Dažnas viešosios informacijos rengėjas žurnalistų etikos inspektorių įsivaizduoja tik kaip itin griežtą pareigūną, kuris tik ir siekia pritaikyti administracinio poveikio priemones. Kad toks žurnalistų etikos inspektoriaus įvaizdis yra per daug hiperbolizuotas parodo praktinė jo veikla. Administracinės poveikio priemonės taikomos tik kraštutiniais atvejais (žr. 4 diagramą) ir dažniausiai dėl to, kad paskleidžiama besąlygiškai draudžiama informacija, kurioje neleistinai atskleidžiami nepilnamečio asmens duomenys.

Be to, net ir taikant kraštutines poveikio priemones viešosios informacijos rengėjams ir (ar) jų atstovams yra išaiškinamos Įstatymo nuostatos, teikiamos rekomendacijos, supažindinama su teismų praktika ginčijamais klausimais.

4 diagrama

Administracinių poveikio priemonių taikymas 2005-2008 m.

⁴² VAAT 2009 m. rugpjūčio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. II-310-142/2009, L. V. v. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba.

Atvejų, kai informacija atitiko Įstatymo kriterijų, skaičius	Įstatymo kriterijus
0-10	<p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 2 punktas) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 5 punktas) skatinanti azartinius lošimus;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 6 punktas) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 8 punktas) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 9 punktas) susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 10 punktas) kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 11 punktas) kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 12 punktas) kurioje patariama, kaip pasigaminti, įsigyti ar naudoti sprogmenis, narkotines ar psichotropines medžiagas, taip pat kitus gyvybei ar sveikatai pavojingus dalykus;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 13 punktas) skatinami blogi mitybos, higienos ir fizinio pasyvumo įpročiai;</p> <p>(Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 2 punktas) skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę;</p> <p>(Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 4 punktas) piktnaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai;</p> <p>(Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 5 punktas) neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos, jei pagal tai galima nustatyti nepilnamečių asmens tapatybę</p>
11-20	<p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 4 punktas) sukelti baimę ar siaubą;</p> <p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 7 punktas) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę</p>
21-30	<p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 3 punktas) erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys</p>
31-40	<p>(Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punktas) susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu arba vandalizmu: kai detalai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, turto naikinimas ar gadinimas, taip pat teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;</p> <p>(Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 3 punktas) pateikiant duomenis apie nepilnametį, žeminamas jo orumas ir (ar) pažeidžiami jo interesai</p>
101-110	<p>(Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktas) siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikaltimą, kaltinamojo, teisiamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę</p>

Tačiau, net ir taikydamas administracinio poveikio priemones už aukščiau aptarto Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyto draudimo nesilaikymą, žurnalistų etikos inspektorius pastebi viešosios informacijos rengėjų abejones dėl tokios Įstatymo nuostatos tikslingumo. Pasak visuomenės informavimo priemonių atstovų, toks įstatymų leidėjo įtvirtintas draudimas yra nelogiškas. Viešosios informacijos rengėjams yra nesuprantama, kaip nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenų pavišinimas gali daryti neigiamą poveikį mirusiajam nepilnamečiui ar kitiems tuos duomenis sužinojusiems nepilnamečiams. Visuomenės informavimo priemonių atstovų teigimu, skelbiant informaciją apie nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus, nepilnamečių vystymuisi neigiamos įtakos neturi tai, buvo paskelbti nužudyto nepilnamečio asmens duomenys ar ne. Neigiamą poveikį, anot jų, gali turėti tik paties nusikaltimo įvykio atpasakojimas, bet ne mirusio, nužudyto nepilnamečio asmens duomenų paskelbimas. Viešosios informacijos rengėjų nuomone, draudimas skelbti aukos duomenis iš Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto formuluotės turėtų būti pašalintas.

Atsižvelgdamas į viešosios informacijos rengėjų iškeltą problemą, žurnalistų etikos inspektorius kreipėsi į visas už Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą pagal savo kompetenciją taip pat atsakingas institucijas (Lietuvos radijo ir televizijos tarybą, Lietuvos radijo ir televizijos komisiją, Kultūros ministeriją, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, Lietuvos savivaldybių asociaciją), taip pat į Lietuvos žurnalistų sąjungą, Lietuvos psichologų sąjungą, Teisės institutą ir Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedrą, prašydamas pateikti nuomonę dėl Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto keitimo būtinybės, atsisakant draudimo viešai skelbti nepilnamečių aukų asmens duomenis.

Minėtos institucijos pateikė savo nuomonę prašomu klausimu. Jos aptartinos išsamiau.

Vienintelė organizacija, palaikiusi viešosios informacijos rengėjų poziciją ir pasisakiusi už tai, kad Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostata turi ginti tik gyvus nepilnamečius, buvo Lietuvos žurnalistų sąjunga. Natūralu, kad ši organizacija, vienijanti Lietuvos žurnalistus ir ginanti bei stiprinanti jų teises, palaiko savo atstovų siekį mažinti draudimų visuomenės informavimo srityje taikymą. Lietuvos žurnalistų sąjunga mano, jog nepilnamečio asmens duomenų pavišinimas gali daryti neigiamą poveikį tik nukentėjusiojo (gyvo) nepilnamečio vystymuisi. Lietuvos žurnalistų sąjungos nuomone, nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, kaip tokie, negali savaime daryti neigiamo poveikio. Neigiamas tokių duomenų naudojimo poveikis, Lietuvos žurnalistų sąjungos nuomone, gali atsirasti tik susiejant nepilnamečio asmens duomenis su konkrečiu publikuoto straipsnio kontekstu ar turiniu, kuriame duomenys apie nukentėjusį nepilnamečių minimi.

Taigi, žurnalistus atstovaujanti organizacija sutinka su visuomenės informavimo priemonių atstovų teigimu, jog skelbiant informaciją apie nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus, nepilnamečių vystymuisi neigiamos įtakos gali turėti tik paties įvykio atpasakojimas, tiksliau, pasirinktas įvykio atpasakojimo būdas, o ne aukos duomenų paskelbimas.

Priešingą nuomonę išdėstė Vaiko teisių apsaugos kontrolierė R. Šalaševičiūtė. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės įsitikinimu, Visuomenės informavimo priemonių atstovų noras viešinti nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenis nagrinėtinas visuomenės intereso žinoti ir vaiko teisės bei intereso būti apsaugotam nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio aspektu. R. Šalaševičiūtė mano, jog šokiruojanti savo turiniu informacija, ypač apie dėl nusikalstamos veikos nukentėjusį asmenį (auką), patraukia skaitytojų ir žiūrovų dėmesį. Deja, balansas tarp visuomenės intereso žinoti patenkinimo ir vaiko teisės jaustis ir būti saugiu užtikrinimo, anot R. Šalaševičiūtės, dažnai nusvyra ne vaiko naudai. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, visuomenės informavimo priemonėse informacijos paskelbimas apie nusikalstamą veiką (nusikaltimo įvykio atpasakojimas ir pan.), nukentėjusį asmenį (auką), nenurodant jo asmens duomenų yra pakankamas, t.y. patenkina visuomenės poreikį ir norą žinoti bei atitinka vaiko teisę ir interesą būti apsaugotam nuo galimo jo teisės į privatumą, jo artimųjų ir kitų nepilnamečių teisių ir teisėtų interesų pažeidimo. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, bet koks žuvusio nepilnamečio (aukos) asmens

duomenų atskleidimas, jei nėra siekiama nustatyti asmens tapatybės, nėra ir negali būti visuomenės intereso objektas. Panaikinus draudimą viešinti aukos asmens duomenis, R. Šalaševičiūtės nuomone, visuomenės informavimo priemonės beatodairiškai platins informaciją, kuri galimai pažeistų vaiko teisę būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos (fizinio ar psichinio smurto demonstravimo ir pan.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, privalu gerbti mirusį asmenį (auką), tuo labiau, kad jo asmens duomenų paskelbimas gali turėti įtakos kitų nepilnamečių psychosocialiniam vystymuisi. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės įsitikinimu, smurto (informacijos apie smurtą ir pan.) prieš vaikus įtaka asmenims, šeimoms ir bendruomenėms turi rimtą tiesioginį ir ilgalaikį poveikį jų fizinei ir psichinei sveikatai, psichologinei bei socialinei raidai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas yra išreiškęs susirūpinimą dėl vaiko, nukentėjusio nuo žiauraus elgesio ir šeimos problemų, privatumo užtikrinimo žiniasklaidoje. Vaiko įstatyminiai atstovai (tėvai, globėjai, rūpintojai), įgyvendindami savo, t.y. tėvų valdžią vaikui, negali piktnaudžiauti savo teisėmis, paviešindami informaciją, kuri pažeidžia vaiko garbę ir orumą, teisę į privatų gyvenimą ir pan. Pastebėję, kad vaiko teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, garbę ir orumą yra pažeidinėjama visuomenės informavimo priemonėse, tėvai turi aktyviai imtis priemonių užkirsti kelią šiems pažeidimams, ginti pažeistas vaiko teises. Tėvų teisių ir pareigų vaikams įgyvendinimas, pažeidžiant vaiko teises, taip pat tėvų neveikimas dėl pažeistų teisių gynimo, turi būti vertinami kaip prieštaraujantys vaiko interesams. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, nepilnamečio, kad ir mirusio, interesai taip pat turi būti gerbiami. Tai daryti įpareigoja ne tik teisės aktai, bet ir etika bei geros moralės principai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, nėra būtinybės keisti Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatas, atsisakant draudimo viešai skelbti nepilnamečio aukos asmens duomenis. Šiuo metu galiojantis draudimas atitinka vaiko teises ir teisėtus interesus.

Tokios pačios nuomonės yra ir Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Komisijos nuomone, viešai skelbiant nukentėjusio nepilnamečio asmens duomenis, nusikaltimų aukų artimieji, patys nukentėjusieji dažnai patiria itin neigiamus pakartotinius arba tęstinius išgyvenimus. Skelbiant viešąją informaciją dažnai neatsižvelgiama į tai, kad gali būti pažeistas asmens privatumas: pateikiami vardai, pavardės, amžius, socialinė padėtis bei kitos su nusikaltimu nesusijusios detalės, atskleidžiamos aukos ir nusikaltėlio tarpusavio santykių detalės. Lietuvos radijo ir televizijos komisijos manymu, rodant filmuotą medžiagą apie smurtinius nusikaltimus, jų aukų paviešinimas, demonstravimas žemina aukas ir sukelia skausmą jų artimiesiems. Komisija mano, kad Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostata yra užtikrinama nepilnamečio, nukentėjusio nuo neteisėtos veikos, privataus gyvenimo neliečiamumo teisė, ir ši nuostata įstatyme turėtų likti.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedros atstovų nuomone, Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktas nepažeidžia nei visuomenės teisės į informaciją, nei viešosios informacijos rengėjų teisėtų interesų. Dabar galiojanti Įstatymo nuostata yra pagrįsta bei užtikrina vaiko teisių apsaugą bei nuoseklią jo socializaciją. Kriminologų nuomone, taip užtikrinamos minimalios prielaidos, šalinančios antrinės viktimizacijos, asmens stigmatizacijos apraiškas.

Lietuvos psichologų sąjungos teigimu, detalizuotas kriminalinio ar nelaimingo atsitikimo aprašinėjimas, tokių faktų pateikimas yra ypatingai kenksmingas, nes formuoja iškreiptą tikrovės vaizdą, gali paskatinti nerimo ir baimės atsiradimą, bei agresyvų elgesį. Vienoje laidoje ar straipsnyje neįmanoma aprėpti visų aprašomo atvejo niuansų ir detalių. Dėl gyvenimiškos patirties stokos ir kognityvinės raidos ypatumų sąlygotos mąstymo specifikos, vaikai nėra pajėgūs analizuoti ir vertinti sudėtingus ir prieštarigus faktus, todėl informaciją suvokia pažodžiui, ypatingai įsimindami emociškai sureikšmintas detales. Anot psichologų, ypač svarbu apsaugoti nepilnamečius nuo galimos tokių aprašymų žalos. Todėl nesuprantamas viešosios informacijos rengėjų siekis viešinti asmens duomenis net ir tuo atveju, kai nepilnametis yra žuvęs. Psichologų supratimu,

asmeninės informacijos paviešinimas nepadidina pateikiamos informacijos kokybės. Psichologai taip pat yra įsitikinę, kad ir po mirties asmens orumas ir privatumas turi būti gerbiami. Psichologų sąjunga atkreipė dėmesį į tai, kad kiekvienas velionis turi artimųjų, kurie itin jautriai ir skausmingai reaguoja į visa, kas rodoma ar rašoma apie juos palietusią nelaimę. Tais atvejais, kai miręs ar žuvęs asmuo yra nepilnametis, itin pažeidžiami tampa ne tik tėvai bet ir toje aplinkoje esantys bendraamžiai (broliai, seserys, klasės, kiemo draugai ir pan.). Įvardinus konkrečius mirusiojo asmens duomenis, jie taip pat tampa nesunkiai identifikuojami. Lietuvos psichologai kelia klausimą, kas tokiais atvejais imtūsi atsakomybės užtikrinti, jog šių nepilnamečių ramybė nebus trikdoma, jie nesulauks nepagrįstų kaltinimų, grasinimų ar pan. Atsižvelgdama į tai, Psichologų sąjunga pasisako už šiuo metu galiojančių nepilnamečių teises ginančių teisinį reglamentavimą.

Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos taryba ir Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija savo pozicijų plačiau neargumentavo, tačiau taip pat siūlo palikti galiojančią Įstatymo formulotę.

Kultūros ministerija mano, jog iš esmės yra tikslinga apsvarstyti iš naujo Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatą. Ministerija pažymėjo, jog siekiant apsaugoti nepilnamečių interesus, Įstatyme turi būti aiškiai įtvirtinta, kokia viešoji informacija yra laikoma darančia neigiamą poveikį nepilnamečio psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. Ministerija siūlo patikslinti Įstatyme vartojamą „aukos“ sąvoką ir atkreipia dėmesį, kad nei pats Įstatymas, nei Visuomenės informavimo įstatymas šios sąvokos neapibrėžia. Tačiau kartu Kultūros ministerija sutinka su viešosios informacijos rengėjų išreikšta nuomone, kad tam tikros Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto išimties vis dėlto galėtų būti daromos. Ministerijos nuomone, galėtų būti svarstoma Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto išimtis, kada nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenų paviešinimas būtų įmanomas tik esant rašytiniam nukentėjusio nepilnamečio, nukentėjusio nepilnamečio tėvų ar globėjų sutikimui arba prašymui, o toks sutikimas arba prašymas galėtų būti teikiamas tik asmens laisva valia, griežtai laikantis galiojančių teisės aktų ir pagarbos žmogaus teisėms.

Teisės instituto nuomone, Įstatymo formulotės skirtos visiems nukentėjusiems nepilnamečiams, taip pat ir nužudytiems. Nužudyto ar kitaip dėl nusikalstamos veikos netekusio gyvybės nepilnamečio duomenų paskelbimas gali pakartotinai traumuoti šeimos narius, artimuosius, verčiant juos įvykį išgyventi dar kartą. Kai kurių asmeninių detalių atskleidimas gali neigiamai paveikti šeimoje augančius kitus vaikus (brolius, seseris), jei tokių esama, nužudytojo nepilnamečio draugus, sudaryti sąlygas kitiems asmenims juos identifikuoti ir daryti jiems poveikį. Teisės institutas, pateikdamas savo nuomonę, pažymėjo, kad žiniasklaida turėtų pateikti kuo neutralesnę informaciją, vengti dramatinizuoti situaciją, vengti nepagrįstų stereotipų skleidimo, neteikti privačios informacijos apie nusikalstamos veikos dalyvius. Priešingi veiksmai gali sukelti moralinę paniką, kurios apimti visuomenės nariai gali pradėti neadekvačiai vertinti socialines problemas, neretai jų sprendimui siūlydami represyvesnes priemones, pvz., reikalauti dažnesnio laisvės atėmimo bausmės kaltininkams taikymo. Teisės instituto specialistai nurodė, kad nepilnamečiai dėl nepakankamos emocinės ir socialinės brandos, jautriau reaguoja į viešąją informaciją apie nusikaltimus. Informacija apie nužudytą ar kitaip dėl nusikalstamos veikos gyvybės netekusį nepilnametį, jo asmeninių duomenų paskelbimas, viena vertus, įneša baimės ir nesaugumo jausmą į jų socialinį patyrimą, o, kita vertus, gali sukelti savotišką nejautrumą tokioms problemoms. Pasak Teisės instituto, atitinkamos išvalgos, neišskiriančios vaikų – nužudymų aukų, išplaukia ne tik iš mokslinės doktrinos, bet ir tarptautinių teisės aktų. Antai Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacijoje 2003(20) valstybėms narėms dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių justicijos vaidmens nustatyta, kad „atremiant pernelyg negatyvų suvokimą, reikalinga informuoti viešąją nuomonę ir didinti visuomenės pasitikėjimą, tuo tikslu formuojant informacinę strategiją dėl nepilnamečių nusikalstamumo bei nepilnamečių justicijos darbo ir efektyvumo, be to, naudojant daug informavimo taškų, tarp jų – televiziją ir internetą. Tai turi būti atliekama nepateikiant asmeninės informacijos ar kitų duomenų, kurie padėtų identifikuoti atskirą pažeidėją ar

auką“. Teisės institutas mano, jog nužudytų ar kitaip dėl nusikalstamos veikos gyvybės netekusių nepilnamečių duomenų viešas skelbimas gali prisidėti prie kitų nepilnamečių viktimizacijos, moralinės panikos formavimo, tolerancijos smurto atžvilgiu didėjimo. Atsižvelgiant į tai, nėra tikslinga keisti Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktą.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktas kompetentingų institucijų pozicijas, darytina išvada, kad viešosios informacijos rengėjų ir žurnalistų iniciatyva panaikinti draudimą skelbti nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų nepilnamečių aukų asmens duomenis nesulaukė palaikymo. Priešingai – apibendrinus kompetentingų institucijų pateiktas nuomones Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto formuluotės keitimo klausimu, matyti, kad didžioji dauguma specialistų yra įsitikinę, jog dabar galiojantis teisinis reglamentavimas yra tinkamas ir geriausiai užtikrina nusikaltimų aukų – nepilnamečių – informacinį privatumą. Pripažįstama, kad gyvybės netekęs nepilnametis nepraranda savo teisės būti apsaugotas nuo jo asmens duomenų viešinimo, privataus gyvenimo detalių viešo skelbimo, galimų nepilnamečio ir jo skriaudiko tarpusavio santykių gvildenimo, nepilnamečio socialinės aplinkos ar jo gyvenimo būdo įtakos viktimizacijai aptarinėjimo žiniasklaidoje ir pan.

Vaiko aukos samprata neturėtų būti susiaurinama iki nukentėjusiojo sąvokos turinio. Nesant teisinio „aukos“ sąvokos apibrėžimo, svarstytinas siūlymas Įstatyme aiškiai įtvirtinti, jog Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto prasme „auka“ suvokiama kaip dėl neteisėtų veiksmų gyvybės netekęs asmuo iki 18 metų.

Žurnalistų etikos inspektoriaus įsitikinimu, dabartinis teisinis reguliavimas tinkamai užtikrina aukos iki 18 metų teisėtų interesų apsaugos garantijas žiniasklaidoje. Kad šių teisinių nuostatų priežiūros įgyvendinimo mechanizmas gana efektyvus, patvirtina įstaigos veiklos praktika (sumažėjo nepilnamečių aukų asmens duomenų skelbimo atvejų) bei administracinių teismų jurisprudencija. Todėl keisti Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto formuluotę kol kas nėra nei teisinio, nei faktinio pagrindo.

6.2. TEISMŲ PRAKTIKOS APŽVALGA NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS SRITYJE

Pažymėtina, kad Įstatymo taikymo praktiką formuoja ne vien žurnalistų etikos inspektorius, bet ir teismai, kuriems gali būti skundžiami inspektoriaus sprendimai. Teise apskūsti inspektoriaus priimtus sprendimus bei nutarimus viešosios informacijos rengėjai dažniausiai pasinaudoja.

2009 m. rugpjūčio 7 d. Vilniaus apygardos administracinis teismas pagaliau baigė nagrinėti administracinio teisės pažeidimo bylą, kuri iškelta po to, kai dar 2007 m. spalio 2 d. laikraščio „L.T.“ vyriausiajai redaktorei žurnalistų etikos inspektorius nutarimu paskyrė 1250 litų dydžio administracinę baudą už tai, kad 2007 m. balandžio – birželio mėn. laikraštyje „L.T.“ buvo paskelbta eilė publikacijų, pažeidusių Įstatymo nuostatas.

2008 m. sausio 17 d. nutartimi Vilniaus apygardos administracinis teismas, nutaręs atmesti laikraščio redaktorės skundą kaip nepagrįstą, paliko galioti žurnalistų etikos inspektoriaus 2007 m. spalio 2 d. nutarimą ir juo paskirtą baudą. Tačiau ši Vilniaus apygardos administracinio teismo 2008-01-17 nutartis viešosios informacijos rengėjo apeliaciniu skundu buvo apskūsta Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

2008 m. gruodžio 24 d. nutartimi Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nutarė patenkinti tuometinės laikraščio „L.T.“ redaktorės apeliacinį skundą iš dalies – panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo 2008-01-17 nutartį ir bylą grąžinti teismui nagrinėti iš naujo. Tokią nutartį teismas priėmė nustatęs, jog pirmosios instancijos teismas atsakė ne į visus viešosios informacijos rengėjo pareikštus pagrindinius reikalavimus, nemotyvavo savo sprendimo dėl netinkamo Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 ir 3 punktų aiškinimo ir taikymo. Šiuos apeliacinės instancijos teismo nustatytus pažeidimus Vilniaus apygardos administracinis teismas turėjo panaikinti iš naujo išnagrinėjęs laikraščio „L.T.“ vyriausiosios redaktorės skundą.

Administracinio teisės pažeidimo bylą iš naujo išnaginėjęs Vilniaus apygardos administracinis teismas 2009 m. rugpjūčio 17 d. nutartimi nutarė nepatenkinti apeliacinio skundo, o žurnalistų etikos inspektoriaus 2007-10-02 nutarimą pakeisti tik papildant jo rezoliucinę dalį. Žurnalistų etikos inspektoriaus paskirtą administracinę baudą už laikraščio turinį atsakingam asmeniui teismas paliko nepakeistą.

Ši pirmosios instancijos teismo nutartis įsiteisėjo praėjus beveik dvejiems metams po to, kai visuomenės informavimo priemonėje buvo nustatyti Įstatymo pažeidimai. Paradoksalu, tačiau, dar tebevykstant teisminiems ginčams, laikraščio „L.T.“, kuriame buvo nustatyti pažeidimai, leidyba buvo nutraukta. Ir vis dėlto, nors minėta teismo nutartis nėra formuojanti administracinių teismų praktika, svarbu tai, kad sprendamas dėl Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto taikymo nusikalstamos veikos aukos – nužudyto nepilnamečio – atžvilgiu teismas konstatavo, jog aiškinant Įstatymo 4 ir 5 straipsnius sistemiskai, darytina išvada, kad nepilnamečio asmens duomenų viešas paskelbimas turi neigiamą poveikį jo paties, taip pat ir kitų nepilnamečių psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. VAAT nuomone, nors nagrinėjamu atveju pažeidimui inkriminuoti pakanka, kad publikacijose paskelbti nepilnamečių (t.y. nusikalstamos veikos aukų – nužudytų nepilnamečių) asmenų duomenys, kuriuos įstatymas viešai skelbti draudžia, akivaizdu, kad publikacijose paskelbti konkrečių nepilnamečių asmens duomenys daro neigiamą įtaką ir kitų nepilnamečių psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, t.y. tiek tų nepilnamečių, kurių duomenys buvo paskelbti viešai, artimiesiems, pažįstamiems, tiek ir jokiais ryšiais nesusijusiems, pašaliniams nepilnamečiams.

Kaip pažymima ankstesniame šios apžvalgos skyriuje, Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto taikymą praktinėje veikloje viešosios informacijos rengėjai dažnai suvokia netinkamai. Todėl minėta Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009-08-17 nutartis turi neabejotinos įtakos praktinei žurnalistų, viešosios informacijos rengėjų veiklai, suteikia tvirtesnę pagrindą nepilnamečių aukų informacinio privatumo apsaugai.

Žurnalistų etikos inspektoriui pradėjus taikyti administracinio poveikio priemones viešosios informacijos rengėjams teisminės praktikos pavyzdžių atsirado ir daugiau. Dauguma šių teisminių ginčų užtrunka ne vienerius metus. Pasitaiko atvejų, kuomet skundas dėl inspektoriaus paskirtos nuobaudos viešosios informacijos rengėjui apeliacine tvarka nagrinėjamas taip pat ne vieną kartą.

2007 m. rugpjūčio 1 d. išnaginėjęs administracinio teisės pažeidimo, numatyto Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(19) straipsnio 1 dalyje, bylą žurnalistų etikos inspektorius priėmė nutarimą skirti laikraščio „Vakaro žinios“ vyriausiajam redaktoriui 1250 litų dydžio baudą dėl to, kad 2007 m. kovo 26-31 d. laikraštyje „Vakaro žinios“ buvo paskelbtos publikacijos, pažeidusios Įstatymo nuostatas.

2007 m. lapkričio 22 d. nutartimi Vilniaus apygardos administracinis teismas nutarė laikraščio „Vakaro žinios“ vyriausiojo redaktoriaus skundą patenkinti iš dalies, o žurnalistų etikos inspektoriaus nutarimą, kuriuo paskirta bauda, panaikinti bei grąžinti administracinio teisės pažeidimo bylą atlikti papildomą bylos aplinkybių tyrimą. Tokią nutartį pirmosios instancijos teismas priėmė nustatęs, kad laikraščio vyriausiajam redaktoriui administracinė nuobauda buvo skirta ir už tokias veikas, kurių jis nepadarė, kadangi dvi dienas, kai buvo rengiami laikraščio numeriai, jis nedirbo. Teismo manymu, nuobaudos skyrimas už veikas, kurių asmuo nepadarė, yra esminis procesinis pažeidimas, dėl kurio suvaržomos administracinė atsakomybėn traukiamo asmens teisės, todėl padarius tokius pažeidimus priimtas nutarimas turi būti naikinamas. Šią Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartį žurnalistų etikos inspektorius apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

2008 m. gruodžio 19 d. nutartimi Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nutarė žurnalistų etikos inspektoriaus apeliacinį skundą patenkinti iš dalies – panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007-11-22 nutartį ir grąžinti bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad teismas gali panaikinti nutarimą ir grąžinti

bylą institucijai, įgaliotai surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus, įpareigojant ją tinkamai kvalifikuoti padarytą teisės pažeidimą tik tuo atveju, kai reikia atlikti papildomą bylos aplinkybių tyrimą ar kai dėl kitų priežasčių teismas nesiima pats keisti veikos kvalifikavimo. Anot LVAT, bylos grąžinimas yra siejamas su veikos perkvalifikavimu ir papildomų bylos aplinkybių tyrimu, tačiau minėtoje byloje tokių aplinkybių nebuvo, o dėl veikos kvalifikavimo ginčo nekilo. Kilus neaiškumui dėl to, kas atsakingas už konkrečias publikacijas, LVAT nuomone, teismas turėjo galimybę pats atlikti tyrimą ir priklausomai nuo tyrimo rezultatų, priimti atitinkamą sprendimą: pripažinti asmenį traukiamą administracinėn atsakomybėn kaltu arba šia dalimi sumažinti kaltinimų apimtį. Nustatęs, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai grąžino bylą atlikti papildomą bylos aplinkybių tyrimą, tokią nutartį Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas panaikino ir bylą perdavė nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui.

Šįkart išnagrinėjęs administracinio teisės pažeidimo bylą Vilniaus apygardos administracinis teismas, skirtingai nei ankstesnėje nutartyje, konstatavo, jog žurnalistų etikos inspektoriaus nutarimas motyvuotas ir atitinkantis byloje esančius rašytinius įrodymus, o laikraščio vyriausiasis redaktorius yra tinkamas subjektas, kuriam taikytina administracinė atsakomybė už visose publikacijose žurnalistų etikos inspektoriaus nustatytus pažeidimus. Tiesa, 2009 m. balandžio 16 d. nutartimi VAAT nutarė laikraščio „Vakaro žinios“ vyriausiojo redaktoriaus skundą patenkinti iš dalies – žurnalistų etikos inspektoriaus nutarimą, kuriuo paskirta piniginė bauda, pakeisti skiriant administracinę nuobaudą – įspėjimą.

Manydamas, jog Vilniaus apygardos administracinis teismas, nustatęs visus pažeidimus, nepagrįstai sumažino administracinę nuobaudą pakeisdamas ją įspėjimu, šioje dalyje teismo nutartį žurnalistų etikos inspektoriaus dar kartą apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

Aukščiau minėti pavyzdžiai parodo, kad Įstatymo taikymas žurnalistų ir viešosios informacijos rengėjų veikloje ir šio taikymo pagrindu kuriamos praktikos formavimas nėra paprastas dalykas. Nepaprastas dėl to, kad išsyk su Įstatymo taikymo praktika kuriasi ir teismų praktika.

Nors Respublikos Prezidento 2009 m. spalį pateiktame Įstatymo projekte dar tik siūloma inspektoriui ne rečiau kaip kartą per metus rengti ir viešai skelbti jo bei kitų už Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingų institucijų veiklos ir teismų praktikos apibendrinimus, šioje ir kitose apžvalgos dalyse pateikti apibendrinimai Įstatymo taikymu besidomintiems viešosios informacijos rengėjams turėtų atsakyti ir į kai kuriuos kitus aktualius klausimus.

6.3. ĮSTATYMO TAIKYMO YPATUMAI TRANSLIAVIMO SRITYJE

Diskutuojant apie Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo įgyvendinimą ir jo problemas neretai priekaištaujama, esą Įstatymo pažeidimų nemažėja. Tačiau tokie pastebėjimai nebūtų pagrįsti, jei kalbėtume apie pažeidimus transliavimo srityje, kitaip sakant, nacionalinio ir šalies didžiųjų komercinių televizijos transliuotojų veikloje. Nuo 2006 metų šioje visuomenės informavimo sferoje Įstatymo pažeidimų mažėjo (žr. 2 diagramą, 30 psl.).

2008 m. buvo užfiksuoti 24 pažeidimai transliavimo sferoje. Per šiuos metus Lietuvos radijo ir televizijos komisija žurnalistų etikos inspektoriui ir prie jo veikiančiai ekspertų grupei įvertinti pateikė 13 laidų. Tiesa, dukart daugiau laidų ekspertams svarstyti pateikė Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos specialistai-analitikai ir kiti pareiškėjai.

Nors dar visai neseniai televizijos, nagrinėdamos socialiniu požiūriu jautrias temas, peržengdavo Įstatyme nustatytą ribą, analizuojant 2008 m. Įstatymo pažeidimus ir lyginant juos su 2007 m. duomenimis (žr. 5-6 diagramas, 48-49 psl.), matyti, kad televizijos eteryje nebeliko Įstatymu uždraustos informacijos, susijusios su nepilnamečių asmens duomenų atskleidimu. Manytina, kad šių pažeidimų sumažėjo ir dėl laidų kūrėjų konsultacijų su Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, prašant išankstinio informacijos įvertinimo prieš ją paskelbiant viešai.

Televizijos programose 2008 m. daugiausia užfiksuota ne draudžiamos, bet ribojamos – smurtinio ir erotinio pobūdžio – informacijos, kuri, kaip taisyklė, netinkamu laiku arba netinkamai pažymėta buvo transliuojama vaidybiniuose filmuose.⁴³

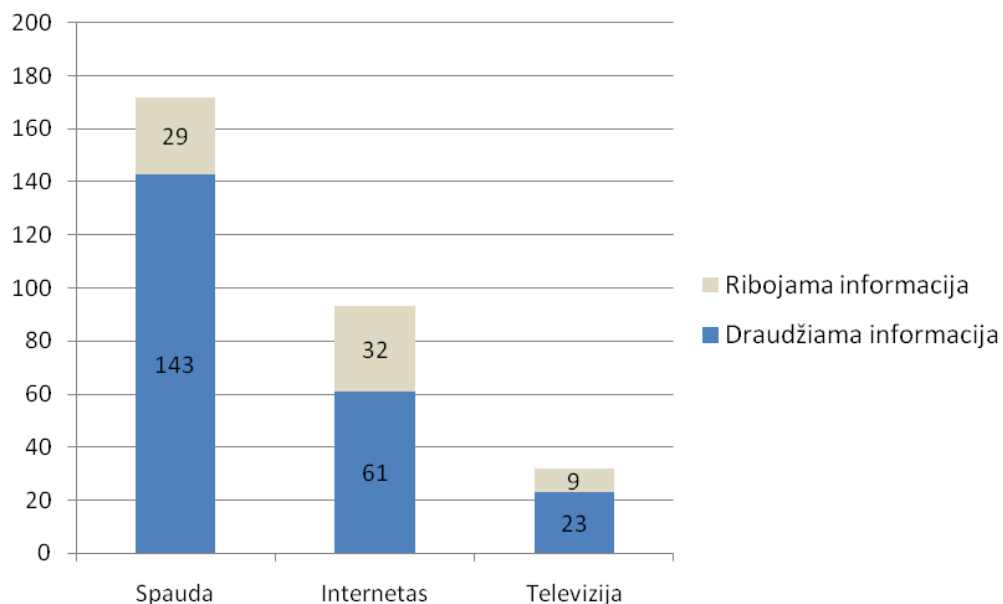
Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje įstatymų leidėjas yra aiškiai nustatęs žurnalistų etikos inspektoriaus ir Lietuvos radijo ir televizijos komisijos kompetencijos ribas. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 247⁸ straipsnis įtvirtina žurnalistų etikos inspektoriaus kompetenciją nagrinėti šio kodekso 214¹⁹ straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytų administracinių teisės pažeidimų bylas, tuo tarpu 214¹⁹ straipsnio 3 ir 4 dalyse įtvirtintų pažeidimų sudėtis atitinkančias bylas nagrinėja Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Nustatęs Įstatymo pažeidimą, žurnalistų etikos inspektorius yra įgaliotas taikyti administracinę atsakomybę visų visuomenės informavimo priemonių rūšims, išskyrus *radijo ir televizijos programas*. Pastebėjęs atitinkamus Įstatymo pažeidimus transliuotojų ir (ar) retransliuotojų veikloje, žurnalistų etikos inspektorius, vadovaudamasis Įstatymo 9 straipsnio 3 dalies 4 punktu, priima sprendimą kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių transliuotojams taikymo pagal kompetenciją.

Teisiniu požiūriu toks sprendimas gali būti vertinamas ir kaip vada pradėti administracinių teisės pažeidimų bylos procesą ar kitokio pobūdžio atsakomybės taikymo procesą. Vis dėlto inspektoriaus sprendimas neturi tiesioginio poveikio transliuotojų teisėms ar teisėtiems interesams, todėl nelaikytinas apskundimo administraciniams teismams objektu.

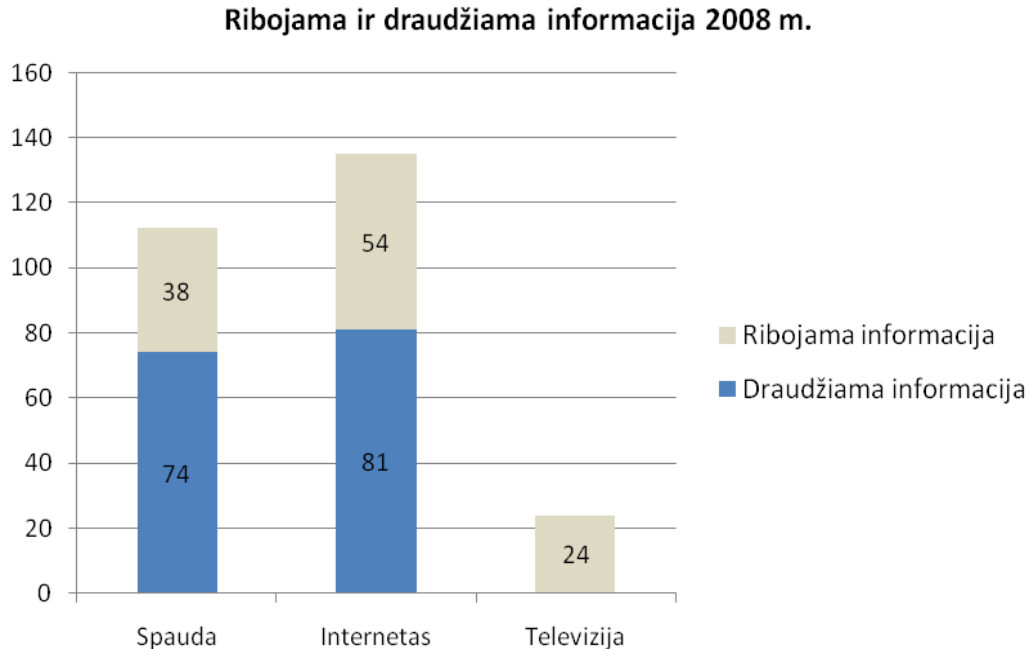
Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių transliuotojams taikymo inicijuojamas administracinių teisės pažeidimo bylos procesas, tačiau toks sprendimas ir jame konstatuotos aplinkybės prejudicinės (arba iš anksto nustatytos) galios Lietuvos radijo ir televizijos komisijai neturi. Tokio pobūdžio žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai nėra laikomi savarankiškais administraciniais aktais, kurie galėtų būti priskirti bylų, nagrinėjamų dėl ginčų viešojo ar vidaus administravimo srityje kategorijai.

5 diagrama

Ribojama ir draudžiama informacija 2007 m.

⁴³ Pažeidimai užfiksuoti vaidybiniuose filmuose: „Garbės kuopa“ (LNK, 2008-07-17, 12 val.), „Epicentras“ (BTV, 2008-07-16, 21.40 val., 2008-07-17, 11 val.), „Likęs laikas“ (LTV, 2008-04-30, 23.15 val.).

Konkrečiau administracinio teisės pažeidimo transliavimo sferoje sudėtis yra administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo, atliekamo Lietuvos radijo ir televizijos komisijos, dalykas. Administracinių teisės pažeidimų bylos nagrinėjamos vadovaujantis ATPK normomis. Tiek pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) 122 straipsnio 1 dalį, tiek pagal ATPK 291 straipsnį, teismui gali būti skundžiami tik nutarimai, priimti administracinio teisės pažeidimo byloje.

Pažymėtina, kad Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnio 4 dalyje nustatyta teisės norma, jog inspektoriaus sprendimai per 30 dienų gali būti skundžiami teismui, yra bendro pobūdžio, numatanti galimybę sprendimų apskundimui bei apskundimo terminą, tačiau ji nekeičia administracinių bylų teiseną reguliuojančių nuostatų. Iš to galima daryti vienareikšmišką išvadą, kad remiantis Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnio 3 dalies 4 punktu žurnalistų etikos inspektoriaus priimti sprendimai kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių transliuotojams taikymo pagal kompetenciją, nebūdami savarankiškais administraciniais aktais, administraciniams teismams yra neskundžiami. Atrodytų teisinis reglamentavimas šiuo atveju yra aiškus, tačiau per ataskaitinį laikotarpį kilo ne vienas teisminis ginčas tarp žurnalistų etikos inspektoriaus ir transliuotojų dėl minėtų teisės normų aiškinimo ir praktinio taikymo.

Ataskaitiniu laikotarpiu aptariamo klausimo kontekste aktualios trys administracinės bylos, kurias žurnalistų etikos inspektoriui iškėlė UAB „MTV Networks Baltic“, UAB „Tele 3“ ir UAB „Baltijos TV“. Visose jose apskundimo objektas – atitinkamas žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių transliuotojams taikymo pagal kompetenciją už Įstatymo pažeidimą. Transliuotojai ginčijo žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, kvestionuodami tiek prie žurnalistų etikos inspektoriaus veikiančios ekspertų grupės, vertinančios viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams, išvadas, kurių pagrindu priimami sprendimai, tiek inspektoriaus kompetenciją dėl tokių sprendimų priėmimo, tiek šiais sprendimais transliuotojui esą sukeliamas neigiamas pasekmes. Svarbu pažymėti, kad visų trijų minėtų administracinių bylų baigtis buvo palanki žurnalistų etikos inspektoriui. Per ataskaitinį laikotarpį Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) suformavo tokio pobūdžio administracinių bylų praktiką.

Kaip jau minėta, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnio 1 dalis žurnalistų etikos inspektoriui paveda Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą. Įstatymo 9 straipsnio 2 dalies 1 punktą nustato, kad inspektorius rūpinasi šio įstatymo nuostatų įgyvendinimu ir prižiūri, kaip jų laikomasi. Tokia Įstatymo nuostatų analizė leidžia teigti, kad įstatymų leidėjas žurnalistų etikos inspektoriui suteikia kompetenciją vertinti visų rūšių visuomenės informavimo priemonėse skleidžiamą informaciją, tačiau transliuotojų skleidžiamos informacijos atžvilgiu ši kompetencija baigiasi tuomet, kai transliuotojui nusprendžiama taikyti atitinkamas poveikio priemones. Tačiau žurnalistų etikos inspektorius šiuo atveju nepriima sprendimų, darančių tiesioginį poveikį transliuotojams, nenustato, nepakeičia ir nepanaikina transliuotojų teisių ar pareigų. Tai tėra pagrindas Lietuvos radijo ir televizijos komisijai, atliekant Visuomenės informavimo įstatymo 48 straipsnyje nustatytas funkcijas, spręsti dėl poveikio priemonių taikymo, t.y. nutarimo dėl konkrečios atsakomybės rūšies, jos dydžio, kaltės ir pan. priėmimo. Tik šiame procese ir ginčijant jame priimtą nutarimą iš esmės turi būti vertinama paskleista informacija. Lietuvos radijo ir televizijos komisija pati ATPK proceso nustatyta tvarka nustato administracinio teisės pažeidimo faktą bei asmenį, kaltą pažeidimo padarymu ir traukia jį administracinę atsakomybę. Todėl tik toks Lietuvos radijo ir televizijos komisijos nutarimas, priimtas administracinio teisės pažeidimo byloje, yra apskundimo dėl nustatyto Įstatymo pažeidimo teismui objektas.

Be jokios abejonės, niekas negali atimti teisės kreiptis į teismą iš asmens (šiuo atveju transliuotojo), manančio, kad buvo pažeistos jo teisės ar teisėti interesai. Vis dėlto, nagrinėjant šią problemą, transliuotojų teisė kreiptis į teismą ir skusti žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimus kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių taikymo išlieka – o praktiškai realizuojama priimant skundus ir juos nagrinėjant iš esmės teismo procese. Tačiau, kaip parodė Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo suformuota praktika, tokia transliuotojų praktika yra visiškai nerezultatyvi.

Dėl aukščiau nurodytų priežasčių (jog, inspektoriaus sprendimas nelaikomas savarankišku administraciniu aktu, bei tai, kad toks sprendimas nedaro tiesioginio poveikio transliuotojų teisėms ir pareigoms) teismas sprendžia, jog transliuotojai neturi materialinio teisinio suinteresuotumo tokio pobūdžio bylose. Teismo pareiga – vykdyti teisingumą, apginti pažeistą ar ginčijamą teisę arba įstatymo saugomą interesą pagal suinteresuotų asmenų arba pagal subjektų, kuriems įstatymas suteikia teisę ginti kitų asmenų teises ar viešąjį interesą, kreipimąsi (ABTĮ 5, 6 straipsniai). Nenustačius, jog žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimais kreiptis į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atsakomybės priemonių taikymo pažeidžiamos transliuotojų teisės ar įstatymų saugomi interesai, transliuotojų skundai teismui dėl tokių inspektoriaus sprendimų panaikinimo yra pagrįstai atmetami.⁴⁴

Ši teismo suformuota praktika sudaro prielaidas išvengti dvigubo (žurnalistų etikos inspektoriaus ir Lietuvos radijo ir televizijos komisijos) sprendimų apskundimo, teismo proceso dubliavimo, dvigubų laiko ir žmogiškųjų išteklių sąnaudų. Be to, leidžia daryti logišką išvadą, jog *de jure* transliuotojai turi teisę kreiptis į teismą dėl minėto pobūdžio inspektoriaus sprendimų panaikinimo, tačiau *de facto* šios teisės realizavimas reiškia bereikalingą transliuotojų išlaidavimą advokatų teisinei pagalbai apmokėti.

⁴⁴ LVAT 2008 m. balandžio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁰²-617/2008, *UAB MTV Networks Baltic v. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba*;

LVAT 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶³-1493/2008, *UAB „Tele-3“ v. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba*;

LVAT 2009 m. vasario 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-438-194/2009, *UAB „Baltijos TV“ v. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba*.

6.4. VISUOMENĖS INFORMAVIMO ĮSTATYME NUMATYTŲ IŠIMČIŲ (NE)TAIKYMAS NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS SRITYJE

Prižiūrėdamas, kaip įgyvendinamos Įstatymo nuostatos, žurnalistų etikos inspektorius neretai susiduria su klaidingu viešosios informacijos rengėjų suvokimu apie atleidimo nuo atsakomybės taikymo sąlygas.

Viešosios informacijos rengėju manymu, santykiams, vertinamiems pagal Įstatyme įtvirtintą teisinį reglamentavimą, turėtų būti taikomos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos. Viešosios informacijos rengėjų įsitikinimu, tais atvejais, kai jie publikuoja anksčiau kitose visuomenės informavimo priemonėse skelbtą informaciją, darančią neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi, jie turėtų būti atleisti nuo atsakomybės, nes, pasak jų, sistemaiškai turėtų būti taikomos Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio 1 dalies 3 punkto ir 2 dalies nuostatos, jog už tokios informacijos paskelbimą atsako tas, kas pirmas paskleidė tokią informaciją. Toks viešosios informacijos rengėjų tvirtinimas yra visiškai nepagrįstas, nes iškreipia tikrąją Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio prasmę.

Pirmiausia pažymėtina, kad Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnis reglamentuoja viešosios informacijos rengėjo atleidimą nuo žalos atlyginimo tuo atveju, kai yra paskelbiama tikrovės neatitinkanti informacija. Be to, minėtasis straipsnis liečia tik atleidimą nuo civilinės atsakomybės, nes tai yra turtinė prievolė, apimanti neturtinės žalos kompensavimą pinigais. Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnis yra taikomas atleidžiant nuo neturtinės žalos atlyginimo asmenį, kuris paskleidė neatitinkančius tikrovės duomenis. Tuo tarpu žurnalistų etikos inspektorius nagrinėjamos problemos kontekste vertina situacijas, kai paskelbiama teisinga informacija, susijusi su nepilnamečio asmens duomenų paskelbimu, kurią Įstatymas besąlygiškai draudžia skelbti. Todėl akivaizdu, kad viešosios informacijos rengėjai klaidingai interpretuoja Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio taikymo pagrindus. Įstatymas yra specialusis ir būtent jis, o ne Visuomenės informavimo įstatymas, turi būti taikomas minėtais atvejais.

Viešosios informacijos rengėjo, pakartojusio anksčiau kitose visuomenės informavimo priemonėse publikuotą neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią informaciją, susijusią su asmens duomenų paskelbimu, atsakomybės nustatymui nėra reikšminga, kas pirmas išplatino tokią informaciją. Konkrečiu atveju svarbu tai, kad pakartodamas šią informaciją viešosios informacijos rengėjas papildomai pažeidžia Įstatymo reikalavimus.⁴⁵

⁴⁵ LVAT 2008-04-11 nutartis administracinėje byloje Nr. A-261-641/2008, UAB „Penki kontinentai“ v. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba.

7. NEPASIEKIAMOS ŽINIASKLAIDOS VERTYBĖS – OBJEKTYVUMAS IR SKAIDRUMAS

Vienas pagrindinių visuomenės informavimo principų nustato, kad viešoji informacija visuomenės informavimo priemonėse turi būti pateikiama *teisingai, tiksliai ir nešališkai* (Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalis). Šio principo pažeidimo nustatymas yra vienas didžiausių galimų žurnalistų etikos inspektoriaus priekaištų viešosios informacijos rengėjams.

Tačiau nereikia būti žurnalistų etikos inspektoriumi, norint išvelgti informacijos šališkumą, neobjektyvumą ar tendencingumą. Žiniasklaidos problematiką analizuojantys universitetų dėstytojai, mokslininkai jau seniai tvirtina, kad objektyvumas žurnalistikoje turi būti ir yra siekiamybė. Tačiau turime įvertinti ir tai, kiek žurnalistikos liko pačioje žiniasklaidoje⁴⁶. Kiek objektyvumo siekiama, parodo praktika. Klausantis radijo laidų, stebint televizijos programas, vartant laikraščius ar naršant internete matoma, kiek tos siekiamybės siekia konkretus leidėjas, savininkas ar žurnalistas. Ir net jei pastarasis yra laisvas ir nepriklausomas nuo savininko ar redaktoriaus, jo teksto ar laidos vis tiek nepavadinsi nešališka ir visiškai objektyvia. Juk net sakyti, kas objektyvu, yra subjektyvu. Nereikėtų pamiršti, kad bet kokia informacija jos rengimo metu dėl rengėjo pažiūrų, išsilavinimo, kitų asmeninių savybių ar pasaulėjautos, tampa subjektyvi. O jei tokia informacija veikiama dar ir kitų – išorinių – veiksnių bei interesų?

Anksčiau teiktose žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos ataskaitose buvo išsamiai analizuojamos problemos, kurios kyla dėl to, jog Lietuvoje nėra visuomenės informavimo priemonių registro, kuriame būtų pateikti aktualūs ir nuolat atnaujinami duomenys, apie tai, kas valdo visuomenės informavimo priemonę, kokie šių priemonių valdytojų komerciniai interesai ir ryšiai su kitomis bendrovėmis. Jei šie duomenys būtų išsamūs, nereikėtų kalbėti bent jau apie dalį priežasčių, sąlygojančių neobjektyvumą. Tačiau ir tuomet būtų galima įsitikinti, kad absoliučiai nepriklausomos žiniasklaidos negali būti. Kaip teigia R. Juozapavičius, toks akcijų ir interesų deklaravimas teparodo ledkalnio viršūnę.⁴⁷ Vis dėlto registro, apie kurį kalbama, kol kas nėra. Tuo tarpu apie informacijos patikimumą ir skaidrumą galima kalbėti tik išskleidus visuomenės informavimo priemonių užimamą viešosios erdvės dalį, įvardinus deklaruojamas vertybes ir visuomenės informavimo kryptis.

Dar 2005 m. žurnalistų etikos inspektorius, pristatydamas ataskaitą Lietuvos Respublikos Seime pabrėžė visuomenės informavimo priemonių registro sudarymo būtinybę. Tokius duomenis pateikti numato Visuomenės informavimo įstatymas. Tai atitinka visuomenės interesą bei lūkesčius. Duomenų surinkimas vyksta kasmet iki kovo 30 d., informacija viešai skelbiama „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“ iki gegužės 15 dienos. Nors Kultūros ministerijai pateikiamų duomenų daugėja, jų išsamumas nėra pakankamas.

Kultūros ministerija savo interneto tinklalapyje praneša, kad rinkdama duomenis ji naudojasi ir Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos sukauptu Nacionalinės bibliografijos duomenų banku (<http://www.libis.lt:8082>), kuriame įtraukti visi Lietuvoje leidžiami laikraščiai, žurnalai ir biuleteniai, bei leidėjai (<http://www.libis.lt:8088/leidėjai.html>).

Pažymėtina, kad 2008 m. Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje registruoti 971 leidiniai, turintys ISSN tarptautinė standarto žymenį. Tačiau ši informacija kaupiama pagal tos institucijos vidinę privalomą tvarką: lokali bibliotekos registracija patenka į tarptautinio tinklo registrą, nes tik gavus tarptautinio dokumento standarto numerį (ISSN, ISBN, ISMN) leidinius galima leisti ir platinti. Bibliotekos fondas yra tik vienas šaltinių, kuriame galima rasti tik dalį žiniasklaidos duomenų.

⁴⁶ J. Kučinskaitė. „Žurnalistikos televizijoje nebeliko“ („Veidas“, 2008-01-07).

⁴⁷ M. Jackevičius. „Tarp žiniasklaidos priemonių savininkų – ir politikai, ir diplomatai“, www.delfi.lt, 2008-05-22.

Pozityvu, kad, lyginant su 2007 m. (šiais metais duomenis apie vietinių, regioninių, nacionalinių laikraščių, žurnalų bei informacinės visuomenės informavimo priemonių dalyvius pateikė 145 viešosios informacijos rengėjai ir platintojai), 2008-aisiais Kultūros ministerijos tinklalapyje buvo paskelbti jau 468 visuomenės informavimo priemonių savininkų duomenys. Nors nuo 2007 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Kultūros ministro įsakymu patvirtintas Duomenų apie vietinių, regioninių ir nacionalinių laikraščių, žurnalų bei informacinės visuomenės informavimo priemonių dalyvius pateikimo bei šių duomenų paskelbimo tvarkos aprašas, tačiau seni įpročiai išliko. Vis dar trūksta didžiosios dalies informacijos apie žiniasklaidos priemonių tarpusavio ryšius, naujus savininkus (akcininkus), turtinius santykius ir (ar) jungtinę veiklą, siejamą su kitais viešosios informacijos rengėjais ir (ar) platintojais ir (ar) jų dalyviais. Duomenys pateikiami fragmentiškai ir chaotiškai. Neatspindėti didžiosios dalies internetinės žiniasklaidos interesai. Atsakinga institucija turi pakankamai galios svertų ir žmogiškųjų išteklių, kad informaciją užpildytų trūkstamais duomenimis ir įgyvendintų Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas. Tam tereikia tik politinės valios ir prioritetinių sprendimų.

Atsižvelgiant į tai belieka konstatuoti, kad noras nusišalinti žiniasklaidos verslo interesus vis dar yra didesnis lyginant su dešimtmetį siekiančiomis Kultūros ministerijos pastangomis. Šiuo atveju vėl norėtųsi atsižvelgti į 1996 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatymą, kuriame daugiau nei prieš dešimtmetį buvo nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai turi viešai skelbti apie savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, apie savo giminystės ryšius su valstybės institucijų pareigūnais. Tiesa, skirtumas tas, kad informacija apie viešosios informacijos rengėjų ekonominius ir finansinius ryšius turėjo būti skelbiama laikantis ne Kultūros ministerijos, bet Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nustatytos tvarkos reikalavimų.

Pažymėtina, kad žiniasklaidos rinkoje nuosavybės ir koncentracijos klausimai turi didesnę reikšmę nei įprasto verslo, orientuoto į paslaugų ar produktų rinką. Žiniasklaida gali daryti įtaką, kontroliuoti, formuoti viešąją nuomonę, tai visada susiję su pliuralizmu, demokratija, identitetu.

Informacinių technologijų plėtra atnešė ne tik galimybes, bet ir naujus iššūkius. Visuomenės informavimo būdai persipynė, atskiros žiniasklaidos rūšys papildė viena kitą, leido tą patį turinį perduoti keliais kanalais. Dar prieš keletą metų visuomenės informavimą buvo galima analizuoti pagal atskiras rūšis. Dabar tai padaryti sunku. Žiniasklaidos situacija Lietuvoje pasikeitė iš esmės, kadangi stambieji visuomenės informavimo priemonių savininkai ir leidėjai valdo nebe vieną, bet kelias visuomenės informavimo priemones, yra kitų žiniasklaidos dukterinių įmonių dalininkai ar savininkai. Todėl rasti ir įvertinti sąsajas tarp atskirų viešosios informacijos priemonių ir jų savininkų tampa sudėtinga.

Nacionalinei žiniasklaidai tapus globalios žiniasklaidos dalimi, kitų valstybių žiniasklaidos koncernai tampa lietuviškosios savininkais ar dalininkais. Nors žiniasklaida teigia esanti laisva ir nepriklausoma, turinio koncentracija stambių savininkų rankose sudaro tam tikras grėsmes pačiai žiniasklaidos misijai. Informacijos žinia lengvai gali transformuotis, tapti instrukcija, nuoroda ar manipuliacija, galinti pakreipti ir politines žiniasklaidos nuostatas. Nereikėtų pamiršti, kad vadinamoji „ketvirtoji valdžia“ pretenduoja į realią valdžią.

Žurnalas „Valstybė“ (2009 m. vasaris, Nr. 2/22) paskelbė visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Vilmorus“ apklausos duomenis, kuriuose rikiuojasi įtakingiausias Lietuvoje žiniasklaidos, verslo, ir politikos jėgos. Tarp šių subjektų antroje pozicijoje yra „Lietuvos ryto“ grupė (13,5 proc.). Didžiausią skaitytojų auditoriją turintis interneto portalas www.delfi.lt – tik 13-oje vietoje (1,8 proc.). Į įtakingiausių žiniasklaidos grupių sąrašą įtrauktos 9 viešosios informacijos priemonės:

1. UAB „Lietuvos ryto“ grupė – 41,5 proc.

(dienraštis „Lietuvos rytas“, „Lietuvos ryto“ TV, interneto dienraštis www.lrytas.lt, UAB „Media Team“, UAB „Ekstra žinios“, UAB „15 min“, UAB „Penktas kanalas“ akcijos, žurnalų

„Ekstra“, UAB „Ekstra sveikata“ akcijos, žurnalai „TV antena“, „Krepšinis“, „Stilius“, „Ekstra mergina“ (buvusi „Ekstra panelė“), „Pana“, „Mes“, „MM“, leidybos paslaugos).

2. VŠĮ/NPO „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“ (LRT) – 21,2 proc.

(LTV 1, LTV 2)

3. MTG Broadcasting AB (švedų kapitalas) TV3 ir TV6 televizijos – 10 proc.

4. UAB „MG Baltic žiniasklaidos grupė – 8,5 proc.

(Amber Trust S.C.A.; LNK, TV1, „Info TV“, interneto dienraštis www.alfa.lt, žurnalai „Žmonės“, www.zmones24.lt, „Laima“, „Ji“, „Edita“, „Top Girl“, „TV gidas“, „TV Arena“, „Privatu“, „Laimos stilius“, „Būrėja“, „Geri patarimai“, „Netradicinė medicina“, „Pataria Edita“, „Siūlo geri patarimai“, www.redakcija.lt, žurnalai „STUFF“, „Computer Active“, „Spider Man“, „X-MAN“, „Istorijos“, „Nuo... iki“, „Viltys ir likimai“, „Oho“, „A-ZET“, „Tik vyrams“, „FHM“, „Žvejys ir žuvis“, „PC klubas“ ir kt. Koncerno stipriausios žiniasklaidos grandys – televizija ir žurnalų leidyba. 2007 m. UAB „MG Baltic Investment“ įsigijo 50 proc. + 1 UAB „UPG Baltic“ akcijų. UAB „UPG Baltic“ leidžia apie 30 žurnalų).

5. UAB „Respublikos“ leidinių grupė – 6,8 proc.

(„Respublikos“ leidinių grupė išlieka didžiausiu šalies leidėju: dienraštis „Respublika“, www.respublika.lt, dienraštis „Vakaro žinios“, „Vakarų Ekspresas“, www.ve.lt, „Respublika“ rusų k., „Šiaulių kraštas“, „Žemaitis“, „Kelmės kraštas“, „Mūsų kraštas“, „Pakruojo kraštas“, „Biržiečių žodis“, „Sidabrė“, naujienų agentūra ELTA (40 proc.), leidybos paslaugos ir kt. UAB „Respublikos“ leidinių“ užregistruoti laikraščių pavadinimai „Vilniaus kraštas“, „Utenos kraštas“, „Marijampolės kraštas“, „Panevėžio kraštas“, „Klaipėdos kraštas“, „Alytaus kraštas“ ir „Kauno kraštas“).

6. „Ekspress Group“ (suomių kapitalas) interneto dienraštis www.delfi.lt – 6,4 proc.

(„Ekspress Group“ – lyderis Baltijos šalyse. „Delfi“ valdo 7 interneto portalus: Latvijoje ir Estijoje portalus latvių, estų ir rusų kalbomis, tris portalus Lietuvoje – www.delfi.lt, www.delfi.ru ir www.centras.lt ir naujienų portalą Ukrainoje. Nuo 2004 metų Estijos žiniasklaidos įmonės „Ekspress Group“ Lietuvoje valdo UAB „Ekspress leidyba“. Čia leidžiama 19 leidinių. Nuo 2006 metų „Ekspress leidyba“ leidžia ir knygas. Žurnalai – „50 panoramų“, „Aha“, „Justė“, „Klubas“, „Luka“, „Mano namai“, www.manonamai.lt, „Moteris“, www.moteris.lt, „Naminukas“, „Naminukas plius“, „Pagunda“, „Pagunda 5 min“, „Pagunda plius“, „Panelė“, www.panele.lt, „Penki“, „Perlas“, „Sudoku“, „Super bumai“, „Sveika“, „Tavo vaikas“, www.tavovaikas.lt, „Antra pusė“, „Žvaigždės“).

7. UAB „Achemos“ žiniasklaidos grupė – 4,1 proc.

(žiniasklaidos bendrovės valdo holdingas „BaltoMedia“: „Lietuvos žinios“, www.lzinios.lt, „Baltijos TV“, „TV Polonia“, „Tango reklama“, „Naujienų redakcija“, „Radiocentras“, „Muzikos topai“ (ZIP FM), „Rimtas radijas“, „Ruskoje Radio Baltija“, numatomas „BTV pramoginis“ kanalas).

8. UAB „Hermis Capital“ žiniasklaidos grupė – 0,9 proc.

(laikraštis „Kauno diena“, www.kaunodiena.lt, laikraštis „Klaipėda“, www.kl.lt, laikraštis „Vilniaus diena“, www.vilniausdiena.lt, žurnalas „TV diena“, žurnalas „The Economist. Pasaulis 2008 metais“, www.economist.lt. UAB „Diena Media News“ priklauso ir dalis UAB „Šiaulių kraštas“, leidžiančios laikraštį „Šiaulių kraštas“, akcijų). Lietuvos bendrovės „Diena Media“ valdyboje Latvijos akcinės bendrovės „Diena“ valdybos pirmininkas „Diena“ yra didžiausia žiniasklaidos grupė Latvijoje ir priklauso tarptautiniam žiniasklaidos koncernui „The Bonnier Group“).

9. UAB „Verslo žinios“, interneto dienraštis www.vz.lt ir kt. – 0,6 proc.

(Švedų įmonė „BonierMedia“, „Verslo žinios“, „Verslo klasė“, www.vz.lt).

2008 m. spalį koncerno „Schibsted“ akcininkai nutraukė skandalingojo dienraščio „L.T.“ leidybą. JAV ir Lietuvos kapitalo įmonė „ALRO Media“ įsigijo „Panevėžio balsą“, „Kupiškio

žinias“, „Pasvalio balsą“, „Verslo balsą“, „Tėvynę“. „Panevėžio rytas“ atsiskyrė nuo leidinių grupės „Lietuvos rytas“.

Nuomonių pliuralizmas žiniasklaidoje gali būti įgyvendinamas tik nuosekliai stebint ir reglamentuojant viešosios informacijos priemonių nuosavybės ir koncentracijos procesus. Daugelyje vakarų Europos valstybių egzistuoja įstatymai, ribojantys žiniasklaidos koncentraciją. Konstatuojama, kad rinka yra stipriai koncentruota, kai viena kompanija užima 30-35 proc. rinkos, dvi arba trys kompanijos – 50 proc. ar daugiau, keturios arba penkios kompanijos – 60 proc. ir daugiau rinkos. Pagal nacionalinės teisės aktus dominuojanti padėtis yra tuomet, kai ūkio subjektas užima daugiau kaip 40 proc. rinkos, o dominuojančią padėtį rinkoje, taip pat ir visuomenės informavimo srityje, nustato Konkurencijos taryba.

Koncentracijos keliamus pavojus gerai iliustruoja spaudos platinimo galias sukongravusi spaudos platinimo bendrovė „Rautakirja“.⁴⁸ Konkurencijos tarnyba šiai suomių valdomai bendrovei leido įsigyti 100 proc. UAB „Impress Teva“ akcijų, tuo patvirtindama išskirtines spaudos platinimo teises. Tik dabar jau privati bendrovė renkasi sau palankią veiklos ir plėtros strategiją – apeinamas ne tokių pelningų leidinių platinimas, išstumiamai nenaudingi rinkos dalyviai. Valstybė, sudariusi išskirtines sąlygas vienai bendrovei, ieško galimybių, kaip paremti kitų, tarp jų ir kultūrinių leidinių, platinimą.

Europos Parlamento patvirtintoje ataskaitoje (2008-09-25) nerimaujama dėl žiniasklaidos nuosavybės koncentracijos. Kadangi privačios žiniasklaidos bendrovės vis labiau orientuojasi į pelną, gali kilti pavojus jos turinio įvairovei ir kokybei, taip pat nuomonių gausai. Diskusijose pabrėžiama ES ir valstybių narių valdžios institucijų svarba užtikrinant žurnalistų ir redaktorių savarankiškumą, siūloma parengti redaktorių chartijas, kurios užkirstų kelią savininkų, akcininkų ar kitų suinteresuotųjų šalių kišimuisi į naujienų turinį. „Žiniasklaidos nuosavybės koncentracija siekia tokius lygius, kad laisvosios rinkos jėgos nebeužtikrina žiniasklaidos pliuralizmo, ypač naujosiose valstybėse narėse“, – pažymi EP pranešėja šiuo klausimu Marianne Mikko (Socialistų frakcija, Estija). Anot EP narių, nors ES neturi jokių svarbių teisinių svertų žiniasklaidos koncentracijai reguliuoti, ji vis vien turi atlikti aktyvų vaidmenį užtikrindama žiniasklaidos pliuralizmą. Raginama siekti didesnio skaidrumo, skelbti visų žiniasklaidos leidinių savininkus. Šios nuomonės oponentų teigimu, įvedus ypač griežtus reikalavimus dėl žiniasklaidos nuosavybės kiltų pavojus Europos bendrovių konkurencingumui pasaulyje ir galėtų padidėti ne Europos žiniasklaidos grupių įtaka.

Kalbant apie objektyvumo stoką ne paskutinėje vietoje lieka politikų interesai. Nebūtinai ir politikų išvalgos, jog politika ir žiniasklaida yra suaugusios. Suauga ne savaime, bet tuomet, kai abi suinteresuotos pusės turi naudos: savininkai, leidėjai, žurnalistai gauna pinigų (dažnai valstybės), o partijos, politikai, valdžios institucijos – tokią informaciją, kokią norėtų matyti.

„Pagrindinis politikų bendravimo su visuomene būdas – žiniasklaida. Politikai suinteresuoti, kad ji kuo palankiau nušviestų jų idėjas. Todėl negalima paneigti, kad kai kurie politikai, norėdami pasiekti šį tikslą, naudoja ir nelegalias priemones. Taip atsiranda abipusis ryšys“, – 2008 m. liepą

⁴⁸ Suomijos kompanija „Rautakirja Oy“ yra pagrindinis spaudos distribucijos valdytojas Lietuvos rinkoje, veiklą vykdančias per savo dukterines įmones UAB „Lietuvos spaudos“ Vilniaus agentūrą ir UAB „Impress Teva“. Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba, siekdama užtikrinti, kad rinkos lyderiai nepiktinaudžiautų savo stipria pozicija rinkoje, šioms įmonėms iškelė tam tikras veiklos sąlygas. Konkurencijos taryba kompanijai „Rautakirja Oy“ skyrė 70 tūkst. litų baudą už kai kurių techninių ir formalių prisiimtų įsipareigojimų neįvykdymą. „Rautakirja Oy“ (Sanoma Trade) plėtoja mažmeninės prekybos verslą septyniose šalyse. „Rautakirjos“ grupė priklauso SanomaWSOY grupei, didžiausiam Šiaurės Europos žiniasklaidos koncernui, kuris veikia 20-yje Europos šalių. Grupės veikla apima tokias verslo sritis, kaip didmeninis spaudos platinimas, kioskų valdymas, knygynai, kino teatrai bei sporto ir pramogų arenos. „Rautakirja“ veikia Suomijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Rusijoje, Rumunijoje, Vokietijoje. SanomaWSOY, be „Rautakirjos“ grupės, priklauso kompanijos, kurios užsiima laikraščių leidyba, žurnalų leidyba ir platinimu, elektronine žiniasklaida, mokomosios ir bendrosios literatūros leidyba.

konferencijoje kalbėjo Seimo Antikorupcijos komisijos pirmininkas Rimantas Dagys, paklaustas, kiek patys politikai kalti dėl korupcijos žiniasklaidoje.

Abipusis ryšys ypač pastebimas artėjant rinkimams. Prieš juos smarkiai pabrangsta ir politinė reklama.⁴⁹ Spaudoje, ypač moterims skirtuose žurnaluose, gausu laimingų politikų šeimų nuotraukų, interviu, straipsnių. Šie veidai šmėžuoja ir televizijos laidose. Ir tai esą ne reklama.

Šių metų kovo pradžioje BBC interneto svetainėje Lietuvos žiniasklaida buvo pavadinta laisva, tik Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija įvardijamas kaip patiriantis politikų spaudimą.⁵⁰ LRT vadovas Audrius Siaurusevičius šį teiginį pakomentavo taip: „Pagrindinė problema, kad kol kas nėra užtikrintas nepriklausomas nacionalinio transliuotojo finansavimas. Mes priklausomi nuo biudžeto – pinigų, kuriuos politikai gali padidinti arba sumažinti. Demokratiname pasaulyje aišku, kad per tai jie gali daryti įtaką“. A. Siaurusevičius patvirtino patiriantis politikų spaudimą, apie tai yra kalbėję ir jo pirmtakai – Valentinas Milaknis ir Kęstutis Petrauskis.

Informacijos modeliavimas – dar viena neobjektyvumo priežastis. Įtakingos grupės ir jas atstovaujantys asmenys, pateikdami selektyviai atrinktas žinias, teigdami išankstines nuostatas, atspindi oligarchų ar pavienių asmenų interesus, galinčius daryti įtaką valdžios sprendimams ar pačioms valdymo struktūroms, pageidauja ir įvaizdžio darytojų paslaugų.

Pastebima viešųjų ryšių kompanijų įtaka. Viešųjų ryšių ir reklamos specialistai dažnai reiškiasi ir kaip žurnalistai, ir kaip manipulatoriai, vienpusės žinias išskirdami, o kitas, nepalankias, nutylėdami ar apeidami. Vis dažniau išsitrina ribos tarp reklaminio pranešimo ir informacijos. Didėja reklamos ir užsakomųjų straipsnių apimtys, atitinkamai ir finansinės galios įtaka.

Ypač žanrų mišrainę pamėgo politikai, panorę skleisti asmeninę komunikaciją prisidengiant institucijomis ir įvairiais, tarp jų ir ES lėšomis finansuojamais projektais. Lietuvoje tai vis labiau plintantis reiškinys. Žinių agentūra BNS (2009-02-06) paskelbė su žurnalistinės etikos normomis prasilenkiantį laikraščio „Respublika“ savininko ir redaktoriaus V. Tomkaus pagyrimus Seimo Pirmininkui A. Valinskui po to, kai šis už savo pareiškimo išspausdinimą sumokėjo 28 tūkst. litų. Tokia suma atiteko bendrovei „Respublikos“ leidiniai“ už skelbimą, pasirodžiusį dienraščiuose „Respublika“, „Vakaro žinios“, „Šiaulių kraštas“, „Vakarų ekspresas“, „Respublikoje“ rusų kalba. Keistai suskambo ir opozicijos lyderio socialdemokratų partijos vadovo G. Kirkilo replika, esą „Tai yra grynai propagandinė ir partinė informacija ir tai Seimo Pirmininkui visiškai nedera. Aš manau, etikos ir procedūrų komisija turi svarstyti, ar nebuvo supainioti vieši ir privatus interesai. Seimo Pirmininkas yra institucijos vadovas, už valstybės pinigus jis gali skelbti informaciją, atitinkančią viso Seimo interesus, o ne jo asmeninius arba jo partijos“. Tačiau prisiminti reikėtų ir nesena paties buvusio premjero reklaminę akciją dienraštyje „Lietuvos rytas“, kai buvo skelbiamos serijinės publikacijų tezės, skirtos įvairioms socialinėms grupėms, kai buvo peršama informacija apie Vyriausybės nuveiktus darbus. Solidžias investicijas gavo ir kiti stambiausi privačių leidinių savininkai, užsakomajai informacijai skiriant valstybės lėšas. Niekas visuomenės neinformavo, kiek tokių lėšų buvo panaudota. Seimo etikos sargų akiratyje atsidūrė ir kiti aukšti valstybės pareigūnai, nematę reikalo atsiskaityti už institucijos panaudotas lėšas, neigę viešųjų ir privačių interesų susikirtimą.

Dabartinis tokio elgesio dviprasmybės įteisinimas ir galimas piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi tik pratęsia teisinio nihilizmo plitimą visose valstybės gyvavimo srityse. Neaiški lieka tokios situacijos reglamentavimo tvarka bei tokių lėšų apskaitos mechanizmas ir atsakomybė. Praeitais kadencijos Vyriausybė atmetė įstatymo pataisą, draudžiančią ministrams valstybės biudžeto lėšomis informuoti visuomenę apie savo gerus darbus. Pataisoje siūlyta numatyti, kad apie svarbius sprendimus informuotų ministerijos sekretorius.

⁴⁹ „Politinė reklama smarkiai pabrangsta prieš rinkimus“, www.balsas.lt, 2008-09-08 (pirminis informacijos šaltinis BNS).

⁵⁰ M. Jackevičius. „BBC: Lietuvos žiniasklaida laisva, tik LRT patiria politikų spaudimą“, www.delfi.lt, 2009-03-03.

Dar keisčiau, kai keturios rinkiminėje kampanijoje dalyvavusios partijos žinių agentūrai ELTA už pranešimą mokėjo po 2000 litų, kai galėjo skelbti jų šimtus nieko už juos nemokėdamos. Apie tai savo tinklaraštyje, straipsnyje „Politinė reklama ir naujienų agentūra: ar tikrai suderinama?“, kalba A. Račas: „Tai iš esmės prieštarauja naujienų agentūrų darbo principams ir pačiai koncepcijai pranešti tik faktus arba reikšmingas ir įtakos visuomeniniams ir verslo procesams turinčias nuomones“. Kitas šio žurnalisto pastebėjimas paskelbtas straipsnyje „Valstiečių laikraštis“: daugiau negu prostitucija“. Minimas atvejis, kai visas laikraštis pradeda dirbti kaip reklamos agentūra ir atvirai siūlo pirkti užsakomuosius straipsnius, pateikia paslaugų prezentaciją su tokiu tekstu: „Valstiečių laikraštis“ ne tik iškelia problemas, bet ir padeda jas spręsti!“ Galbūt problema ne tik vieša laikraščio reklama, bet ir pats reiškiny, pasėjantis abejones, kokiais principais dirba ir kitos visuomenės informavimo priemonės?

Užsakomosios informacijos ženklinių straipsnių laikraščiuose ir žurnaluose ne vienas ir ne du. O ir paslaugos pobūdis nedviprasmiškai aiškus: „Kauno diena“ siūlosi tapti „Jūsų atstovais spaudai“.⁵¹ „PR puslapius“ turi ir žurnalas „Veidas“.

Antra vertus, galima pažvelgti ir į kitą pusę: žiniasklaida – normali verslo sritis ir visiems aktualu išgyventi, ypač kai finansinė krizė koreguoja žiniasklaidos verslo aplinką. Žiniasklaida suinteresuota išsaugoti savo auditoriją, o esant galimybei ją išplėsti. Problemų kyla, kai objektyvią informaciją keičia rinkodaros produktai bei santykiai, modeliuojamos žinios. Bėda, kai laikraštis tampa instrukcijų laikraščiu. Dar nesusipažinus su turinio tekstu, antraštėje, o vėliau ir pačiame tekste, pateikiama išankstinė suformuotos nuomonės nuoroda, kaip taisyklė, dažniausiai neigiamą.

Mažėja pozityvių reiškinių pastebėjimų, teigiamų akcentų, sudarančių galimybes didžiuoti savąją tapatybę ir valstybę. Tačiau aktyvėja pati žiniasklaidos bendruomenė. Dar prieš pusantų metų buvo vengiama įvardinti žurnalistikos ydas, didžiausią įtaką turinčius žiniasklaidos priemonių savininkus, išdrįsę tai daryti pavieniai asmenys susilaukdavo juodinimo ir žeminančių komentarų. Tokio tipo „meistrystę“ demonstruoja vienas iš „Respublikos“ laikraščio savininkų, taikiniu pasirinkęs filosofą A. Donskį ir padauginęs savo mintis internetiniame tinklalapyje www.balsas.lt. Į tokią žurnalisto saviraišką sureagavo ir žurnalistų savitvarkos institucijos.⁵²

Pilietiška visuomenė prasideda nuo pilietiška aktyvių žmonių. Gali būti, kad pati žiniasklaida jau yra pribrendusi pokyčiams. Kalbėdama apie skaidrumą, tokius pačius kriterijus ji turi taikyti ir sau. Pradėta vieša diskusija aktualiais žiniasklaidos klausimais rodo, kad žiniasklaida nėra ir niekada nebuvo vienalytė. Ji visokia, kaip ir mūsų visuomenė. Kitas klausimas, ar matomi ir suvokiami jos raiškos skirtumai? Kokios jos rūšys šiandien dominuoja ir koks ryšis su kitomis medijomis? Kokie nacionalinės žiniasklaidos ypatumai ir kaip ji atrodo globalios žiniasklaidos fone?

Gebėjimas atvirai pažvelgti į dabarties žurnalistikos padėtį pačių žiniasklaidos atstovų akimis teikia vilčių, kad ir pati visuomenė galės atsakyti, kokios žiniasklaidos jai reikia ir ką daryti, kad vienos nuomonės saviraiška neįsibrautų į asmeninius žmonių gyvenimus?⁵³

Kiti svarbūs veiksniai, lemiantys objektyvumo stoką – daugiau ekonominiai.

Geros iniciatyvos ir idealizmas ekonomikos dėsnių veikiami virsta pragmatizmu ir pasipelnymu. Žiniasklaidos bulvarėjimas, skandalai ir vulgarybės – pelno šaltinis, kuris tebetrykšta ir šiandien. Susidaro įspūdis, kad be tokios „informacijos“ parduoti žinias visuomenei neįmanoma. Todėl rimtesnei spaudai sudėtinga konkuruoti. Todėl visuomenės informavimo priemonių turinys irgi visoks – šiek tiek rimtas, šiek tiek bulvarinis. Net žinia apie įvykį ar faktą šiandien turi būti

⁵¹ „Spauda – spaudos atstovė“, www.alfa.lt, 2008-12-09.

⁵² „V. Tomkus daro gėdą Lietuvos žurnalistikai, A. Valinsko sandorį su „Respublika“ tirs Etikos komisija“, www.bernardinai.lt, 2009-02-06.

⁵³ žr. A. Navicko, D. Radzevičiaus, A. Belicko, V. Žukienės, L. Jakimavičiaus, E. Žiobienės, M. Nastaravičiaus ir kt. nuomones rubrikoje „Apie „ketvirtąją valdžią“ Lietuvoje“, www.bernardinai.lt.

K. Girmius. „Žiniasklaidos arogancija – taip pat problema“, www.bernardinai.lt, 2009-01-21; Č. Iškauskas. „Kokia žiniasklaida išgelbės tautą?“, www.iskauskas.lt, 2009-02-02.

pateikta skandalingai. Ypač stipriai žiniasklaidos rinką minėti ekonomikos dėsniai veikia krizės sąlygomis.

Tenka pripažinti, kad informacijos objektyvumas be valstybės paramos gali virsti šališkumu. Tačiau šios paramos nereikėtų suvokti tiesiogiai. Mat tiesiogiai įgyvendinta valstybės parama veda prie kito kraštutinumo – užsakomosios informacijos ir brangiai už ją visuomenės sumokamos kainos.

7.1. UŽSAKOMOJI INFORMACIJA IR JOS KAINA

Vertėtų pabrėžti, kad žodžio „užsakytas (-a)“ sutrumpinimas „užs.“ atsirado spontaniškai. Joks teisės aktas iki šiol neapibrėžia, kas yra užsakomoji informacija ir nenurodo, kad tokia informacija turi būti žymima naudojant minėtą sutrumpinimą. Žodžių junginys „užsakomasis straipsnis ar laida“ buvo naudojamas tik tame Visuomenės informavimo įstatymo straipsnyje, kuriame buvo aptariamoms viešosios informacijos rengėjo atsakomybę šalinančios aplinkybės, kai paskleidžiama tikrovės neatitinkanti, asmens garbę ir orumą žeminanti informacija. Todėl vertinant užsakomosios informacijos pobūdį svarbu išskirti keletą jos požymių: 1) atlygintinumas; 2) poveikis auditorijai; 3) skelbiamo turinio nepriklausomumas.

Šiuo metu galiojančiame Visuomenės informavimo įstatyme numatyta, kad reklama taip pat laikomi straipsnis, laida, parengti ir (ar) paskelbti ne viešosios informacijos rengėjo, kuris už užmokestį ar kitokį atlygį skleidžia šią informaciją, užsakymu. Todėl užsakomieji straipsniai arba užsakomoji informacija dažnai vadinami reklamais arba tiesiog reklama.

Vis dėlto užsakomoji informacija negali būti visiškai tapatinama su reklama dėl kelių priežasčių. Pirmiausia dėl objekto. „Reklama – tai už užmokestį ar kitokį atlygį įvairia forma ir bet kokiomis priemonėmis reklamos užsakovo interesais skleidžiama informacija apie asmens ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą, skatinanti įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įskaitant nekilnojamojo turto įsigijimą, turtinių teisių ir įsipareigojimų perėmimą“ (Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 46 dalis). Tuo tarpu užsakomosios informacijos objektas ne vien ūkinė, komercinė, finansinė ar profesinė veikla, prekės, paslaugos ar nekilnojamoji turtas, bet daug platesnis. Dažniausiai – asmens įvaizdis, elgesys (laikysena), požiūris ar vertinimas.

Antra, dėl objekto vertinimo pobūdžio. Užsakomojoje informacijoje gali būti ne vien teigiamas objekto vertinimas, bet taip pat ir neigiamas. Tuo tarpu reklamos apibrėžimas siejamas tik su teigiamu poveikiu auditorijai, t.y. skatinimu vartoti, pirkti ar įsigyti. Pastaruoju metu itin populiaru „užsakomųjų straipsnių“ pavidalu pateikti informaciją, galinčią visuomenės akyse sumenkinti, paniekinti kitą asmenį – paprastai šios informacijos užsakovo varžovą ar priešininką.

Trečia, dėl informacinio pranešimo pobūdžio. Kaip matyti iš praktikos, užsakomoji informacija dėl savo turinio dažnai pretenduoja į žurnalistinį kūrinį (savotišką žurnalistinį tyrimą, interviu ar kitą žanrą), o visiškai juo pavirsta tada, kai yra nepažymima. Reklama paprastai tuo nepasižymi.

Kita vertus, jei užsakomąją informaciją laikytume reklama, peršasi atitinkamos išvados, jog nepažymėta užsakomoji informacija yra paslėpta (draudžiama) reklama, už kurią Reklamos įstatyme yra numatytos baudos. Tačiau tais atvejais, kai tikėtina, jog reklamos vartotojai gali neatpažinti skleidžiamos reklamos dėl jos pateikimo formos, tokia informacija turi būti pažymėta žodžiu „Reklama“, o prie tokio straipsnio neturi būti laikraščio žurnalisto pavardės, nes reklama turi būti aiškiai atskirta nuo žurnalistų kūrinių (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 30 straipsnis).

Užsakomoji informacija nėra ir negali būti draudžiama, jei ja nepažeidžiami įstatymų nustatyti reikalavimai, keliami viešosios informacijos turiniui. Tačiau informacija parengta ir (ar) paskelbta ne viešosios informacijos rengėjo, kuris už užmokestį ar kitokį atlygį skleidžia šią informaciją, užsakymu, privalo būti: 1) pažymėta; 2) atskirta nuo kitos viešosios informacijos; 3) nurodytas jos užsakovas (Visuomenės informavimo įstatymo 39 straipsnio 12 dalis).

Iki 2006-09-01 Visuomenės informavimo įstatymas tiesiogiai neįpareigojo nurodyti informacijos apie užsakovą. Tačiau ši nuostata perimta iš politinės reklamos žymėjimo reikalavimų. Kaip jau minėta, nepažymėta užsakomoji informacija vertintina kaip paslėpta reklama, todėl yra draudžiama. O jei užsakomojoje informacijoje nėra įgyvendinamas bent vienas iš aukščiau aptartų reikalavimų, laikytina, kad užsakomoji informacija buvo pažymėta netinkamai, t.y. pažeidžiant įstatymo reikalavimus. Tiesa, jokios atsakomybės, išskyrus etinę, šiuo klausimu įstatymai nenumato.

Analizuojant užsakomosios informacijos fenomeną žiniasklaidoje, vienas svarbesnių aspektų yra jos kaina – tiek tiesioginiu, tiek ir netiesioginiu požiūriu.

Gana ilgai buvo nekreipiama dėmesio, nesusimąstoma, kokie pinigų srautai plūsta į kišenes tų, kurie nepaprastai akylūs kitų pilnėjančioms kišenėms, o savąsias, pilnėjančias iš skaidrios ir nekorumpuotos žiniasklaidos laiko tabu – juk jie net nėra viešieji asmenys. Kišenės pilnėjo taurių žiniasklaidos idealų sąskaita. Be to, mes visą laiką gyvenome – tiesą sakant, ir tebegyvename – vykstant vienoms ar kitoms rinkimų kampanijoms, todėl už pinigus nuolat manipuluojama ne vien žiniomis, bet ir žmonių sąmone. Aišku, tokių manipuliacijų, žmonių laikymo kvailesniais už save neįmanoma kaip nors pažymėti. Vis dėlto tai nereiškia, kad šių reiškinų nereikia analizuoti ir vertinti.

Šiuo metu tikima tik dalimi žiniasklaidos, žmonės vis labiau atsirenka, ką skaityti ir žiūrėti, juos vis sunkiau įtikinti selektyvia, apgenėta vienu ar kitų grupių naudai informacija. Neskaidrumas, neobjektyvumas smogia bumerangu, todėl pasitikėjimas žiniasklaida gerokai susvyravęs. Tikima atskiromis principingomis asmenybėmis – jų nepaperkamumu, drąsa, operatyvia reakcija į opiausius reiškinius ar įvykius. Netikima arogancija įsivaizduojant save aukščiau, skaitytoją, žiūrovą vedžiodant už nosies, netikima išankstinėmis schemomis siekiant ką nors diskredituoti ar pažeminti. Abejojama moralumu kritikuoti ir nuvainikuoti, kai kritikos ir nuvainikavimo objektas turi galimybę nusipirkti transliacijų laiką ar spaudos plotą. Kartais net tame pačiame leidinyje ar televizijoje.

Mes esame keisto prieštaravimo liudininkai. Žiniasklaida aistringai kritikuoja visų lygių valdžią, jos institucijas. Tačiau čia pat, eteryje ir spaudos puslapiuose, skelbiama, talpinama visų lygių valdžios institucijų parengta ir apmokėta informacija. Dėl sutarčių, jų sąlygų kovojama dažnai negailestingomis priemonėmis. Institucijos, ypač provincijoje, dažnai būna įtraukiamos į konkurencinę visuomenės informavimo priemonių kovą. Vyksta kova dėl valstybės pinigų. Kadangi šis draskymasis nepuošia pačių visuomenės informavimo priemonių – tai nutylima. Aukščiausiu lygiu viskas vyksta ramiau: ministerijos, kitos institucijos solidžiai skelbia ir solidžiai apmoka. Parengta informacija demoralizuoja ir tvirkina žiniasklaidą, atgraso žurnalistus nuo tiriamosios žurnalistikos, paverčia juos užkulisinių sandėrių dalyviais, geriausiu atveju – stebėtojais.

Tokią padėtį galima teisinti tuo, kad žiniasklaida neįsigilina į valstybės institucijų problematiką arba tai atlieka neprofesionaliai ir paviršutiniškai.

Kalbant apie užsakomąją informaciją, pirmiausia reikėtų pasakyti, kad ji kainuoja. Kainuoja ji ne tik privatiems asmenims, atskiroms bendrovėms, bet ir valstybės, savivaldybių, kitoms biudžetinėms institucijoms ir įstaigoms. Nors kalbėti vien apie pinigus nesinorėtų, juolab, kad tai – kone valstybės paslaptis, vis dėlto, kokią užsakomosios informacijos kainą sumoka valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos? Iš tiesų, informacijos pirkimo-pardavimo principai glūdi jau pačiuose įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose.

Pavyzdžiui, Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos (išskyrus mokslo ir mokymo įstaigas), bankai, politinės partijos negali būti viešosios informacijos rengėjais ir (ar) jų dalyviais, bet gali leisti neperiodinius informacinio pobūdžio leidinius, turėti informacinės visuomenės informavimo priemones, skirtas visuomenei informuoti apie savo veiklą, jeigu įstatymų nenustatyta kitaip. Tačiau to paties įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos turi informuoti visuomenę apie savo veiklą. Vadinasi, valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos negali neinformuoti apie savo veiklą, nes tai yra jų pareiga visuomenei.

Kaip nusipirkti radijo ar televizijos eterio laiką, pasakoma specialiuose „pirkimų“ teisės aktuose – Viešųjų pirkimų įstatymo 10 straipsnio 2 dalies 6 punkte ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 9 d. nutarimu „Dėl Radijo ir televizijos programų sukūrimo, jų parengimo transliuoti paslaugų, jau parengtų programų bei radijo ir televizijos laidų transliavimo eteryje laiko pirkimų tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtintame apraše.

Pasakoma ir tai, kaip apie savo veiklą turėtų informuoti ministras, tik jau Visuomenės informavimo apie ministro veiklą taisyklėse, patvirtintose (pakeistose) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 353.

Taigi, pirkti arba užsakyti informaciją yra leistina, todėl nedraudžiama. Vadinas, teisę egzistuoti turi ir užsakomoji informacija. Klausimas kitas – kaip informuoti ir apie kokią įstaigos veiklą? Kadangi šiuo klausimu įvairios taisyklės ir aprašai tyli, kalba labai konkretūs darbai – vienas jų ankstesniosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės informavimas apie savo ir, žinoma, ministro pirmininko veiklą „Lietuvos ryte“. Kainos, kurią sumokėjo Vyriausybė tokiai svarbiai informacijai, visuomenė nesužinojo, tačiau neabejotina, kad buvo sumokėta rinkos kaina. Galima pamanyti, kad dėl tokios informacijos užsakymo nenukentėjo ir viešosios informacijos rengėjo nepriklausomumas – „Lietuvos rytas“ įtakinga ir populiarė visuomenės informavimo priemonė. Galbūt dėl to Vyriausybė ir nusprendė joje (ir ne tik) atsiskaityti visuomenei už savo veiklą.

Nereikėtų pamiršti, kad be sutartinės kainos, kurią už informaciją sumoka jos užsakovas, yra ir netiesioginė kaina, kurios šalys neaptaria, bet kurią sumoka pati visuomenė. Kadangi niekas šios kainos apskaičiuoti negali, numanomas jos vidurkis gana didelis. Tai – neįkainojamos žiniasklaidos vertybės – nepriklausomumas ir objektyvumas. Šioje neegzistuojančioje informacijos pirkimo-pardavimo sutarties dalyje nepriklausomumas virsta savotišku „bendradarbiavimu“ (pvz. „Parengta bendradarbiaujant su <...> ministerija“, „Parengta kartu su <...> ministerija“), o objektyvumas – vieno, tiesa, oficialaus, šaltinio monopolija. Savo ruožtu valstybės institucijų ir įstaigų kritiką sutarties galiojimo laikotarpiu padengia „ramybės mokestis“.

Šiandien įprasta „užpirkti“ žiniasklaidą, įvairiais būdais ir priemonėmis papirkinėti atskirus žurnalistus. Be to, neretai kartu su laikraščio plotu ar transliuotojo eteriu perkami-parduodami ir kai kurie pagrindiniai visuomenės informavimo principai – viešąją informaciją skelbti tiksliai, teisingai ir nešališkai (Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalis), užtikrinti nuomonių įvairovę (Visuomenės informavimo įstatymo 16 straipsnio 1 dalis). Jei užsakovas pageidauja, galimas ir kitas užsakomosios informacijos sandorio objektas – žurnalisto teisės, apimančios teisę kritikuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų, taip pat pareigūnų veiklą (Visuomenės informavimo įstatymo 9 straipsnis), įskaitant redagavimo laisvę (Visuomenės informavimo įstatymo 7 straipsnis).

Lietuvos Respublikos Seimas, pritardamas Žurnalistų etikos inspektoriaus 2007 m. veiklos ataskaitai, viename iš nutarimo punktų pasiūlė inspektoriui siekiant apriboti valstybės ir savivaldybių biudžetinių įstaigų ir organizacijų užsakomosios (reklaminės) informacijos skleidimą visuomenės informavimo priemonėse, užtikrinti tokios informacijos skleidimo skaidrumą, pateikti pasiūlymus dėl Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų pakeitimo, nustatant valstybės ir savivaldybių biudžetinių įstaigų ir organizacijų užsakomosios (reklaminės) informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse, taip pat šios informacijos skleidimo deklaravimo sąlygas ir tvarką.

Šis pasiūlymas principinis ir jį bus stengiamasi įgyvendinti pasitelkiant kitų atitinkamų institucijų, atstovus. Tiesa, siekiant įgyvendinti aukščiau minėtą siūlymą, pirmiausia reikės apibrėžti, kas yra „užsakomoji informacija“ ir ją atriboti nuo reklamos. Pažymėtina, kad tai padaryti buvo bandoma dar 2004 m. Seimo sudarytoje darbo grupėje Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymo projektui parengti. Be to, Visuomenės informavimo įstatyme bus svarbu nustatyti ne tik bendruosius, bet ir specialiuosius valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų informavimo apie šių įstaigų (įskaitant ir jų pareigūnų) veiklą principus bei nuostatas. Tuo tarpu poįstatyminiuose teisės aktuose turėtų būti reglamentuota valstybės ir savivaldybių biudžetinių įstaigų ir organizacijų

užsakomosios (reklaminės) informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse tvarka, taip pat šios informacijos skleidimo deklaravimo sąlygos.

Pirmieji pozityvūs principai apčiuopiami jau minėtose Visuomenės informavimo apie ministro veiklą taisyklėse (toliau – Taisyklės), kurių projektas dar prieš metus buvo rengiamas Teisingumo ministerijos sudarytoje darbo grupėje. Taisyklių 3 punkte nustatyta, jog skelbiant informaciją apie ministro veiklą, pirmenybė turi būti teikiama toms priemonėms, kurioms nereikia valstybės biudžeto lėšų – pranešimams spaudai, spaudos konferencijoms, interviu, dalyvavimui radijo, televizijos laidose, informacijos pateikimui ministerijos interneto tinklalapyje ir panašiai.

Pažymėtina, kad Taisyklių 4.3 punktas draudžia informacijos apie ministro veiklą turinyje naudoti politinę reklamą, o 4.4 punktas – valstybės biudžeto lėšas, skirtas visuomenei informuoti apie ministro veiklą, naudoti ministro asmeniniam politiniam įvaizdžiui formuoti, nurodant asmeninius ministro laimėjimus ar ministerijos veiklos rezultatus pateikti vien tik kaip ministro nuopelną. Kitaip sakant, informuojant apie ministro veiklą, informacija turi būti skelbiama nuasmeninta forma. Būtų gerai, kad tokio turinio pranešime nešmėzuotų ir nepagrįstai didelės ministrų nuotraukos.

Tačiau atskirti, kur yra politiko (politinė) reklama, o kur užsakomoji informacija – nėra kam. Aišku tai, kad rinkimų agitacijos laikotarpiu (kai yra paskelbiami kandidatų sąrašai), bet kurio politiko, vadovaujančio valstybės ar savivaldybės institucijai ar įstaigai užsakomoji informacija beveik visais atvejais bus jo ar jo atstovaujamos politinės jėgos politinė reklama, jei šis politikas atsidurs minėtame kandidatų sąrašė. Tačiau ką daryti, kai politikai užsakomaisiais straipsniais „kraunasi kapitalą“ iki rinkimų agitacijos laikotarpio. Visa tai tarnauja jų įvaizdžiui ir ateities tikslams.

Kalbant apie ministerijų atskaitingumo principą visuomenei ir racionalų biudžeto lėšų, skirtų informuoti apie ministro veiklą, naudojimą svarbus ir kitas – Taisyklių 5 punkte deklaruojamas principas, kurio iki šiol nebuvo. Pagal jį kiekvienais metais, iki sausio 31 d., ministerijos interneto tinklalapio skyriuje „Naujienos“ turi būti paskelbta, kokias Lietuvos visuomenės informavimo priemonės praėjusiais kalendoriniais metais ministras naudojo informacijai pagal šių taisyklių 4 punktą skleisti ir kiek šiam tikslui buvo panaudota valstybės biudžeto lėšų.

Tačiau ir vėl kyla eilė klausimų. Kaip ministerijos laikysis šios įpareigojančios nuostatos ir kokia atsakomybė už jos nesilaikymą? Ar faktiškai išleistos lėšos, skirtos visuomenės informavimo veiklai, sutaps su deklaruojamomis, atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja galimybė visuomenės informavimo veiklai skirtas lėšas „paslėpti“ po kitomis ministerijų biudžeto eilutėmis? Kokios nuostatos galios kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms – ne ministerijoms ir joms pavaldžioms įstaigoms? Taip pat sunku tikėtis, kad į šiuos klausimus visuomenei atsakinės tos visuomenės informavimo priemonės, kurių nebus ministerijų „Naujienu“ sąrašuose.

Analizuojant užsakomosios informacijos fenomeną ekonominės krizės ir recesijos laikotarpiu būtų negarbinga nutylėti ir tą sutartinę užsakomosios informacijos kainą, kurią užsakovas – valstybės institucija ar įstaiga – sumoka viešosios informacijos rengėjui.

Kad duomenys apie užsakomajai informacijai skirtas biudžeto lėšas būtų tikslesni nei skelbiama viešojoje informacijoje ar žiniasklaidoje, dėl jų pateikimo žurnalistų etikos inspektorius 2009 m. pradžioje kreipėsi tiesiogiai į vykdomosios valdžios institucijas – ministerijas. Siekiant išanalizuoti esamą situaciją ministerijų buvo prašoma pateikti duomenis apie išlaidas visuomenės informavimui nurodant, kiek biudžeto lėšų ministerija ir jai pavaldžios įstaigos 2007-2008 m. skyrė užsakomajai informacijai (reklamai) visuomenės informavimo priemonėse (straipsniams arba laidoms apie ministerijos (ministro) ar jai pavaldžios įstaigos veiklą) ir kiek tokių lėšų buvo planuojama skirti 2009-aisiais metais.

Kaip rodo pateikti, tačiau ne vienodu išsamumu pasižymintys duomenys, 2007-2008 m. užsakomiesiems straipsniams ir laidoms apmokėti valstybės institucijos skyrė daugiau nei 2006 m. (žr. 2 lentelę, 62 psl.). Palyginimui galima pasakyti, kad tiek 2007 metais, tiek 2008 metais išlaidų

visuomenės informavimui suma verčiau galėjo papildyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo biudžetą, kuris Visuomenės informavimo įstatymo nustatyta tvarka naudojamas projektams kultūrinei žiniasklaidai ir regioninei spaudai remti.

2 lentelė

Ministerijos pavadinimas	2007 m.	2008 m.	2009 m. (planuojama)
	(tūkst. litų)		
Aplinkos ministerija	285,3	499,3	460,0
Finansų ministerija ¹	112,1	47,8	90,0
Krašto apsaugos ministerija	0	0	0
Kultūros ministerija ²	29,9	21,0	-
Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	duomenų nepateikė		
Susisiekimo ministerija	duomenų nepateikė		
Sveikatos apsaugos ministerija	193,0	300,0	500,0
Švietimo ir mokslo ministerija	252,0	186,0	200,0
Teisingumo ministerija ³	0	0	0
Užsienio reikalų ministerija	56,0	37,0	25,0
Ūkio ministerija	duomenų nepateikė		
Vidaus reikalų ministerija ⁴	156,0	77,3	42,0
Žemės ūkio ministerija ⁵	1464,3	1536,2	-
Iš viso:	2548,6	2704,6	1317
Iš viso (kartu su ministerijoms pavaldžiomis įstaigomis)		6932,1	1552

¹ Finansų ministerijai pavaldžios institucijos informacijos sklaidai visuomenės informavimo priemonėse 2007 m. panaudojo 184,9 tūkst. litų, 2008 m. – 777,4 tūkst. litų, 2009 m. planuoja 202 tūkst. litų.

² Kultūros ministerija ir 5-ios jai pavaldžios įstaigos, vykdančios viešąjį administravimą, 2007-2008 m. užsakomajai informacijai (reklamai) panaudojo 57,3 tūkst. litų.

³ Kai kurios Teisingumo ministerijai pavaldžios įstaigos užsakomajai informacijai (reklamai) 2007-2008 m. panaudojo 312,7 tūkst. litų.

⁴ Kai kurios įstaigos prie Vidaus reikalų ministerijos užsakomajai informacijai (reklamai) 2007-2008 m. skyrė 397,5 tūkst. litų (iš jų 336,2 tūkst. litų buvo skirta socialinei prevencinei reklamai apmokėti), 2009 m. planuoja skirti 33,0 tūkst. litų.

⁵ Pateikiama Žemės ūkio ministerijos ir jai pavaldžių institucijų informacijos sklaidai visuomenės informavimo priemonėse panaudotos biudžeto lėšos.

Atrodytų nieko keisto, kad reikia mokėti už užsakomąją informaciją – juk visame pasaulyje valdžia išleidžia daugybę pinigų viešajai nuomonei formuoti. Skirtumas tik tas, kad mūsų šalies institucijos ir įstaigos kol kas neskuba viešinti duomenų, kiek lėšų išleista užsakomajai informacijai, ir kokioms visuomenės informavimo priemonėms šios lėšos atiteko. Šiuo požiūriu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 353 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 16 d. nutarimo Nr. 908 „Dėl Visuomenės informavimo apie ministro veiklą taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ (Žin., 2008, Nr. 48-1780) patvirtintų Visuomenės informavimo apie ministro veiklą taisyklių (toliau – taisyklės) 5 punkto reikalavimas, pagal kurį kiekvienais metais, iki sausio 31 d., ministerijos interneto tinklalapio skyriuje „Naujienos“ turi būti paskelbta, kokiose Lietuvos visuomenės informavimo priemonėse praėjusiais kalendoriniais metais ministras skelbė informaciją pagal šių taisyklių 4 punktą ir kiek šiam tikslui buvo panaudota valstybės biudžeto lėšų, kol kas nėra įsisąmonintas.

Peržvelgus užsakomosios informacijos žymėjimą dienraščiuose „Lietuvos žinios“, „Respublika“, „Lietuvos rytas“, „Vilniaus diena“, „Sekundė“, „15 min.“, savaitraštyje „Lietuvos

sveikata“, kaip ant delno atsiskleidžia savitas kiekvieno leidėjo požiūris į tokios informacijos pateikimą. Šiuose leidiniuose esančių užsakomųjų straipsnių žymėjimą geriausiai atitinka „15 min.“ (pvz., „Užsak. UAB „Maxima LT“. Nr. <...>“). Kituose leidiniuose tai daroma padrikai ir labai įvairiai – nurodomas tik užsakymo numeris arba užsakomosios informacijos santrumpas. Pastebėta, jog užsakymo numeriu dažniausiai žymimi privačių bendrovių ir fizinių asmenų užsakomieji straipsniai, kurie vienu metu skelbiami keliuose dienraščiuose.

Didieji užsakomieji straipsniai dominuoja nacionaliniuose dienraščiuose. Regioninėje spaudoje bene daugiausia pastebėta Žemės ūkio ministerijos užsakomųjų straipsnių ir informacinės medžiagos, skirtų Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai. Iš aukščiau pateiktos lentelės matyti, kad šios ministerijos visuomenės informavimui skiriamos lėšos sudaro didžiąją dalį. Savo ruožtu toliau reklamuoti savo veiklą už biudžeto lėšas žemės ūkio ministrei leido (arba neuždraudė) tiek Vilniaus apygardos administracinis teismas, tiek Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Pirmosios instancijos teismo 2008 m. kovo 21 d. sprendimu buvo panaikintas Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos 2007 m. birželio 28 d. sprendimo Nr. KS-55 pirmas punktas. Šiuo punktu Vyriausioji tarnybinės etikos komisija buvo nusprendusi, kad, skelbiant politinės ar Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministrės savireklamos požymių turinčius straipsnius, apmokamus valstybės biudžeto lėšomis, ministrė naudojosi pareigomis asmeninei neturtinei naudai gauti ir pažeidė Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo 3 straipsnio 3 punkto nuostatas.

Aukščiau minėtą ginčą išnaginę Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2008 m. rugsėjo 8 d. nutartyje padarė išvadą, jog ministras turi informuoti visuomenę visais visuomenei aktualiais klausimais. Apie skelbtinos informacijos aktualumą visuomenei sprendžia ministras. Tuo tarpu teigiama informacija apie veiklą, jei ji yra objektyvi ir atitinkanti Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 punkte numatytus visuomenės informavimo principus, negali būti pripažinta kaip turinti savireklamos požymių. Šio teismo manymu, negali būti ribojama ministro, kaip politiko, teisė skelbti teigiamą informaciją apie savo ir jo vadovaujamos institucijos veiklą, nes tai stiprina žmonių pasitikėjimą valstybės institucija bei pačia valstybe. Teigiami ministro veiklos rezultatai negali būti vertinami vien tik kaip siekis gerinti politinį įvaizdį. Pasinaudojimas pareigomis asmeninei neturtinei naudai gauti turi būti akivaizdus, nekeltantis abejonių, nes priešingu atveju nebūtų galimybės atriboti, kada ministras tinkamai atlieka jam pavestas pareigas ir teikia apie tai objektyvią informaciją visuomenei, ir atvirkščiai – kada ministras informuodamas visuomenę siekia tuo nepelnytą asmeninę naudą. Toks vertinimas turi būti atliekamas teisės aktais ministrui suteiktų teisių ir pareigų kontekste bei vertinant teikiamos informacijos atitikimą visuomenės informavimo principams. Šią išvadą teisėjų kolegija grindžia tuo, kad Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo 3 straipsnio 3 punktas yra bendrojo pobūdžio norma, įpareigojanti nesinaudoti pareigomis asmeninei naudai gauti. Todėl, kiekvienu konkrečiu atveju kvalifikuojant veikos priešingumą teisei, būtina remtis ir kitomis teisės normomis, patvirtinančiomis ar paneigiančiomis veikos priešingumą teisei.⁵⁴

Aukščiau minėti teismų sprendimai neliko nepastebėti ir žiniasklaidos atstovų.⁵⁵ Tačiau įsigaliojęs teisinis precedentas atrišo rankas ministrams ir jų atstovaujamos vykdomosios valdžios institucijoms patiems nuspręsti, kokia informacija, kad ir užsakomoji, bus aktuali visuomenei ir pateisins biudžeto lėšų panaudojimą.

Savaip pažymėti ir nepažymėti užsakomieji straipsniai tampa rimta žiniasklaidos kultūros problema. Ir ne tik nepažymėti užsakomieji straipsniai menkina žiniasklaidos vaidmenį ir įtaką. Tačiau ir tai visuomenei netrukdo atpažinti informacijos užsakovą, nuspėti jo ryšį su žiniasklaidos

⁵⁴ LVAT 2008-09-08 nutartis administracinėje byloje Nr. A-261-2146/2008, *K. D. P. v. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija*.

⁵⁵ D. Radzevičius. „Žemės ūkio ministrės savireklamos analizei trūksta teisinio pagrindo“, www.delfi.lt, 2008-03-26.

priemone. Kai kurių visuomenės informavimo priemonių susigretinimas su politinėmis ir ekonominėmis struktūromis abejonių nekelia ir šiandien – „Karštas komentaras“ ir „Fronto“ partija, Darbo partija ir „Laikas“ (šio laikraščio leidyba nutraukta 2008 m.), „Achemos“ grupė ir „Lietuvos žinios“, „ŽIA valda“ ir „Valstiečių laikraštis“ ir pan.

2008 m. sausį vykdyta „Reklamos tyrimų“ apklausa „Užsakomųjų straipsnių vertinimas“ atskleidė, kad 66 proc. respondentų teigė atpažįstantys užsakomuosius straipsnius, o 56 proc. – ir paslėptus užsakomuosius straipsnius. Buvo padaryta išvada, kad užsakomasis straipsnis dažniausiai tik nežymiai padidina komunikacijos efektyvumą.

Vertėtų priminti ir nevyriausybinės organizacijos „Transparency International“ Lietuvos skyriaus parengtą tyrimą ir klausimyną, kurį sudarant 2007 metais buvo apklausti vidutiniojo ir stambiojo verslo įmonių atstovai. Tyrimo duomenimis, beveik 43 proc. respondentų tvirtino manantys, kad nacionalinė spauda labai dažnai už reklamą skelbia reklamos užsakovui palankias publikacijas. Beveik 40 proc. verslininkų neigiamai vertina užsakomuosius straipsnius, neskaidriausiomis žiniasklaidos priemonėmis įvardija nacionalinius dienraščius „Respublika“, „Vakaro žinios“ ir „Lietuvos rytas“. Atliekant tyrimą pastebėta užsakomųjų straipsnių be jokio žymėjimo. Tyrime konstatuota, kad užsakomieji, apmokami straipsniai yra dažniausia korupcijos apraiška žiniasklaidoje, ypač nacionalinėje. Tai, ko gero, ir yra viena iš priežasčių, kodėl žiniasklaida apklausose pernai atsidūrė 9-oje vietoje. Dabar pasitikintys žiniasklaida nurodė tik 48 proc. paklaustųjų, tuo tarpu pirmaisiais Nepriklausomybės metais jis buvo – 80 proc.

2008 m. vasarį paskelbtas „Omnitel“ rinkodaros tyrimas taip pat atskleidė, kad užsakomieji straipsniai yra neefektyvūs, todėl bendrovė atsisakiusi tokios praktikos.

Susiklosčius sunkesnei ekonominei ir mokesčių situacijai, reklamos apimtys leidiniuose ėmė pastebimai mažėti. Kartu mažėjo ir pagrindinės šių leidinių pajamos. Regioninės spaudos atstovai prakalbo, kad panaikinus PVM lengvatą spaudai, leidiniai bandys išsilaikyti spausdindami užsakomuosius straipsnius, o tai reiškia, kad laikraščiai ir žurnalai atitols nuo skaitytojų ir jų problemų. Tuo tarpu spausdintinės žiniasklaidos skaitytojai pereis į nemokamų interneto tekstų skaitytojų gretas. Prognozuojama, kad čia reklama turės dideles perspektyvas, o pati palankiausia vieta užsakomiesiems straipsniams (nenurodant užsakovo) bus interneto dienoraščiai.

Anot tarptautinės finansinių konsultacijų bendrovės „Deloitte“, 2010 m. gali būti kritiniai visai spausdintinei žiniasklaidai, nes ją į sunkią padėtį stumia nuolat mažėjančios reklamos pajamos. Interneto portalo „Delfi“ vyriausiosios redaktorės M. Garbačiauskaitės teigimu, po poros metų (kaip pranašaujama) pasibaigus krizei turėsime ne kokybiškesnę, pilną analitikos ir solidžių tekstų žiniasklaidą, bet visiškai nuniokotą, sulysusiais puslapiais, paskutinius analitinius įgūdžius praradusią, pilną tekstų su užrašu PR – tai yra dar labiau parsidavusią žiniasklaidą.⁵⁶

Be jokių abejonių, žiniasklaidos verslą palietusi finansinė krizė veikia ir visuomenės informavimo įvairovę bei kultūrą, jos gaires pasukdama į priešingą žiniasklaidos laisvei pusę.

Todėl ne tik aiškesnis užsakomosios informacijos žymėjimo reglamentavimas, bet ir tam naudojamų lėšų srauto pakreipimas kita vaga suteiktų daugiau aiškumo visuomenės informavimo procesams. Aiškiausiai šiuo metu reglamentuota užsakomojo pobūdžio informacija – politinė reklama. Specialųjį jos žymėjimą nustato Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas, taip pat poįstatyminiai teisės aktai – žurnalistų etikos inspektoriaus ir Lietuvos radijo ir televizijos komisijos teikimu Vyriausiosios rinkimų komisijos tvirtinama žymėjimo tvarka. Pozityvu tai, kad įstatyme numatyta lėšų deklaravimo tvarka taikoma ne tik politinės kampanijos dalyviams, bet ir viešosios informacijos rengėjams ir(ar) skleidėjams. Tačiau nepaisant šio pažangaus reguliavimo, politinė reklama neretai prasiskverbia nepažymėta arba auditoriją ir tikslą pasiekia dar neprasidėjus rinkimų agitacijos laikotarpiui.⁵⁷

⁵⁶ M. Garbačiauskaitė. „Žiniasklaidos kokybė ritasi žemyn kartu su ekonomika?“, 2009-02-09, www.delfi.lt.

⁵⁷ U. Naujokaitytė. „Politikai „okupavo“ rajonų laikraščius“, www.alfa.lt, 2008-08-15.

Pažeidimai taip pat prasideda politinės kampanijos laikotarpio pradžioje. Politinių partijų straipsniai apie pagrindines rinkimų nuostatas pradiniu kampanijos laikotarpiu dažnai skelbiami nepažymėti, kai viešosios informacijos rengėjas dar nebūna įstatymo nustatyta tvarka pateikęs žurnalistų etikos inspektoriui politinės kampanijos dalyviams agitacijos laikotarpiu taikomų politinės reklamos įkainių ir sąlygų. Kaip rodo daugiametė praktika, visuomenės informavimo priemonės skelbti įkainius pradeda tik prieš pat įstatymu numatyto termino pabaigą.

Štai 2008 metų Seimo rinkimų kampanija prasidėjo balandžio 2 d., tačiau įkainius žurnalistų etikos inspektoriui viešosios informacijos rengėjai pradėjo deklaruoti tik liepos pabaigoje, o aktyviausiai – rugpjūčio antroje pusėje. Be to, šiuose Seimo rinkimuose politinės reklamos skleidimui buvo taikomi didesni apribojimai – Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 18 straipsnio 1 dalies 1-2 punktuose nustatytą draudimą viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams skleisti politinę reklamą *neatlygintinai* bei *garso ir vaizdo kūrinių (reklaminių filmukais, filmais) per radiją ir televiziją*. Nors toks draudimas jau buvo užprogramuotas 2004 m. priimtame įstatyme, šiuo klausimu atkreiptinas dėmesys į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, priimtą politinės reklamos ribojimo požiūriu analogiškoje byloje, išnagrinėjus Norvegijos komercinės televizijos (TV Vest AS) ir vienos politinės partijos (Pensjonenstparti) skundą. Teismas konstatavo, kad politinės reklamos draudimas transliavimo srityje ir nuobaudos taikymas transliuotojui, pažeidusiam šalies įstatyme nustatytą draudimą, buvo nesuderinamas su saviraiškos laisvės ribojimu ir pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį.⁵⁸

Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininko D. Radzevičiaus teigimu, prieš rinkimus „vis daugiau žurnalistų skundžiasi, kad jie yra leidėjų ar redaktorių verčiami savo tekstuose kompromituoti arba agituoti už politikus“.⁵⁹

Svarbu pažymėti, kad prižiūredama įstatymo nuostatų įgyvendinimą, Vyriausioji rinkimų komisija fiksuoja tik nedidelę dalį lėšų, skirtų politinei reklamai – skelbiamos tik tos išlaidos, kurias partijos patyrė rinkimų agitacijos laikotarpiu. Vyriausiosios rinkimų komisijos duomenimis, 2008 metų Seimo rinkimų kampanijos dalyviai išleido per 33 milijonus litų, iš jų savarankiškai politinės kampanijos dalyviai politinei reklamai skyrė 26,5 milijono litų.⁶⁰ Pažymėtina, kad šios lėšos papildė leidinių, daugiausia laikraščių, kasą. Pagal pateiktus duomenis, daugiausia pajamų iš politinės reklamos gavo „Respublikos“ leidinių grupė, „Lietuvos rytas“ ir „Kauno diena“.

Kalbant apie užsakomojo pobūdžio viešąją informaciją visuomenės informavimo požiūriu svarbus dar vienas aspektas – atsakomybės už užsakomąją informaciją reglamentavimas ir taikymas.

Konkrečiu atveju įprasta manyti, kad viešosios informacijos rengėjas (pvz. laikraščio redakcija) neatsako už reklamos, taigi ir už užsakomojo straipsnio ar laidos, turinį. Tačiau, ar atsakomybė kyla viešosios informacijos rengėjui, paskelbusiam užsakovo parengtą užsakomąjį straipsnį, kuriame akivaizdžiai žeminamas kito asmens garbė ir orumas ar pažeidžiamos kitos imperatyvios įstatymo nuostatos? Ar viešosios informacijos rengėjas, kurio iniciatyvos rengti informaciją nebuvo, turi pareigą tikrinti užsakomosios informacijos turinį? Manytina, kad taip.

Dažnai viešosios informacijos rengėjai nurodo, kad užsakomuosiuose straipsniuose pateiktų faktų netikrina, užsakomieji tekstai yra minimaliai redaguojami ir spausdinami siekiant užtikrinti visų, ne tik laikraštyje dirbančių asmenų teisę išsakyti savo nuomonę.

Iš tiesų, Visuomenės informavimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalis kiekvienam asmeniui užtikrina teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti

⁵⁸ Žmogaus teisių stebėjimo instituto apžvalga „Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007-2008“. Eugrimas: Vilnius, 2009, 21 psl.

⁵⁹ D. Donauskaitė. „Agitacija prasidėjo: kačių kniaukimas maišuose 2008“ („Atgimimas“, 2008-08-29, Nr. 30/998).

⁶⁰ Seimo rinkimai. Politinės kampanijos dalyvių galutinių finansavimo ataskaitų suvestinė, www.vrk.lt.

informaciją bei idėjas. Įstatymas taip pat numato, kad laisvė rinkti, gauti ir skleisti informaciją gali būti ribojama, jei yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę. Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad viešoji informacija visuomenės informavimo priemonėse turi būti pateikiama teisingai, tiksliai ir nešališkai. Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 8 dalies 4 punkto nuostatos nurodo, kad viešosios informacijos rengėjas neturi skelbti nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų. Tai reiškia, kad viešosios informacijos rengėjas privalo užtikrinti skleidžiamos informacijos teisėtumą, t.y. bent minimaliai patikrinti, ar užsakovo parengta informacija neprasilenkia su įstatymų reikalavimais. Be jokios abejonės, jei užsakomąją informaciją rengia pats viešosios informacijos rengėjas – tokia praktika taip pat yra – šių reikalavimų jis juo labiau neturėtų pamiršti, nes pirmiausia jis yra žurnalistas.

Svarbu pabrėžti ir tai, kad viešosios informacijos rengėjas paprastai neturi pareigos skelbti užsakomųjų straipsnių, o nusprendęs tai daryti privalo būti objektyvus ir apdairus, suvokti galimas pasekmes (kito asmens garbės ir orumo pažeidimą, reputacijos sumenkinimą) bei galimą solidariąją savo atsakomybę už tokių publikacijų paskelbimą. Viešosios informacijos rengėjui bet koku atveju priklauso visuomenės informavimo priemonėje skelbiamos informacijos turinio kontrolės teisė. Naudodamasis redagavimo teisės suteikiamomis galimybėmis įvertinti skelbiamos informacijos turinį bei turėdamas teisę spręsti dėl jo viešo paskelbimo, viešosios informacijos rengėjas neturi publikuoti akivaizdžiai įstatymų nuostatas pažeidžiančios informacijos, dezinformacijos, kad ir kiek už jos paskelbimą būtų siūloma sumokėti.

7.2. „PRIDĖTINĖ VERTĖ“ VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪRAI

2008 m. pasaulio valstybes supurčiusi finansų krizė nematomais saitais nuvilnijo iki tolimiausių kraštų. Neaplenkė ji ir Lietuvos.

Kodėl apie ją reikia kalbėti ir žurnalistų etikos inspektoriumi? Todėl, kad ji tiesiogiai susijusi su visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtra.

Po 2008 metų Seimo rinkimų susiformavusi Permainų koalicija, paveldėjusi sudėtingą ekonominę šalies situaciją ir atsižvelgdama į artėjantį sunkmetį, suderino pozicijas mokesčių klausimu ir paskelbė jas taip vadinamame antikriziniame plane. Šis planas vėliau tapo viena sudedamųjų XV Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programos dalių.

Didžiausias diskusijas ir priešpriešą aukščiau minėtas planas sukėlė dėl numatomų valstybinės mokesčių politikos pokyčių, susijusių su kūrybinių darbuotojų honorarų apmokestinimu ir lengvatinio 5 proc. PVM tarifo spaudai panaikinimu. Kiek vėliau šį lengvatinį tarifą nutarta padidinti iki 9 proc. ir taikyti tik knygoms ir neperiodiniams informaciniams leidiniams pirmąjį 2009 m. pusmetį. Toks nepalankus sprendimas sutelkė rašytojus, žurnalistus, leidėjus, žiniasklaidos atstovus, dailininkus, architektus, vertėjus, muzikos atlikėjus, kitus kūrybinius darbuotojus bei visuomenės veikėjus – visus, neabejingus kultūrai ir mokslui, lietuvių kalbai, gerbiančius žmogaus teisę skleisti ir gauti teisingą informaciją. Savo nuostatas dėl šių naujosios valdžios ketinimų įvairiausiomis formomis taip pat išsakė Lietuvos žurnalistų sąjunga, Lietuvos žurnalistų draugija, Lietuvos periodinės spaudos leidėjų asociacija, Lietuvos rašytojų sąjunga, Nacionalinė rajonų ir miestų laikraščių leidėjų asociacija, Lietuvos meno kūrėjų asociacija, Lietuvos leidėjų asociacija, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas, Lietuvos bibliotekininkų draugija.

Nepaisydamas įvairių protestų Seimas 2008 m. gruodžio 23 d. priėmė Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 2, 19, 51, 56, 58, 91, 125¹ straipsnių pakeitimo ir 125¹ straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą (Žin., 2008, Nr. 149-6034). Atsižvelgiant į tai, 2009 m. pirmąjį pusmetį lengvatinį 9 proc. tarifą nuspręsta taikyti tik knygoms ir neperiodiniams informaciniams leidiniams (įskaitant vadovėlius, pratybų sąsiuvinius, enciklopedijas, žodynus, žinytus, informacines brošiūras,

nuotraukų ir reprodukcijų albumus, vaikiškas knygeles su paveikslėliais, piešimo ir spalvinimo knygeles, spausdintas ar rankraštinės natas, žemėlapius, schemas ir brėžinius, tačiau išskyrus kalendorius, užrašų knygeles ir kitus panašaus pobūdžio spaudinius). Ilgą laiką periodiniams leidiniams galiojęs lengvatinis 5 proc. PVM tarifas buvo panaikintas. Tokiu ėjimu Lietuva (taip pat ir Latvija) atitrūko nuo kitų Europos Sąjungos šalių.

Europos Sąjungos leidėjų asociacijų federacijos pateikiami duomenys rodo, kad 24 šalys iš 27 (išskyrus Bulgariją, Daniją ir Slovakiją) taiko PVM lengvatas spaudai. Trijose šalyse – Airijoje, Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje – šis mokesčių tarifas yra nulinis, Estijoje šis tarifas taikomas tik vadovėliams. Susiklosčius tokiai mokesčių politikai Tarptautinė leidėjų asociacija 2009 m. vasarį kreipėsi į Lietuvos vyriausybę ir paragino atsisakyti teisės aktų, kuriais buvo panaikintas lengvatinis PVM tarifas spaudai ir apmokestinti honorarai. Asociacijos laiške pažymima, kad Europos Sąjungoje knygoms taikomo PVM vidurkis yra 7 proc., primenama, kad kai kuriose šalyse jis iš viso nėra taikomas.

Kokias šių mokesčių pasekmes ir grėsmes mato leidėjai? Atsakant į šį klausimą pirmiausia reikėtų atskirti knygų ir periodinės spaudos leidybos sferas. Be to, situacijos apžvalga neišvengiamai peržengia ataskaitinio laikotarpio ribą, nes kai kuriuos procesus iliustruoti ir apibendrinti galima tik 2009 m. realijomis.

Knygų leidėjų manymu, antikrizinis planas sužlugdys nacionalinės literatūros leidybą – komerciškai nepelningą, bet Lietuvos kultūrai reikšmingų knygų, paprastai leidžiamų nedideliais tiražais (kas atitinkamai didina leidinių savikainą; prie to dar prisideda ir autorinio honoraro apmokestinimas), rengimą ir spausdinimą. Ir iki šiol tokių knygų leidybą rėmė valstybė, įvairūs fondai, organizacijos, įstaigos, pavieniai asmenys. Taigi nacionalinės literatūros leidybą ir toliau turėtų remti valstybė, tik dabar, padidinus mokesčius, tam skirti reikėtų dar daugiau lėšų. Panaši situacija ir su užsienio autorių knygomis. Mokesčių pavidalu padidėję honorarai autoriams ir vertėjams turi įtakos verstinių knygų savikainai, todėl leidėjai vargu ar ryšis publikuoti mokslo ar kultūrinius leidinius. Daugelio jų tiesiog neapsimokės versti į lietuvių kalbą. Todėl valdžios rūpinimasis gimtąja kalba⁶¹ bus tuščiakalbis.

Kur kas prastesnėmis nuotaikomis gyvena periodinės spaudos leidėjai, nes periodinei spaudai įstatymas nesuteikia jokių lengvatų, net ir laikinų. Pabrangę laikraščiai ir žurnalai mažina pardavimų apimtį bei prenumeratorių skaičių. Vietiniams ir regioniniams laikraščiams gresia išnykimas. Kalbant bendrai, žiniasklaidos sektoriuje pastebima konsolidacija. Rinkos analitikai prognozuoja, kad netrukus Lietuvoje gali likti tik 2-3 žiniasklaidos grupės.⁶²

Jau ne vienerius metus žurnalai ir laikraščiai populiarumu pralaimi internetui. Tačiau tarpusavio kovoje žurnalų pasiūla, vadinasi, ir paklausa išlieka didesnė. Be to, ji nuosekliai didėja nuo 2002 m.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro biuletenyje „Lietuvos spaudos statistika“ pateikiama informacija leidžia pažvelgti į 2007–2008 metais išryškėjusias tendencijas ir lyginti jas su 2006-ųjų metų statistikos duomenimis. 2007 ir 2008 metais šiek tiek mažėjo laikraščių skaičius (žr. 7 diagramą, 68 psl.): 2006 m. – 334, 2007 m. – 328, 2008 m. – 327. Nepaisant to, šių leidinių tiražas 2007 m., palyginti su 2006-aisiais, išaugo 104,4 proc., o 2008 m., lyginant su 2007-aisiais, – 107,9 procento. Palankesnė situacija susiklostė žurnalams – 2007-2008 m. jų skaičius ir tiražas didėjo (skaičius 2006 m. – 449, 2007 m. – 474, 2008

⁶¹ Ištrauka iš XV Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programos:

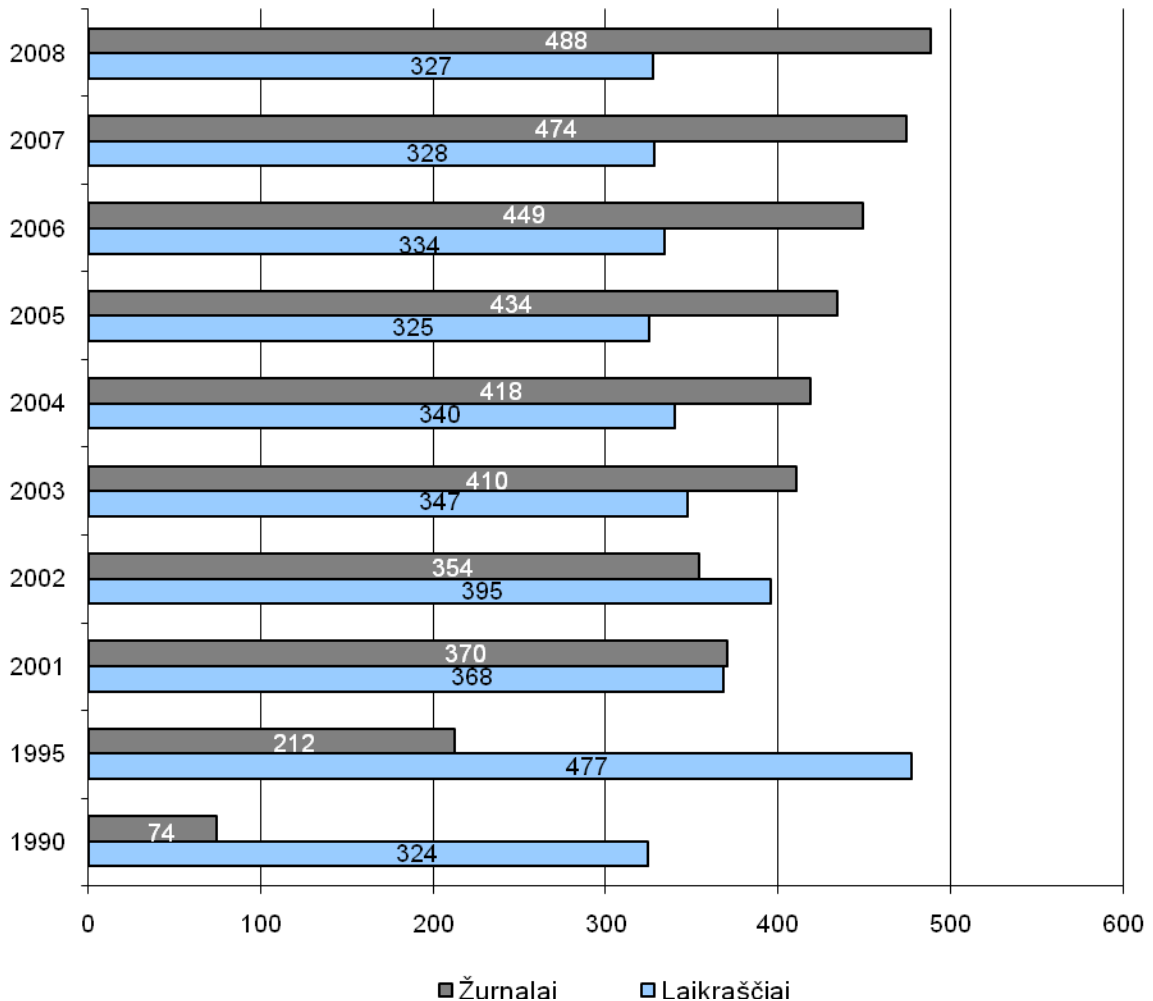
„636. Saugosime, puoselėsime ir propaguosime lietuvių kalbą, skatinsime laikytis kalbos tradicijų; įgyvendinsime lietuvių kalbos sisteminio stiprinimo programą. 637. Plėtosime lietuvių kalbos diegimo kompiuterinių sistemų erdvėje programas, skatinsime lietuvių kalbos automatinio atpažinimo ir vertimo projektų įgyvendinimą; sukursime valstybinę lietuvių kalbos sisteminio stiprinimo viešojoje erdvėje programą.“

⁶² E. Grižibauskienė. „Prognozė: Lietuvoje išliks 2-3 žiniasklaidos grupės“, www.alfa.lt 2009-07-08.

m. – 488; tiražas 2007 m., palyginti su 2006-aisiais, išaugo 107,2 proc., 2008 m., palyginti su 2007-aisiais, – 105,4 proc.).

7 diagrama

Periodinių leidinių skaičiaus kaita 1990-2008 m.

Interneto įsitvirtinimą rinkoje detalčiau atskleidžia „TNS Gallup“ atliktas tyrimas „Interneto vartojimas Lietuvoje“ bei jame užfiksuota interneto vartojimo dinamika (žr. 8 diagramą, 69 psl.).

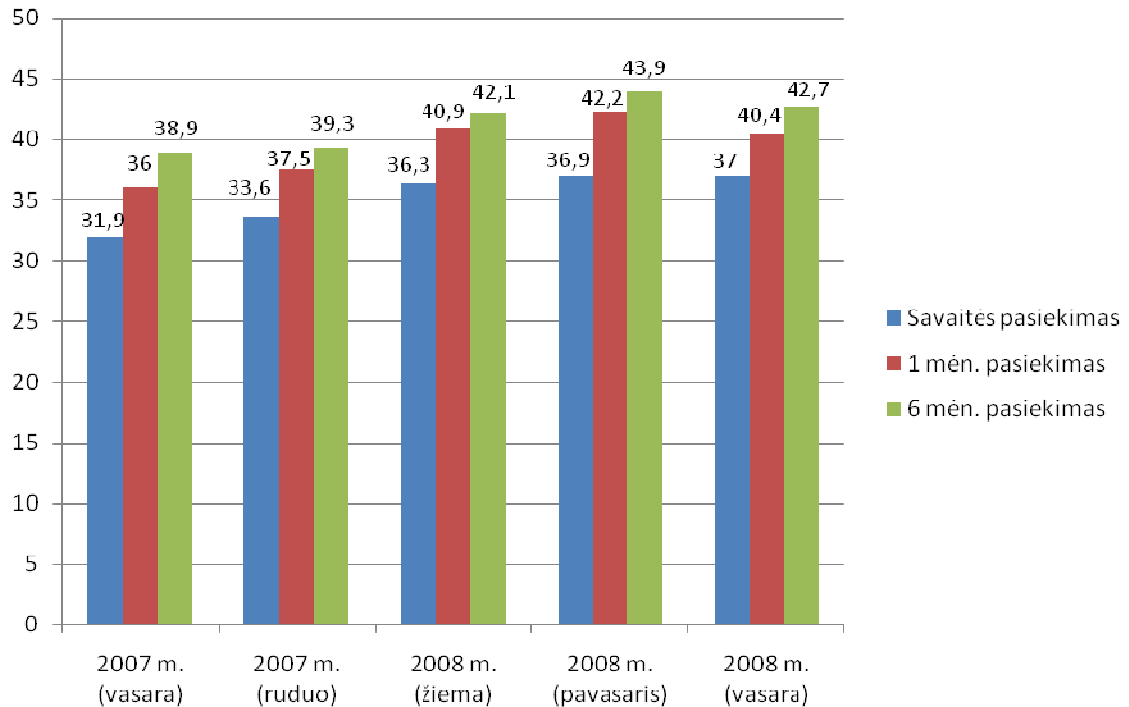
Natūralu, kad kartu su auditorija į internetą persikėlė ir reklama. Minėto tyrimo duomenimis, 2008 m. pirmąjį pusmetį, skaičiuojant *gross* reklamos pajamas, internetas surinko 76,3 proc. daugiau nei 2007-aisiais per tą patį laikotarpį (žr. 3 lentelę, 69 psl.).

Todėl galima prognozuoti, kad ir Lietuvos leidėjai ir toliau stengsis leidinių turinį perkelti į virtualią erdvę. Nors Jungtinėse Valstijose mokesčiai spaudai nebuvo didinami, tačiau jau 2008 m. pabaigoje prasidėjo ir iki šiol tęsiasi didžiausių dienraščių griūtis. Į bankroto teismą kreipėsi ir apsaugos nuo kreditorių paprašė „Tribune“ – žiniasklaidos grupė, leidžianti 8 dienraščius („The Chicago Tribune“, „The Los Angeles time“, „The Baltimore Sun“ ir kt.). Tikėtis, kad Lietuvai pavyks išvengti panašių situacijų, būtų paviršutiniška. Šalyje jau nuo 2008 m. pabaigos stabdoma laikraščių ir žurnalų leidyba, atleidžiami žurnalistai, redakcijų darbuotojai. Nacionalinių laikraščių tiražai smuko nesulaukę vis dar rengiamos leidinių tiražo auditavimo tvarkos.

Nesinorėtų prognozuoti, kad dar labiau išgalės oligarchinių struktūrų valdoma žiniasklaida ir seksime rytų, o ne vakarų pavyzdžiu. Tačiau žiniasklaidos nepriklausomumui sąlygos akivaizdžiai blogėja. Tokiomis sąlygomis kalbėti apie visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtrą ir braižyti optimistines šios plėtros gaires sudėtinga.

Kita vertus, žiniasklaidos savininkai ir leidėjai gali bandyti vengti tokių mokesčių ir leidinius registruoti kitose ES šalyse, kur PVM tarifai yra mažesni arba jų visai nėra. Svarstant įvairiausias galimybes galima žvilgtelti ir į Prancūzijos pavyzdį. Šioje šalyje 2009 m. pradžioje paskelbtas šalies laikraščių gelbėjimo planas, pagal kurį kiekvienam 18 metų sulaukusiam šalies gyventojui paskirta nemokama pasirinkto laikraščio prenumerata. Reikėtų pažymėti ir tai, kad mokesčio tarifas spaudai Prancūzijoje yra 5,5 proc.

8 diagrama

3 lentelė

Žiniasklaidos kanalas	2007 m.	2008 m.	Pokytis, proc.
	(mln. litų) ¹		
TV	227	231	1,8
LAIKRAŠČIAI	124	135	8,9
ŽURNALAI	63,5	70	10,2
RADIJAS	34	39	14,7
LAUKO REKLAMA ²	32	36	12,5
INTERNETAS ³	16	30	87,5
KINAS	0,5	1,2	140
Iš viso:	497	542,2	9,1

¹ Lentelėje pateikiamos realios žiniasklaidos kanalų reklamos pajamos, skaičiuojamos atmetus vidutinės apimties ir agentūrinės nuolaidas.

² Įskaitant ir lauko video reklamą, ir „Fillboard“ reklamą (ant degalinių degalų pylimo pistoletų).

³ Neįskaitant interneto reklamos katalogų.

Panaikindama mokesčio lengvatą leidiniams Lietuvos valdžia savo rūpestį stengiasi parodyti kitais būdais. 2009 m. metų pradžioje papildomai skirta 3 mln. litų regioninei spaudai ir 1,5 mln. litų kultūrinei spaudai remti. Per Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą žiniasklaidai remti iš viso 2009 m. skirta 11 mln. 769 tūkst. litų – tai daugiau kaip 6 mln. litų didesnė suma nei 2008-aisiais. Numatoma, kad 2009 m. fondas 6,671 mln. litų pagal 6 programas parems 210 kultūrinių ir šviečiamųjų projektų. Laikas parodys, ar šios sumos pakaks, kad būtų apginta regioninė spauda, nenutrūktų kultūrinė ir šviečiamoji žiniasklaidos funkcija, kad būtų išsaugota viena iš pagrindinių žmogaus teisių – galimybė gauti ir skleisti informaciją.

Suprantama, jog ne visa viešoji informacija verta lengvatų, ypač mokestinių. Ankstesni bandymai Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo nuostatomis sureguliuoti erotinio ir smurtinio pobūdžio informacijos leidinius šiandien nebeturi prasmės. Tačiau panaikinus lengvatą visiems, akivaizdu, jog po vienu mokesčio stogu netelpa ir šviečiamoji – kultūrinė, ir bulvarinė žiniasklaida.

Greitai ir pigiai! Toks greitojo maitinimo paslaugų standartas jau seniai persikėlė ir vis labiau įsigali žiniasklaidoje, kuri dar negalėjo vadintis bulvarine. Kam vargti palinkus prie analitinio straipsnio – keletas skandalų, nelaimių, kriminalų, viena kita pikantiška nuotrauka ir skaitytojas sotus. Nacionaliniuose dienraščiuose vis labiau ryškėja tendencija bet kokią žinią „aprengti“ provokuojančia suknele, o jei toji ankštoka, tai bent antraštė turi rėkte rėkti. Ypač pirmajame puslapyje. Kartais net eilinį įvykį stengiamasi pernelyg sureikšminti ir paviešinti pirmame puslapyje, tarsi jis būtų svarbiausia, aktualiausia praėjusios dienos žinia šalyje. Reikia pasidžiaugti, kad regioniniuose, vietiniuose laikraščiuose tie patys įvykiai aprašomi kur kas santūriau, o kartais apie juos net neužsimenama.

Skaitytojai patys randa palyginimų dėl prokuroriško kriminalų aprašinėjimo ir jie būna ne mūsų šalies žiniasklaidos naudai: pirmajame Lietuvos dienraščių puslapyje spausdinamų straipsnių apie nelaimes ir nusikaltimus esti 22,8 procento, o „Rzeczpospolitoje“ – 2,4 proc., „The New York Times“ – 2,9 procento. Štai „Lietuvos ryto“ (2008-12-31, Naujųjų išvakarėse) pirmojo puslapio antraštė skelbia: „Vaikas buvo pasmerktas kankinamai mirčiai“. Kitos gruodžio mėnesio antraštės: „Lietuvės žudikas siūlo pinigų ir atgailauja“, „Žilagalvė vokietė tapo siaubu lietuvių gaujai“, „Sekso vergė įrodė sau, kad jau įveikė baime“, „Pensiono seklės atrišo detektyvinį mazgą“, „Išradingas sukčius savo aukas paverčia triušiais“ ir taip toliau ir panašiai.

Ir žurnalistų tekstuose, ir politikų kalbose vis ryškiau ima dominuoti negatyvizmas, žiniasklaida energingai bruka vartotojišką mąstyseną. Laidos „Detektyvai“ prodiuseris K. Krivickas be užuolankų pareiškė: „Kadangi mano darbas ir pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra iš visko spausti reitingus ir išpešti naudos sau ir užsakovams bei jų akcininkams, vadinasi, spausime, kol spaudžiasi.“⁶³

Paprastai televizijų laidų reitingų pirmosiose pozicijose atsiduria tos laidos, kuriose nėra su žiburiu nerasi pagarbos ir dėmesio darbščiam, kūrybingam žmogui, krikščioniškajai moralei, vertybiniam valstybės pagrindams. Čia viršenybė suteikiama vartotojiško pasaulio apologijai, popsinei tuštybei ir jos erdvėje reprodukuojamiems teležvaigždūnams.

Kita populiarijanti kryptis – mėgavimasis pigiu seksualumu, skaitalais apie neištikimybę, skyrybas, meilužes – aižėjančiais mūsų gyvenimo vertybiniais pamatais, amoralumo šiukšlynais. Tereikia paimti į rankas žurnalus „Intymios paslaptys“, „Intymios paslaptys plus“, „FHM“, „Tik vyrams“ ir atskleisti visas gyvenimo „grožybes“. Erotinių nuotraukų „sesijos“, nuogos ir apnuogintos vos ne kiekviename „Intymių paslapčių“ puslapyje, daugelis jų vulgarios ir grubios. Skaitytojo-žiūrėtojo dėmesys sąmoningai kreipiamas į erogenines zonas, intymias vietas. Galima teigti, kad tokia suvulgarėjusi erotika artėja prie pornografijos slenksčio. Moralė, kaip vertybė, išgujama iš panašių leidinių puslapių.

⁶³ „Krivickai, nespauk vaško iš šūdo“, L.T., 2008-10-16.

„FHM“ iliustracinė medžiaga yra meniška, tačiau greta meninės erotikos glaudžiasi banalybe ir gašlumu paženklinoti konkursai: „Geriausieji papai“, „Geriausieji užpakaliukai“, „Sportininkė, su kuria norėtum suartėti“. Vos ne kalinių žargonu kviečiama išrinkti „Sūdiniausią TV laidą“, „Bachūriškiausią saugaus sekso praktiką“. Taip skaitytojui pristatomas leidinio „santykis su Lietuva“.

Ir čia dera taiklus rašytojo V. Bubnio pastebėjimas knygoje „Tolimi artimi atsivėrimai“: „Jeigu trokšti būti populiarus, žodžiu skaitomas, matomas, girdimas, naujasis cenzorius (iš tikro – cenzorė Rinka) iš tavęs reikalauja <...> „daryk produktą“ masėms <...> Tavo kūrybos šaltinis – atmatų duobės, žiaurumai, kraujomaiša, vištgaidiški santykiai su savimi ir visais...“

2008 m. lapkričio mėn. Lietuvoje pradėtas leisti „legendinis vyrų žurnalas“ „Playboy“. Lietuva yra 25-oji šalis, kur pasirodė šis prieš 55 metus įkurtas leidinys su savo filosofija: „Geriausios publicistikos tradicijos, tiriamoji žurnalistika, drąsūs literatūros, dailės darbai. Visa tai atmiežta skoningais fotografijos meistrų sukurtais erotiniais vaizdais.“ Leidėjai reklamavosi, kad lietuviškoji „Playboy“ versija bus originali ir šiek tiek pakeisianti susiformavusią visuomenės nuomonę apie šį leidinį. Jau pirmame numeryje pradedama „plebojiškai“ keisti visuomenės nuomonę: seriale apie asmenybes ant lietuviškų banknotų pirmasis krito pseudomoksliskai paniekintas Vydūnas kaip „Ligotas mąstytojas, mylėjęs savo atvaizdą“. Iškart pirmajame sakinyje lietuviškasis „Playboy“ paskelbė „mokslinį atradimą“, kad Vydūnas – vokiečių mąstytojas... Žurnalas, manipuluodamas šio žymaus lietuvių filosofo gyvenimo faktais, sugebėjo paniekinti kilnios dvasios ir ypatingo žmogiško taurumo asmenybę kaip garbinamą stabą, džiovininką su neįveikiamu narcizo sindromu. Vydūno gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas (trijų knygų autorius), Vydūno draugijos pirmininkas Vacys Bagdonavičius apie šį 25 tūkstančių egzempliorių tiražų išplatintą paskvilį pateikė tokią išvadą: „Playboy“ ideologai niršta, kad dar vis dėlto tebeegzistuoja fundamentaliųjų tradicinių vertybių pasaulis, kad didžiojoje tautos dalyje tebeveikia moralės, padarumo principai. O jie norėtų manipuliuoti tokia žmogaus sąmonės nuostata, kuri būtų orientuota į hedonizmą, į primityvų vartotojiškumą, į tai, kas maitina žmogaus silpnybes ir marina jo dvasios polėkius ir galias. Tradicinės vertybės – kliūtis tokiai orientacijai, todėl ir stengiamasi jas visomis išgalėmis eliminuoti. Taip norima žmogų nužmoginti, įvilioti jį į pseudovertybių pasaulį ir ten įkalinti, kad nebegalėtų pakvėpuoti tyru tauresnės kultūros oru.“

Pirmieji „Playboy“ numeriai kuria įspūdį, kad šis žurnalas nemėgsta intelektualių Lietuvos asmenybių, nacionalinės kultūros žmonių (antrame numeryje sarkastiškai, tarsi turguje, tyčiojamasi iš Žemaitės), ir leidėjas UAB „Leidybos namai Santa“ be nacionalinio orumo „įdomybių“ paviršutiniškai, net ciniškai, ieško tiražuojamuose nuogų moterų kūnuose. Toks tiesmukiškas mėgavimasis erotika vos ne kiekviename žurnalo puslapyje tampa atgrasus, šlykštus, žeminantis moters įvaizdį.

Bet ne viskas taip blogai, kaip skelbia žiniasklaida. Yra ir gerų naujienų, ir teigiamų pokyčių. Ir šios išvalgos neapsiribos tik negatyviomis apraiškomis. Džiugina „Lietuvos žinių“ „Baltoji anketa“, kuri 2009-aisiais tapo šviesaus, optimistinio žvilgsnio į Lietuvos ateitį „Baltąja knyga“ (sudarytojas V. V. Landsbergis), pelniusia aukštą įvertinimą 2009-ųjų metų Tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje. Žavi turiningi, pagarbūs pašnekovai ir jo intelektui, savimonei, gėrio ir grožio ieškantys Ferdinando Kauzono pokalbiai „Respublikoje“, Leonido Donskio publikacijos spaudoje ir interneto portaluose. Turiningi ekonomikos ir finansų ekspertų pastebėjimai.

Dvasinės atgaivos, pagarbos skaitytojas gali rasti prieš penkerius metus įkurtame internetiniame portale „Bernardinai.lt“, turinčiame apie 175 tūkstančius vartotojų per mėnesį; nė vienas nacionalinis dienraštis nesurenka tokios auditorijos, nors reklamoje, remiantis apklausomis, mėgstama pasigirti, jog vieną laikraštį skaito vos ne trečdalis Lietuvos.

Pozityvūs pokyčiai Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje: naujos informacinės ir pokalbių laidos („Redakcija“, „Teisė žinoti“, „Versijos“), nors kartais ir kelia abejonių vedėjų tiesmukiškumas ar šališkumas, vertintinos palankiai, o labiausiai pagirtinas yra nacionalinio

transliuotojo dėmesys vaikams ir šios auditorijos susigrąžinimas ir sugrįžimas į LRT su visuomeniniu TV projektu „Lietuvos tūkstantmečio vaikai“. Džiugina ir kiti pagyrimo verti muzikiniai projektai – „Triumfo arka“, „Lietuvos balsai“.

Prie teigiamų pokyčių žiniasklaidos rinkoje priskirtinas ir naujo dalyvio – „Lietuvos ryto televizijos“ startas 2008-ųjų spalį. Tad drąsiai galima teigti, kad televizinė žiniasklaida 2008 metais ir kiekybiniais, ir kokybiniais parametrais žengė į priekį.

7.3. ŽURNALŲ VAIKAMS IR PAAUGLIAMS TURINIO PROBLEMOS

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyrius atkreipė dėmesį į tai, kaip rinka paveikė spaudą, skirtą vaikams ir paaugliams. 2007 m pabaigoje atliktas penkiolikos žurnalų tyrimas parodė, kad šiai tikslinei auditorijai skirtoje informacijos sklaidoje dominuoja komercinė žiniasklaida, propaguojanti suaugusiųjų kultūrą.

Didėjantį pagreitį įgijusi erotinio pobūdžio informacija palietė visas gyvenimo sritis ir suformavo naują ašį. Lietuviško „Playboy“ žurnalo atėjimas į rinką tik patvirtina, jog tapome globalios seksualizuotos kultūros tinklo dalimi. Tokios informacijos erdvė plečiasi, visuomenė su šiais pokyčiais apsiranta, palikdama vaikus ir paauglius savieigai ir savišvietai, todėl daliai jų perėjimas į suaugusiųjų pasaulį gali tapti komplikuoatas ir iškreiptas.

Viešojoje erdvėje dominuoja „Olia-lia mergaičių“ tipo išvaizdos, elgesio, kalbėjimo manieros ir gyvenimo būdo stereotipai. Erotinės merginų fotosesijos tapo neatskiriamu reklamos priedu, įvaizdžio poveikį stiprina su šiuo prekės ženklu siejamos paslaugos ir produktai, propaguojama sėkmingo ir turtingo gyvenimo formulė, nutylint, kad pati moteris tapo preke. Seksualizuota aplinka, neigiamas socialinis kontekstas formuoja prioritetus bei daro poveikį vaikų ir jaunimo psichofizinei raidai ir sveikatai. Vaikams perduodami suaugusiųjų gyvensenos modeliai, nėra griežtos ribos tarp žurnalų, skirtų vyresniojo amžiaus paaugliams ir suaugusiems. Žurnalų, skirtų „jaunoms panelėms“, skaitytojų amžius nuo 12... iki 20 metų ir daugiau. Leidėjai, konkuruodami dėl to paties auditorijos segmento, orientuojasi į plačią auditoriją ir vengia fiksuoto žymėjimo, žurnalai tampa panašūs tiek turiniu, tiek išvaizda (viršeliai, maketavimas, stilistika, herojai ir kita), išsitrynę leidinių skirtumai atspindi masių inercijos poreikius. Vaikams ir paaugliams siūlomas verslo dėsniais paremtas vartojimo modelis, nukreiptas į grynąjį pelną. Jiems peršama marketinginių santykių, įvaizdžio produktų, reklamos bumo konstruojama tikrovė. Žurnaluose matosi didžiųjų prekybos centrų, vaistų ir kosmetikos pramonės, šou verslo bei pramogų industrijos įtaka ir sklaidos mąstai bei pasikartojančių temų eskalavimas.

Trys paveikiausi žurnalai paaugliams ir jaunimui – „Panelė“, „Luka“, „Ekstra mergina“ (buvusi „Ekstra panelė“) – tebėra Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus akiratyje. Šie leidiniai labiausiai atspindi nūdienos socialinį kontekstą ir sparčiai plečia paauglių ir jaunimo elgesio rizikos lauką. Publikacijų pavyzdžiai: „Luka“ (2008 Nr. 4), skiltyje „Tikiu“, straipsnyje „Žiurkininkės“, skelbiama informacija apie sektą, kuri, Stačiatikių bažnyčios teigimu, yra Rusijoje egzistuojanti satanistinės pakraipos lesbietiška sekta; „Luka“ (2008 Nr. 5), vieno numerio temos: „Mano seserys lesbietės“, „Nebenoriu gyventi“, „Masturbacija“, „Kiberseksas“ – tai XX a. pabaigos reiškinys, jau spėjęs tapti pelningu verslu. Erotiniais pokalbiais (ir ne tik) internetu užsiimančios agentūrų gausu ir Lietuvoje. Apsukrūs tarpininkai ir agentai ieško modernių „video operatorių“, žadėdami gerą ir lengvą gyvenimą, neliesdami tamsiosios šio verslo užkulisių pusės. „Luka“ (2008, Nr. 8) straipsnis „Orgazmas, arba Didysis O!“, „Panelė“ (2008, Nr.3) straipsnis „Jauniausia Lietuvos nuotaka“, plačiai aprašinėjami nepilnametės nuotykių, kuri seksualinę patirtį įgijo būdama 11 metų, „Panelė“ (2008, Nr.2) straipsnis „Garsus kaip „Maxima“, pristatomas dainininkas Soliaris. Visas tekstas (ir vaizdas) pateikiamas per seksualinę prizmę ir tekstinę ir vaizdinę medžiaga persunkta paauglių silogizmais ir

geidulingumu. „Panelė“ (2008, Nr. 4) paslaugų nuorodos „Sexfailai“, straipsnis „Bekojė vyrų gundytoja“ – siužetas apie merginą be kojos, dirbančią modeliu Vokietijoje, citata: „ši vienakojė mergina priklauso slaptai uždarei fetišistų grupei, kuriuos seksualiai jaudina deformuotos arba amputuotos kūno dalys“. Pati straipsnio herojė teigia: „(...) nedarau nieko blogo. Tiesiog savo išvaizda jaudinu vyrus“. Merginos tikslas – video produkcijos gamybai rasti panašaus likimo, traumų ar prigimtinais sužalotų jaunuolių. Ir žurnalas suteikia galimybę tokiai reklamai ir paslaugai propaguoti. Visą istoriją, kaip teigia straipsnio tekstas, gaubia „turingi, bet pavojingi klientai“ ir „tai labai slapta informacija“, „panašias interneto svetaines turinčios merginos pasakojo, kad būna tokių iškreiptų, jog persekioti pradeda“. Žurnalas „Panelė“ – tokių iškreiptų socialinių žaizdų lyderis. Neatrodė, kad redaktoriams būtų girdėtos tokios sąvokos, kaip socialinė ir asmeninė atsakomybė. Keistai atrodo, kai šio paauglių žurnalo du redaktoriai nuogi, prisidengę kartono lapeliais tiražuoja savo pačių nuotraukas, taip reklamuodami internetinį portalą www.panele.lt (žurnalas „Panelė“, 2009 m. sausis, Nr. 1). Koks turi būti tikslas, jei pasitelkiamos tokios priemonės? Dėl šio portalų, kaip žalingo nepilnamečiams, kreipiasi ir paauglių tėvai. Populiarus žinių portalas „Delfi.lt“ suteikė galimybes minėtam paauglių portalui reklamuoti savo straipsnių nuorodas, jos tapo „Trojos arkliu“ patiems „Delfi.lt“ valdytojams. Keletas skandalingų pavadinimų nuorodų:

http://www.panele.lt/lt/naujienos/zmones/sesiolikmetis_nuzudziau_savo_sese_o_paskui_ja_i_sprievartavau/

http://www.panele.lt/lt/naujienos/zmones/po_romano_su_trigubai_vyresniu_mokytoju_pasik_ore13mete/

http://www.panele.lt/lt/naujienos/zurnalas/lietuve_venesuelos_kalejime_kakoja_i_maisiukus_minta_kaulais_ir_kovoja_uz_vandeni/

Žurnale „Ekstra mergina“ (2008, Nr. 12; buvusi „Ekstra panelė“) – erotinio pobūdžio paslaugų vaizdo nuorodos tiesiai į mobilų telefoną („Eurovideo“, „Sex therapy“, „Sex Memory“). Buvusio senojo žurnalo, pavadinto „Ekstra panelė“ (2008, Nr. 5), straipsnyje „Apgalvota kelionė į nebūtį“ aprašoma romantizuota jaunos mergaitės mirties istorija. „Luka“ (2009, Nr. 2) – straipsnis „Pjaustydama save jaučiu palengvėjimą“. Išigali keista dalies žiniasklaidos tradicija savižudybes aprašinėti detalčiai ir plačiai, būtinai teksto turinį pastiprinant mirties vaizdinio nuotraukomis (smaugvirvės kilpa, kraujo dėmės, pridengti kūnai, nuotraukos, žvakės, gėlių krepšeliai, apokalipsiniai peizažai). Taip pateikta informacija velka mirties „šleifą“ ir sustiprina emocinį poveikį. Tokie aprašymai labiausiai paveikia jaunus žmones turinčius psichologinių sunkumų. Gali suveikti ir savęs atpažinimo kitame efektas, tampantis sąmoningame nuoroda pakartoti veiksmą. Mirties romantizavimas pavojingas, tai liudija neseni skaudūs įvykiai Lietuvoje: per vieną savaitę – trys nepilnamečių mergaičių savižudybės, kaip teigiama, plintančio judėjimo „Emo“ poveikio aukos. Būtina suprasti ne tik prevencinio darbo reikšmę. Žiniasklaida turėtų labiau įsisaugoti ir savo, kaip informacijos perteikėjo, atsakomybę.

Stebina ir kitas reiškinys, kai žurnalo redaktoriai, gavę nuobaudas, toliau eskaluoja bei tiražuoja minėtų įstatymo pažeidimų atvejus. Sunku suprasti, kas tai: sąmoningas ignoravimas, cinizmo demonstravimas ar strateginė redakcijos nuostata elgtis pagal savo pelno dėsnius vaikų ir paauglių gyvenimų kaina.

Būtina pastebėti, kad įstatymai nepajėgūs reglamentuoti moralės normų ar etikos srities. Pati žurnalistų bendruomenė galėtų ryžtingiau tvarkytis savo kieme. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą suvokiame ne vien kaip administracinio poveikio priemonių taikymą, bet ir kaip tam tikrą aiškinamąjį darbą, rengiamus praktinius seminarus ir mokymus. 2007 m. Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus atliktas tyrimas viešojoje erdvėje sukėlė didelį rezonansą, skatino plačią viešą diskusiją. Paminėtini svarbiausi šio skyriaus 2008 m. veiklos atgarsiai.

Lietuvos Respublikos Seime 2008 m. birželio 2 d. vyko apskrito stalo diskusija „Žiniasklaidos vaidmuo formuojant nepilnamečių pasaulėžiūrą“. Diskusijos metu buvo pristatytas ir

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus tyrimas „Suaugusiųjų kultūros multiplikacija žurnaluose, skirtuose vaikams ir paaugliams“, supažindinta su naujai išryškėjusiomis tendencijomis. Diskusijoje dalyvavo visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ jaunimas. Jaunuoliai surinko per 20 tūkst. parašų po tekstu, kuriame prašoma apsaugoti juos nuo neigiamos informacijos poveikio ir kviečiančiu visuomenės informacijos priemonių leidėjus teigti pozityvias vertybes. Gaila, kad jaunimo balsas liko neišgirstas ir nepaskleistas platesniam skaitytojų ratui, kita nuomonė nesudomino nei leidėjų, nei žurnalistų.

2008 m. birželio 3 d. „Žinių radijo“ laidoje „Žiniasklaidos anatomija“ kalbėta apie vaikų ir paauglių spaudą, žurnalų turinio vaikams ir paaugliams tendencijas ir galimas grėsmes. Aptartos žurnalų platinimo ir rėmimo, bibliotekų leidinių užsakymo strategijos, kritinio mąstymo ugdymo problemos, edukacinių pamokų diegimo būtinybė, kultūrinių ir literatūrinių leidinių likimas, pagalba mokytojams ir tėvams.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba kartu su Nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka 2008 m. birželio 26 d. surengė seminarą „Vaikų ir paauglių spaudos turinys ir etika“. Seminare dalyvavo Vaiko teisių apsaugos kontrolierės įstaiga, nevyriausybinių organizacijų atstovai, leidėjai, redaktoriai, žurnalistai, rašytojai, mokytojai. Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyrius pristatė tyrimą „Suaugusiųjų kultūros multiplikacija žurnaluose, skirtuose vaikams ir paaugliams“. Seminaro metu aptarti aktualūs leidybos, žurnalų turinio, jų platinimo klausimai. Pranešėjai ir diskusijos dalyviai apgailestavo dėl vienpusės komercinės informacijos, svarstė, kaip galėtų plėsti kultūrinių leidinių saleles, kalbėjo apie šeimų ir pačių tėvų švietimo svarbą, pasigedo valstybės dėmesio ir prioritetinės svarbos jaunimo ugdymo programų. Pasigesta žurnalų berniukams ir vyresnio amžiaus paaugliams. Kitas vertybes siūlantys leidiniai sudarytų didesnes galimybes rinktis, tačiau, trūksta tokių iniciatyvų entuziastų, nes visa ko šiandienos matas – finansinės galimybės. Reikalingi atsakingų už saugų vaiko ugdymą institucijų sprendimai, pagalba ir parama.

Tinklapyje www.bernardinai.lt paskelbtas rezonansinis straipsnis seminario ir tyrimo pėdsakais (Marytė Kontrimaitė „Ką skaito Lietuvos vaikai?“, 2008-06-29).

Lietuvos radijo laidoje „Klasika“ („Ryto alegro“ ir „Muzikinis pastišas“ / Kasdienybės kultūra) dalyvauta diskusijoje apie vaikų ir paauglių žurnalus, jų problemas. Kalbėjo ir skirtingas vertybes teigiantys leidinių „Bitutė“ ir „Flintas“ redaktoriai (2008-07-03).

Tinklapyje www.bernardinai.lt skelbtas rezonansinis straipsnis, vykusios radijo laidos obalsis (Henrikas Šimkauskas „Žurnalai vaikams – nevaikiški“, 2008-07-07).

Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centre vykusiame seminare „Vaikų literatūros sklaida ir informacijos paieška“ Lietuvos bibliotekų darbuotojams skaityta paskaita „Suaugusiųjų kultūros multiplikacija vaikų ir paauglių žurnaluose“ (2008-10-09).

Žurnale „Rubinaitis“ Nr. 3(47) (leidinys skirtas mokytojams, bibliotekininkams, vaikų literatūros tyrinėtojams, rašytojams, iliustratoriams, leidėjams, tėvams, studentams) anonsuojamas Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvykęs Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos rengtas seminaras, pristatoma tyrimo problematika, pateiktos pasisakiusių kalbų santraukos.

Kaišiadorių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos rajono bibliotekininkams 2008 m. lapkričio 4 d. surengtame seminare skaityta paskaita „Suaugusiųjų kultūros multiplikacija vaikų ir paauglių žurnaluose“ diskutuota apie leidinių užsakymo situaciją, apie būtinybę kalbėtis su vaikais, skatinti kritinį mąstymą, pasitelkti į pagalbą tėvus ir mokytojus.

Dalyvauta leidyklos „Niekio rimto“ 2008 m. lapkričio 11 d. organizuotame seminare „Spalvotieji puslapiai“ (leidykla leidžia literatūrinį kultūros žurnalą jaunesniojo amžiaus vaikams „Laimiukas“). Savų vaikiškų žurnalų ir knygelių panoramą pristatė svečiai iš Lenkijos, Estijos, Vokietijos. Lietuvai atstovavo etiški ugdomieji žurnalai „Laimiukas“, „Bitutė“, „Lututė“. Stebino užsienio leidinių aiški estetinė ir kultūrinė tąsa, perimamumas, sugebėjimas išsaugoti skaitytoją, kuris vaikystėje pamėgtus žurnalus jau skaito savo vaikams. Pristatytuose leidiniuose sutelktos geriausios menininkų jėgos. Jų nuomone, rašyti ir piešti vaikams – prestižas tiek menininkui, tiek

leidėjams. Skaitytojai vertina ir gerbia tokią žurnalų poziciją, gebėjimą puoselėti savos kultūros tradicines vertybes ir kartu būti savitiems ir įdomiems kitų kultūrų kontekste ()

Žurnale „Veidas“, straipsnyje „Seksualumo kultas žaloja vaikus“ – rezonansas apie sparčiai erotizuojamą vaikų ir paauglių kultūrą („Veidas“, 2008-12-08).

Žurnale „Kultūros aktualijos“ (2008, Nr. 6/65) atspindėtas Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus specialistės, tyrimo autorės, straipsnis „Ar žinome, kokią spaudą skaito mūsų vaikai?“.

Mokslo darbų žurnale „Žurnalistikos tyrimai“, 2008, Nr. 1 (Komunikacija ir informacija) paskelbta Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus specialistės, tyrimo autorės santrauka apie erotinio pobūdžio informacijos sklaidą žurnaluose vaikams ir paaugliams: „Tyrimo ir dabarties problematika 2007/2008 metais“.

Džiugina tai, kad 2009 m. vasario mėn. Lietuvoje išleistas naujas literatūrinis-meninis žurnalas „Tipu Tapu“ ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams. Tai tautiškas 24-ių puslapių lietuvių autorių ir dailininkų kūrybos leidinys vaikams. Leidėjus pristatantis poetas Juozas Nekrošiaus teigia, kad „Leidinys turėtų būti atsvara kičinei-pramoginei periodikai, žalojančiai vaiko sąmonę, aktyviai brukančiai užsieninį surogatą, įpakuotą su pigiais plastmasiniais niekučiais“. Žurnalo pirmajame numeryje kūrybą publikuoja žinomi rašytojai R. Skučaitė, A. Zurba, V. Račickas, J. Mačiukevičius, O. Jautakė, pasitelkti ir profesionalūs lietuvių dailininkai iliustratoriai. Leidinį parėmė Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas, jo leidybai pritarė Lietuvos kūrybinės sąjungos – Rašytojų Sąjunga ir Dailininkų sąjunga. Norėtuši sulaukti ir naujo kultūrinio-meninio leidinio paaugliams ir jaunimui. Toks leidinys suteiktų galimybę ir šio amžiaus kategorijos skaitytojams rinktis alternatyvius, kitokias vertybes propaguojančius žurnalus.

III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Vadovaudamasis Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 6 punktu, apibendrinamas savo 2008-ųjų metų veiklos ataskaitą Lietuvos Respublikos Seimui, taip pat apibrėždamas 2007-2008 metų demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gaires, žurnalistų etikos inspektorius teikia išvadas bei pasiūlymus.

1. Būdamas Europos Sąjungos nare Lietuva turi pozityvią pareigą užtikrinti, kad asmens teisė į privatų gyvenimą būtų gerbiama. Nors žmogaus neturtinių teisių gynyba teismine tvarka 2007-2008 m. buvo įgyvendinama gana sėkmingai, tuo pačiu ji buvo daugiau simbolinė – paremta teismo sprendimų satisfakcija, bet ne realiu poveikiu, užtikrinančiu, jog asmens privatumas ateityje būtų labiau gerbiamas. Nepaisant tobulinamo teisinio reguliavimo, naujų teismų praktikos pavyzdžių asmens privatumas pastaraisiais metais buvo nuvertintas ir valstybės institucijų bei įstaigų. Paprastindamos informacijos apie savo veiklą teikimo visuomenės informavimo priemonėms taisyklės, kurdamas automatizuotas informacines duomenų tvarkymo sistemas, valstybės ir savivaldybių institucijos neįvertino rizikos, susijusios su asmens duomenų atskleidimu, nesiėmė tinkamos šių duomenų apsaugos. Esamos ir veikiančios automatizuotos informacijos teikimo sistemos turi būti peržiūrėtos atsižvelgiant į tai, ar viešosios informacijos rengėjams nėra sudarytos galimybės gauti privataus pobūdžio informaciją ar asmens duomenis, kai juos pateikiant nėra užtikrinamas viešasis interesas.
2. Kadangi ATPK 214¹⁴ straipsnyje numatytas draudimas tvarkyti asmens duomenis pažeidžiant Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą yra bendrasis, svarstyтина galimybė šiame kodekse nustatyti ir specialųjį draudimą valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms savo iniciatyva skleisti ir (ar) teikti privataus pobūdžio informaciją apie asmenis, įskaitant jų asmens duomenis, kai yra pažeidžiamas šių duomenų konfidencialumas.
3. Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad informacija apie privatų gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai ji padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, taip pat kai informacija yra pateikiama viešai nagrinėjant bylą. Pastaroji išimtis, leidžianti atskleisti informaciją apie asmens privatų gyvenimą be jo sutikimo, kai yra nagrinėjama byla, vertintina kaip neadekvati, kadangi ne visa viešame teismo posėdyje susižinota (gauta) informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti paskelbta be šio asmens sutikimo. Tokios informacijos susižinojimas, nepaisant teismo posėdžio viešumo ar kitų byloje asmenų teisės susipažinti ir žinoti bylos medžiaga, nesuteikia teisės kitiems asmenims, tarp jų ir žiniasklaidai, ją paviešinti. Teisėtas žurnalisto informacijos gavimas jam dalyvaujant viešame teismo posėdyje nereiškia, kad bus teisėtas ir tokios informacijos paskelbimas visuomenės informavimo priemonėje. Atsižvelgiant į tai Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje esanti išimtis turėtų būti suderinta su Civilinio kodekso 2.23 straipsnio nuostatomis.
4. Dalis asmenų skundų, teikiamų žurnalistų etikos inspektoriumi dėl garbės ir orumo pažeidimo visuomenės informavimo priemonėse, susiję su nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimu. Tačiau Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 3 dalies pažeidimas gali būti konstatuojamas tik nustačius, jog nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas kliudė teisminės valdžios nešališkumui. Šiuos savarankiškus pažeidimo pagrindus nagrinėjantame įstatymo straipsnyje reikėtų atriboti.
5. Pažymėtina, kad žurnalistų etikos inspektorius tiria ne vien fizinių bet ir juridinių asmenų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistų jų teisių. Kai

paskleidžiamos tikrovės neatitinkančios bei juridinį asmenį ar jo veiklą žeminančios žinios, ginamas ne asmens garbė ir orumas, bet juridinio asmens geras vardas (dalykinė reputacija). Atsižvelgiant į tai, turi būti patikslintos Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalies nuostatos, numatant draudimą skleisti juridinio asmens gerą vardą žeminančią informaciją.

6. Atsižvelgiant į privatumo gynimą visuomenės informavimo srityje reglamentuojančias teisės normas, asmens bendravimas su kitais asmenimis laikytinas savarankiška teisės į privatumą dalimi, kurios apsaugos objektas yra privataus pobūdžio informacija. Tokios nuomonės žurnalistų etikos inspektorius laikėsi nagrinėdamas ir viešųjų asmenų skundus dėl jų pokalbiuose su žurnalistais atskleistos informacijos paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse. Privatumo pažeidimas žurnalistui įrašant jo ir jam informaciją teikiančio asmens pokalbį bei jį viešai paskelbiant galimas tik nustačius tokio pokalbio turinio pobūdį, pokalbio konfidencialumo pažeidimą bei šio pokalbio įrašo neteisėtumą. Tačiau tai jokia būdu nereiškia, kad pavišintas žurnalistu ir viešojo asmens pokalbio turinys visais atvejais tenkins viešąjį interesą. Pažeidimas bus tada, kai žurnalistas pažeis pokalbio konfidencialumą, o tokio pokalbio metu paskelbta, kad ir privataus turinio informacija, neturės reikšmės viešiesiems reikalams.
7. 2008 m. pabaigoje ne kartą buvo peržiūrėtos ir keičiamos 2007 m. spalio 24 d. Seimo valdybos sprendimu „Dėl tvarkos Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose“ patvirtintų Lietuvos Respublikos Seimo rūmų vidaus tvarkos reglamento ir Viešosios informacijos rengėjų atstovų akreditavimo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje tvarkos aprašo nuostatos. Teisė akredituoti (būti akredituotam) yra viena iš specialiųjų žurnalistu teisių. Šią teisę reglamentuoja tik Visuomenės informavimo įstatymo 12 straipsnis, kuriame nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas ir (ar) skleidėjas turi teisę akredituoti savo žurnalistus prie valstybės institucijų, politinių partijų, politinių organizacijų ir asociacijų, taip pat kitų institucijų šalių susitarimu. Tai reiškia, kad dėl akreditavimo taisyklių turinio (sąlygų) ir jų taikymo turi būti pasiektas abipusis viešosios informacijos rengėjo ir institucijos susitarimas. Kadangi Viešosios informacijos rengėjų atstovų akreditavimo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje tvarkos aprašas parengtas vadovaujantis Visuomenės informavimo įstatymu, šalių susitarimo principo turėjo būti laikomasi 2008 m. pabaigoje tiek keičiant, tiek ir papildant Aprašo nuostatas.
8. Žurnalistu akreditavimo esmė – nustatyti paprastesnes (technines) sąlygas žurnalistu gauti informaciją apie įstaigos, kurioje jis akredituotas, veiklą, priimtus dokumentus, kitą informaciją. Todėl teisė į akreditaciją negali būti suvokiama kaip akredituoto žurnalistu privilegija informacijos gavimo požiūriu, nes teisė operatyviai gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų yra visų – tiek akredituotų, tiek neakredituotų – žurnalistų teisė (Visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalis).
9. Saviraiškos laisvės ribojimas galimas tik tuomet, kai jis yra teisėtas, proporcingas ir būtinas demokratinėje visuomenėje. Šie saviraiškos laisvės ribojimo pagrindai – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio ir gausios Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos išdavos. Be to, Konvencijos 10 straipsnis kiekvienai Europos Sąjungos valstybei nustato negatyvias ir pozityvias pareigas, kurias valstybė privalo įgyvendinti tam, kad būtų užtikrinta saviraiškos laisvė. Negatyvios valstybės pareigos suvokiamos kaip susilaikymas nuo tam tikrų įstatymų leidžiamosios, teisminės ar vykdomosios valdžios veiksmų ar mechanizmų, kuriais ši laisvė gali būti nepagrįstai ribojama. Pagal bendrąją Konvencijos 10 straipsnio taikymo taisyklę bet kokie saviraiškos laisvės apribojimai yra neskatinami.

10. Spręsdamas klausimą dėl žurnalisto sąvokos ir statuso, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasirinko plečiamąjį sąvokos išaiškinimo būdą. Teismas rėmėsi ne tiek pačiu Visuomenės informavimo įstatymu ir jame nustatytu žurnalisto apibrėžimu, kiek Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. kovo 8 d. rekomendacija Nr. R (2000) 7 „Dėl žurnalistų teisės neatskleisti savo informacijos šaltinio“. Anksčiau spręsdamas dėl žurnalistų etikos inspektoriaus galimybės įspėti fizinius asmenis, atsakingus už visuomenės informavimo priemonės turinį, ir tuo pačiu pasisakydamas dėl viešosios informacijos rengėjo sąvokos, Vyriausiasis administracinis teismas ją aiškino gerokai susiaurindamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, pažymėdamas, jog inspektorius savo sprendimais gali įspėti tik viešosios informacijos rengėją kaip juridinį, o ne fizinį asmenį. Atsižvelgiant į tai, žurnalisto teisinį statusą tinklaraščio (interneto dienoraščio, *blog*) autoriui teismas suteikė net neišsprendęs šio asmens kvalifikacijos, t.y. profesionalumo, klausimo. Tuo tarpu laisvasis žurnalistas praktikoje patiria daugiausia veiklos apribojimų.
11. 2008 m. liepos 15 d. baigusi rengti pasiūlymus Nacionalinei antidiskriminacinei 2009-2011 metų programai Seimo valdybos 2008 m. gegužės 9 d. sprendimu Nr. 2227 sudaryta darbo grupė svarstymams pateikė ir Visuomenės informavimo įstatymo 2, 46 ir 50 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektą Nr. XP-3268. Sykiu projekte pasiūlyta keisti įstatyme įtvirtintą „nuomonės“ apibrėžimą. Pasiūlymai keisti „nuomonės“ apibrėžimą pagrįstai sulaukė viešosios informacijos rengėjų reakcijos bei kritikos. Inicatyva keisti nuomonės apibrėžimą vertintina kritiškai dėl to, kad pasiūlytas apibrėžimas keičia esminį nuomonės kriterijų – subjektyvumą. Nuomonė yra subjektyvus faktų ar duomenų vertinimas, todėl teisiniu požiūriu ji negali būti įrodinėjimo dalykas – ji nėra ir negali būti patikrinama jokiais įrodomumo priemonėmis. Iš to išplaukia, kad nuomonės raiškai negali būti taikomas imperatyvas remtis faktais ir pagrįstais argumentais.
12. Iki šiol viešojoje erdvėje nuolat painiojamos dvi institucijos – Seimui atskaitinga Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba (jai vadovauja žurnalistų etikos inspektorius) ir žiniasklaidos savitvarkos institucija – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija. Neretai šių institucijų veikla vadinama funkcinio dubliavimu. Tačiau tokią poziciją būtų galima vadinti sąžiningu suklydimu atsižvelgiant tik į kelis aspektus. Ilgainiui dalis savitvarkos institucijai priskirtų nebūdingų funkcijų buvo perduotos žurnalistų etikos inspektoriui. Be to, panašūs institucijų pavadinimai. Tačiau funkcinio požiūriu šios institucijos negali būti laikomos viena kitą dubliuojančiomis. Kita vertus, nepaisant siūlymų plėsti atstovavimą žiniasklaidos savitvarkos institucijoje, pati savitvarkos sistema dažnai pelno kritikos dėl neprincipingo elgesio viešosios informacijos rengėjų ir (ar) skleidėjų atžvilgiu. Todėl savitvarkos institucijos vaidmuo turėtų būti stiprinamas, o žurnalistų etikos inspektoriaus pavadinimas – keičiamas.
13. Kuo daugiau dalyvių ir mechanizmų žiniasklaidos savitvarkos sistemoje, tuo efektyvesnė pati savitvarka. Kiekybė šiuo požiūriu yra ir kokybinis rodiklis. Dar 2004 m. interneto portalai nematė reikalo vienytis ir ieškoti bendrų savitvarkos sprendimų. Iš naujo prie šių klausimų svarstymo buvo grįžta 2007 metais, 2008 metų pabaigoje. Tačiau galutinai savitvarkos idėja subrendo 2009 m. gegužės mėnesį įkūrus Interneto žiniasklaidos asociaciją (IŽA), kuri suvienijo aštuonis didžiausius Lietuvos naujienų portalus.
14. Atskirame interneto segmente – elektroninėje žiniasklaidoje – būtina skatinti interneto portalų redakcinę atsakomybę kartu su aktyvesne pačių vartotojų kuriamo turinio (komentarų, talpinamų audiovizualinių kūrinių ir kitos informacijos) kontrole, taip pat šios srities savitvarkos sistemos efektyvų funkcionavimą ir nepriklausomumą.

15. Privatumo apsauga aktuali ir internete. Socialiniai tinklai – tai virtualios bendruomenės arba kitos žmonių grupuotės, kurioms koordinuoti arba bendrauti naudojamas internetas. Pagrindinis interneto svetainių, kurių pagrindu kuriami socialiniai tinklai, bruožas – galimybė vartotojams keistis informacija, kūryba, atrasti panašių pomėgių turinčius kitus žmones, susipažinti, pažinti, ir t.t. Tačiau net ir uždaroje vartotojų grupėje paskelbta privataus pobūdžio informacija įgauna viešosios informacijos požymius, dėl kurių neįmanoma suvaldyti tokios informacijos pasklidimo masto ir tempo. Kartą paskelbęs informaciją uždaroje vartotojų grupėje asmuo negali būti tikras, jog vėliau galės susigražinti paskelbtos informacijos kontrolę. Todėl, nepaisant sąlygiško socialinio tinklo uždarojo, klaidinga manyti apie jame paskelbtos informacijos konfidencialumo užtikrinimą. Visuomenės švietimas saugesnio interneto klausimais – vienas svarbesnių informacinės visuomenės vystymo tikslų.
16. Didėjant interneto įtakai bei vartotojų skaičiui, šioje srityje daugėja ne tik žmogaus teisių pažeidimų, bet ir neigiamų visuomenės informavimo reiškinių, tokių kaip pornografinio pobūdžio informacijos (ypač uždaroje vartotojų grupėse), nesantaiką kurstančios, niekinančios, raginančios smurtauti informacijos skleidimas. Atsižvelgiant į tai, būtina stiprinti interneto turinio stebėseną, skatinti individualios bei redakcinės atsakomybės suvokimą, formuoti kritišką preventicinį požiūrį į pažeidimus elektroninėje erdvėje. Vien įstaigos administracinių gebėjimų atlikti interneto turinio stebėseną neužtenka, todėl siekiant įgyvendinti šį uždavinį būtina bendradarbiauti su kitomis įstaigomis (Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų elektroninėje erdvėje tyrimų valdyba, Ryšių reguliavimo tarnyba, Informacinės visuomenės plėtros komitetu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Valstybine duomenų apsaugos inspekcija), panaudoti jų kompetenciją, turimus įgaliojimus, resursus bei vartotojų pranešimų apie žalingą (neteisėtą) interneto turinį sistemas.
17. Tam tikras tarpinstitucinio bendradarbiavimo gaires kovojant su žalingo turinio informacija internete, įskaitant ir tokios informacijos stebėseną padiktavo patirtis vykdant „Saugesnio interneto“ projektą. Svarbu tai, kad stebėtojo vaidmenį konkrečiu atveju gali atlikti pati visuomenė, reaguodama į žalingą interneto turinį. Nors šiuo pagrindu sukurtas bendradarbiavimas kol kas taikomas kovojant daugiausia su pornografinio turinio informacija, aptartus bendradarbiavimo principus galima panaudoti ir vykdant 2009-2011 antidiskriminacinę programą dėl internete platinamos nesantaiką kurstančios informacijos nuo 2010-01-01.
18. Kalbant apie informacinę aplinką ir jos įtaką, vis dar stokojama teisingo požiūrio į vaiką ir jo problemas – viešojoje informacijoje per daug akcentuojamas pats vaikas ir per mažai dėmesio skiriama jo problemoms. Nors pagrindiniai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio principai kalba apie nepilnamečių ir visuomenės interesų derinimą, pirmenybę Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas teikia nepilnamečių interesų apsaugai. Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų, jų savininkų, žurnalistų ir jų profesinių organizacijų savikontrolė bei išipareigojimai šiuo metu nėra pakankami.
19. Taikydamas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas praktikoje, žurnalistų etikos inspektorius pastebi, kad viešosios informacijos rengėjai nusikaltimo auką sutapatina su nukentėjusiuoju. Toks sutapatinimas teisiniu požiūriu nėra teisingas, nes aukos sąvoką susiaurina iki nukentėjusiojo sąvokos turinio. Nors Įstatyme nėra pateiktas sąvokos „auka“ teisinis apibrėžimas, tačiau savo turiniu aukos samprata yra platesnė, nes apima ne tik procesinį nukentėjusiojo statusą, bet ir pačius sunkiausius nusikaltimų padarinius, t.y. gyvybės netekimą, patyrusius nepilnamečius. Žurnalistų etikos inspektoriaus įsitikinimu,

- dabartinis teisinis reguliavimas tinkamai užtikrina aukos iki 18 metų teisėtų interesų apsaugos garantijas žiniasklaidoje.
20. Nors dar visai neseniai televizijos, nagrinėdamos socialiniu požiūriu jautrias temas, peržengdavo Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme nustatytą ribą, analizuojant 2008 m. šio įstatymo pažeidimus ir lyginant juos su 2007 m. duomenimis, matyti, kad televizijos eteryje nebeliko įstatymu uždraustos informacijos, susijusios su nepilnamečių asmens duomenų atskleidimu. Manytina, kad šių pažeidimų sumažėjo ir dėl laidų kūrėjų konsultacijų su Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, prašant išankstinio informacijos įvertinimo prieš ją paskelbiant viešai. Televizijos programose 2008 m. daugiausia užfiksuota ne draudžiamos, bet ribojamos – smurtinio ir erotinio pobūdžio – informacijos, kuri, kaip taisyklė, netinkamu laiku arba netinkamai pažymėta buvo transliuojama vaidybiniuose filmuose.
 21. Žiniasklaidos objektyvumas ir skaidrumas šiandien vis dar nepasiekiamos vertybės. Tam trukdo ne tik išoriniai veiksniai – stipriai smukusi šalies ekonomika, mokesčių lengvatų panaikinimas, visuomenės informavimo priemonių registro nebuvimas, bet ir kiti, daugiau žiniasklaidos viduje vykstantys procesai – koncentracija, ryšiai su įvairiomis verslo grupuotėmis, nematomi užsakomosios informacijos srautai.
 22. Siekiant užtikrinti didesnę tradicinės žiniasklaidos skleidžiamos informacijos objektyvumą ir apriboti valstybės ir savivaldybių biudžetinių įstaigų ir organizacijų užsakomosios (reklaminės) informacijos skleidimą visuomenės informavimo priemonėse, būtina užtikrinti tokios informacijos skleidimo skaidrumą. Tam reikėtų nustatyti valstybės ir savivaldybių biudžetinių įstaigų ir organizacijų užsakomosios informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse, taip pat šios informacijos skleidimo deklaravimo sąlygas ir tvarką. Tuo tarpu biudžeto lėšos, skiriamos valstybės institucijų užsakomajai informacijai, galėtų būti nukreipiamos į mokesčių lengvatų taikymą periodinės spaudos leidiniams (šių lengvatų sugražinimą) arba naujų iniciatyvų ar projektų skatinimą per Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą.
 23. Rinką užtvindžiusi komercinė žiniasklaida propaguoja vienpusę žinių sklaidą, dalis leidinių daro neigiamą poveikį nepilnamečių psichiniam vystymuisi. Kultūriniai leidiniai nepajėgūs konkuruoti su dideles lėšas savam verslui skiriančiųjų komerciniais leidiniais. Trūksta leidinių berniukams, tiek jaunesniojo, tiek vyresniojo amžiaus paaugliams.
 24. Bibliotekos yra remiamos valstybės, tačiau ne visos tinkamai parenka naujų leidinių įsigijimo strategiją. Lietuvoje yra apie 60 viešųjų bibliotekų sistemų, kurios aprėpia išplėtotą filialų tinklą miestuose, kaimuose ir mokyklose. Valstybės pinigai, skirti žiniasklaidos projektams remti, turėtų būti panaudojami žymiai efektyviau. Dalis jų galėtų būti skirta rajonų ir mokyklų bibliotekoms remiamų leidinių prenumeratai. Gyvybiškai svarbu, kad šviečiamieji ir ugdomieji leidiniai neprasilenktų su savo skaitytojais ir daugintų pozityvios informacijos sklaidą.
 25. Reikalinga ir kita šviečiamojo pobūdžio veikla: mokomieji seminarai rašantiesiems vaikams ir paaugliams bei gimtosios kalbos puoselėjimui ir apsaugai. Svarbiu pakitusios tarpkultūrinės terpės uždaviniu išlieka pozityvios socialinės reklamos tinklo kūrimas ir sklaidą, tarpkultūrinis ir subkultūrų dialogo skatinimas. Naujos temos papildytų ir aktualizuotų žurnalų turinį. Be to, reikia spartinti kritinio mąstymo, žiniasklaidos raštingumo (angl. „media literacy“) programą, reikalingas edukacinės literatūros bibliotekos internetinis puslapis (metodinė medžiaga pagal amžiaus grupes mokiniams, mokytojams, tėvams).
-